

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Раде Драгојевић, Милош Ђурђевић, Мирна Јасић, Ненад Јовановић, Игор Марковић, Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Документи с изложбе
Слика/огледало, 70 година СКД Просвјете, фото: Јовица Дробњак

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Završila je era prkosa

Šestu godinu zaredom, Hrvatska tone. Tone zbog kukavičluka. Tone zbog oholosti. Tone zbog manje veličine. Tone zbog odbijanja da si pogleda u lice, jer bi je samo takav užas natjerao na radikalnu promjenu. Drugog lijeka nema.

Sve najgore osobine jugoslavenskog socijalizma rado smo preuzeli. Sve njegove vrline podlo smo odbacili. Od njegova tvorca nismo ništa naučili. Josip Broz, čovjek koji se rado kitio titulama inženjera, doktora ili maršala, nije si prišao jedino naslov doktora okultnih nauka, meštara magije, a zasluzio ga je: uspio je na Balkanu stvoriti moćan savez od nemoćnih država. Genitalno koristeći geopolitičke sukobe velikih sila na ovom prostoru rentirao je cijelu državu, malo jednima, malo drugima.

Ta i takva Jugoslavija zbog Tita je, i samo zbog njega, bila nešto kao treća sila svijeta. To se lijepo vidjelo na pogrebu. On je bio kao otac koji je svojim sinovima, tokom teških desetljeća rada namro veliko bogatstvo. Zvali su ga hohštaplerom a bio je on poput nekog Grisostoma iz Don Quijotea, „jedincat po umu, uljudan kao nitko, izvanredan po finoći, neobičan u prijateljstvu, beskrajno darežljiv, ponosit bez bahatosti, veseo bez prostote, a naposljetku, prvi u svemu što je dobro i neprispodobiv po svakoj nesreći...“

A oni, sinovi, što su oni učinili? Uvjereni u vlastitu snagu i veličinu, nesposobni razumjeti kako je teško stvoriti, a lako raskućiti, puni sebe, nezreli i svadljivi, kapriciozni i glupi, sve su uspjeli izgubiti, procockati, zapiti. Da je to sve, ni po jada: zadužili su, jadnici, i svoje potomke. Ovdje danas sve pripada strancima, a ono što je još naše, neće dugo biti. Deficit je prirodni rezultat svake naše bilance. Zaduživanje je univerzalni lijek za manjkavosti naše akumulacije. Slavenski je jug desetak puta zaduženiji no što je bio u ono doba. Hrvatski BDP danas je manji nego 1979. godine. U zemlji se forsira nerad, „snalaženje“, klijentelizam najgore vrste, nacionalizam i lopovluk. Svako malo čujemo da smo „regionalna sila“ (u regiji u kojoj nismo); da smo „regionalni igrač“ ili „regionalno energetsko čorište“. Nakon pobjede nogometne reprezentacije nad nekim amaterima, jedan je dnevnik donio veliki naslov „Opet smo velesila!“ To su simptomi ozbiljnog poremećaja. Manija veličine postaje to jača što više tonemo u glib... A ratovi koji su vođeni, što su nam – Srbima, Hrvatima – dobra donijeli? Puste zemlje...

Otvaranje, suradnja, obnova kulta rada, razbijanje mitova, povratak zemlji – u grčkoj antici najnepobjediviji je junak Ante, i to sve dok, to je presudno, s obje noge stoji na tlu – to je formula spasa. Valja nam se oprostiti s idejom veličine. Kraj je ere prkosa. Stare su junačke etike zrele za muzej. Protestantske etike spasa, judeokršćanske šifre snalaženja, to su znaci vremena.

Tko to ne shvati, nema mu spasa.

(r.)

Otvorenie izložbe *Slika/ogledalo*, 70 GODINA SKD PROSVJETE / foto: Jovica Drobniak, 2014.

предплатна

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja preplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice preplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR3623600001101412121 SWIFT ZABAH2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Preplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD SRBORANA I SPASOVĐANA DO ŠUMADIJSKOG KOLA	51	BAŠTINA ZNAK(OV)A
	Nenad Jovanović		Igor Marković
	KRONIKA		PROMOCIJA, SPASI ZNAK!
08	IDENTITET I SLOBODA	52	SISAK – GRAD SLUČAJ
	Nenad Jovanović		Antonija Letinić
	70. GODIŠNICA SKD "PROSVJETA"		FESTIVAL ŽELJEZARA, SISAK
09	OLUJA	54	JOŠ IMA NADE ZA NAS
	Radoje Arsenić		Mirko Andrić Gudžulić
	KRAJINSKE PRIČE		DVIJE PRIČE O LJUDSKOSTI
12	DA JE VIŠE POSLA, SVIMA BI BILO LAKŠE	55	SVETA LUCIJA
	Tamara Opačić		Joža Horvat
	REPORTAŽA, SRBI U OGULINU		IZ RATNOG IZDANJA SRPSKE RIJEČI – PROSVJETE
18	STARI SISTEM UZGOJA JE NESTAO, A NOVI JOŠ NIJE ZAŽIVIO	58	PURPURNO I CRNO
	Goran Borković		Igor Marković
	INTERVJU, MILAN ZJALIĆ		SVETOZAR RITTIG, MONSINJOR, ANTIFAŠIST
22	IGRA ZA BOGATE	60	TALIJANSKA I TURSKA PREZIMENA U BUKOVICI
	Goran Borković		Živko Bjelanović
	SVJETSKO NOGOMETNO PRVENSTVO		ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (5)
24	ČOVEK MOŽE DA ŽIVI 800 GODINA	62	OD VIZUALNE SLIKE DO JEZIČNOG ZNAKA
	Ljubinka Milinčić		Boris Vrga
	INTERVJU, DR VLADIMIR SKULAČOV		ESEJ O POEZIJI NIKOLE VUJČIĆA
28	SAMO DVAPUT SE MRZI	65	NIJE PROBLEM U PRIČI NEGO U ŽIVOTU
	Boris Rašeta		Sanja Šakić
	POLITIKA, EPIDEMIJA RUSOFOBije		KRITIKA, DAVID ALBAHARI
32	KNJIGA VIŠE NIJE ČOVEKOV NAJBOLJI DRUG	66	KRALJEVIĆ MARKO U LAS VEGASU
	Goran Borković		Sanja Šakić
	INTERVJU, ZORAN PAUNOVIĆ		KRITIKA, MARKO VIDOJKOVIĆ
36	SLUČAJ ZEC – ČIR OBITELJSKE PROŠLOSTI	68	ČITAO SAM MJESTO VAS
	Igor Ružić		Uroš Korlat
	KRITIKA		PRIKAZ, RIKARD NIKOLIĆ
38	O PRIPADNOSTIMA	71	CRTICE
	Đorđe Matić		Izabrao Čedomir Višnjić
	ESEJ		
43	SRPSKI JEZIK? NIKAD ČUO...	72	PREPORUKA ZA ČITANJE
	Virna Karlić i Dubravka Bogutovac		Čedomir Višnjić
	ISTRAŽIVANJE		KNJIGE
46	BOJNO POLJE SJEĆANJA	74	MOLITVA ZA NAROD
	Ljiljana Vukašinović		Staljin Grubač
	IZLOŽBA, SLIKE VELIKOG RATA		POEZIJA
48	RADNICI SVIH ZEMALJA, UŽIVAJTE!	78	TRITONI, KEROVI I DRUGA ŽIVA BIĆA
	Leila Topić		Miloš Kordić
	IZLOŽBA, UMJETNOST I SVIJET RADA		PROZA
		82	PANOPTIKUM
			Goran Borković

OD "SRBORANA" I SPASOVDANA DO ŠUMADIJSKOG KOLA

Nenad Jovanović

"SLIKA/OGLEDALO" PROSVJETE – Izložba "Slika/ogledalo", koja govori o radu "Prosvjete" od osnivanja 1944. do zabrane 1980. godine, predstavlja alternativnu kulturnu historiju Hrvatske s mnogo zaboravljenih imena i događaja, rekao je predsjednik SKD "Prosvjeta" Čedomir Višnjić na njenom otvaranju. Obraćajući se prisutnima u "Prosvjetinoj" dvorani u Zagrebu, podsjetio je na osnivače i prve rukovodioce, kao i na viđenje članove društva, Danu Medakovića, Bogdana Rapajića, Radu Pribićevića ili Boška Desnicu. Također je naglasio da su neki od srpskih rukovodilaca, poput Rade Žigića ili Stanka Čanice Opačića, završili na Golom otoku zbog suprotstavljanja partijskoj ideologiji. Višnjić je predstavio sadržaj svakog od 27 tematski i kronološki poredanih panoa, podsjetivši na bogatu aktivnost pododbora, izdavačku djelatnost, ulogu u očuvanju crkvenih objekata, gradnji spomenika i formiranju Srpskog povijesnog muzeja. Prisjetio se zamrzavanja rada "Prosvjete" i razvlačenja imovine u zadnjim danima međuratnog djelovanja, sve do famozne zabrane i brisanja iz registra 1980. godine. O zadnjim danima "Prosvjete" govorio je i Branislav Ćelap koji je nakon eksproprijacije porodične knjižare niz godina bio direktor izdavačkog poduzeća "Prosvjeta". Do obnove rada društva početkom 90-ih, izdavačka kuća bila je čuvar preostale imovine, bogate prošlosti i uspomena. U pripremi izložbe osim Višnjića učestvovala je i Ljiljana Vukašinović. Materijali su osim u arhivi "Prosvjete", pronađeni u Hrvatskom državnom arhivu, Hrvatskom povijesnom muzeju i privatnim arhivima porodica Desnica, Žigić, Zec te mnogih drugih.

ŽRTVE USTAŠKOG TERORA – U dvorani biblioteke "Prosvjete", u Zagrebu 1. aprila, otvorena je izložba "Kraj logora Jasenovac – u spomen na sve stradale i preživjele zatočenike" čiji je autor kustos Muzeja Jasenovac Đorđe Mihovilović. "Neshvatljivo je da proteklih 69 godina, koliko je proteklo od kraja Drugog svjetskog rata, nitko nije pripremio izložbu o ljudima koji su preživjeli zadnje dane ustaškog logora smrti Jasenovac niti ih je do prije koju godinu pozivao na komemoracije na godišnjicu probaja", rečeno je na otvaranju izložbe. "Na popisu preživjelih radimo četiri godine i došli smo do broja od 152 osobe koje su preživjele zadnje dane logora, od kojih su danas živa samo četvorica". Početkom aprila predstavljena je još jedna knjiga koja se bavi tim razdobljem. U Grubišnom Polju održana je promocija djela "Civilne žrtve terora NDH u kotaru Grubišno Polje 1941 – 1945.", profesora historije Rastka Pražića, čija je tema odvođenje više od 500 civila iz tog kraja u ustaške logore krajem aprila 1941. godine.

ŠUVAROVI ZAPISI I INTERVJUI – Prvog aprilske četvrtka, u prepunoj dvorani Hrvatskog novinarskog doma u Zagrebu, predstavljena je knjiga "Historia tragicomica" u kojoj su sadržani intervju i zapisi Stipe Šuvara, istaknutog profesora sociologije, partijskog i državnog rukovodioca do 1990. godine, a nakon toga do smrti 2004. godine, vodeće ličnosti ljevice koji je svojevremeno konstatiраo da tranzicija Hrvatsku može odvesti jedino u divlji kapitalizam. O knjizi koju je uredila Stipina udovica Mira Šuvar govorili su bivši predsjednik Stjepan Mesić, književnici Predrag Matvejević i Pero Kesić uz moderaciju historičara, docenta Dragana Markovine.

SJEĆANJE NA PERSIDU – Povodom teške bolesti Perside Žutinić Larame, koja je godinama svoje znanje iz područja povijesti umjetnosti, scenografije, likovne umjetnosti, kostimografije i lutkarstva nesebično prenosila na djecu i mlade u daruvarskom kraju, SKD "Prosvjeta" iz Daruvara organizirala je humanitarni koncert na kojem su se predstavili i drugi pododbori "Prosvjete" i KUD-ovi iz okolice Daruvara. Na žalost, ova akademska slikarica, jedna od najaktivnijih i najistaknutijih članica srpske zajednice grada Daruvara i Bjelovarsko - bilogorske županije, krajem maja podlegla je teškoj bolesti.

SVA LICA BIBLIOTEKE – Ovog proljeća "Prosvjetina" biblioteka u Zagrebu bila je poprište brojnih kulturnih događanja.

1. Pred većim brojem uzvanika, među kojima su bili i brojni profesionalni fotografi, 18. aprila otvorena je izložba od 20-ak fotografija pod imenom "Koraci" Valentine Vukadinović, učiteljice iz Vrbovskog koja se zadnjih osam godina amaterski bavi ovom umjetnošću.

2. Povodom 450. godišnjice rođenja pjesnika, glumca i najvećeg svjetskog dramskog pisca Vilijema Šekspira, biblioteka "Prosvjeta" i Vijeće srpske nacionalne manjine grada Zagreba organizirali su 22. aprila predavanje Zorana Paunovića, profesora na univerzitetima u Beogradu i Novom Sadu, prevođaoca i esejiste. Šekspirova djela su univerzalna, rekao je Paunović brojnoj publici u dvorani "Prosvjete", dodajući da ih je lako prepričati, ali ih je vrlo teško shvatiti i uči u njihovu bit.

3. Noć kasnije, povodom "Noći knjiga" održana je promocija knjige Jagode Kljajić i performans Dramskog studija EHO. Time se "Prosvjeta" uključila u ovu svehrvatsku kulturnu manifestaciju. Dvoranu je ispunila publiku željna da se upozna s pjesmama Jagode Kljajić. "Želim da svatko od čitalaca nađe stih, strof ili pjesmu za koju će reći: 'Ovo je moja pjesma, samo ju je ona napisala'", rekla je.

4. U sadjejstvu s VSNM grada Zagreba 15. maja održana je i tribina "Srpsko viđenje Prvog svjetskog rata" na kojoj je poznati srpski istoričar Čedomir Antić podijelio spoznaje o viđenju krvavog rata koji je 20-ak godina kasnije

dobio mnogo krvaviji nastavak. "Osnovno pitanje Velikog rata bilo je zašto se dogodio i da li se trebao dogoditi", rekao je Antić, dodavši da se historičari i pored svih pokušaja revizionizma, kojem su skloni njemački historičari, slažu da krivnja leži na Njemačkoj i Austro-Ugarskoj.

5. Povodom 190. godišnjice rođenja Branka Radičevića, o pjesniku i njegovom djelu govorio je akademik Tonko Maroević.

6. Sezonu proljetnih kulturnih događaja u biblioteci zaključilo je predavanje profesorice književnosti s novosadskog Filozofskog fakulteta Ljiljane Pešikan Ljuštanović: "Vukovo svedočenje o kulturnom kontekstu usmenog stvaralaštva", povodom 200 godina od izdanja "Male prostonarodne slaveno-serbske pesnarice" čiji je autor Vuk Karadžić sa svojim nemjerljivim zaslugama u skupljanju narodne građe i običaja te njihovom predstavljanju Evropi.

SLAVONSKA TUCIJADA – Na osmoj po redu "Tucijadi Zapadne Slavonije i Moslavine", održanoj drugi dan Uskrsa, 21. aprila, učestvovali su pododbori SKD "Prosvjete" iz Daruvara, Garešnice, Okučana, Pakracu, Virovitice i Voćina koji su se početkom aprila udružili i osnovali Koordinaciju Zapadne Slavonije i Moslavine. To je bila prilika da ova društva isprobaju nove koreografije i da uz zajedničko druženje proslave najveći hrišćanski praznik Vaskrs, rekao je voditelj garešničkog pododbara Zoran Blanuša. Osim folklora održano je i takmičenje u tucanju jaja s ukupno 32 takmičara. Ove godine pobjednik je bio Slobodan Trešnjov iz Okučana, dok je drugi bio Bojan Bolić iz Voćina. U folklornom dijelu svaki pododbor je predstavio svoje sekcije.

GAREŠNICA U DUBICI – Najmlađi folkloriši iz Garešnice krajem aprila učestvovali su i na Vaskršnjem koncertu u okviru "Međunarodne smotre dječjeg folklora" u Kozarskoj Dubici. Manifestacija je održana u Kozarskoj Dubici, Banja Luci, Novom Gradu i Omarskoj. Osim Garešnicana na smotri su učestvovali i njihove kolege iz Češke, Makedonije i Slovenije, kao i domaćini iz Folklorne sekcije "Una".

"IGRE IZ ŠUMADIJE" U DUBRAVI – Ansambli tek četiri zastupljene nacionalne manjine u Zagrebu, među kojima i iz zagrebačkog pododbora "Prosvjete" predstavili su se na koncertu upriličenom 27. aprila u dvorani Pučkog učilišta u Dubravi, u okviru 37. smotre folklornih amatera grada Zagreba. "Prosvjeta" se predstavila "Igrama iz Šumadije", u koreografiji Ivana Kačurova, plesanim uz pratnju nedavno oformljenog orkestra u kojem svira i voditeljica Nada Komljenović. Nastupili su uz združeno bodrenje i aplaudiranje publike koja je slično pozdravila i ostale učesnike.

ANTIFAŠISTI PROTIV HOMOFOBIJE – Skoro hiljadu ljudi skupilo se 17. maja na obilježavanju 72-godišnjice partizanskog proboga ustaškog obruba na Petrovoj gori. Susret je održan u okviru borbe protiv diskriminacije, budući da je obilježen i dan borbe protiv homofobije. U kulturnom programu učestvovali su zagrebački ženski "Le zbor" koji je pjevao revolucionarne i narodne pjesme, ruski ženski hor "Kalinke" iz Međimurja i mladi folkloriši pododbora "Prosvjete" iz Vojnića.

RAZLIČITI SU BOGATSTVO – Manifestacija "Različitost je bogatstvo", koju od 2012. godine organiziraju gradske vlasti Belog Manastira u suradnji sa srpskom, mađarskom, romskom i njemačkom nacionalnom manjinom, zajedno sa "Sajmom udruženja Baranja", okupila je 10. maja preko 300 udruženja koja djeluju na području Baranje. Istog dana manifestacija povodom Međunarodnog dana kulturne raznolikosti održana je i u Zadru gdje se svojim umijećima predstavilo sedam nacionalnih manjina koje žive i djeluju na području Zadarske županije. Kao neizostavni gost, folkloriši zagrebačkog pododbora "Prosvjete" pod vodstvom Nade Komljenović i ove su godine zajedno s KUD "Žegar" predstavljali srpsku zajednicu. Nakon nastupa u Zadru gostovali su i u Golubiću Obrovačkom.

OJ PRIREDBO IZ DVA DIJELA ... – Ovogodišnji, 17. Dani kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, u organizaciji Koordinacionog odbora SKD "Prosvjeta" za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem, započeli su već tradicionalno smotrama literaraca i recitatora. Smotra s 35 učesnika održana je u Boboti 9. maja. Nastavak je uslijedio 16. maja 2014. u Vukovaru. Nastupilo je 45 učenika osnovnih i srednjih škola te članova "Prosvjetinih" pododbora. Najuspješniji recitatori su, uz diplome, nagrađeni i knjigama, a dobit će priliku da svoj recitatorski talent pokažu i na zatvaranju manifestacije koja je, iz finansijskih razloga, predviđena za septembar.

PREDSTAVLJEN I "SRBOBRAN" – Jedno od značajnih događanja vezanih za srpsku zajednicu bilo je i predstavljanje knjige "Srbooran" čiji je autor, predsjednik "Prosvjete", Čedomir Višnjić tokom tri godine rada preko 2561 anotacija predstavio godišta političkog dnevnika "Srbooran" od 1903. do 1914. i lista za selo "Srpsko kolo" od 1903. do 1914. godine. Knjiga je predstavljena 29. maja u zagrebačkoj dvorani "Prosvjete" pred velikim brojem zainteresiranih. O knjizi su, osim autora, govorili i historičari Damir Agić i Gordana Krivokapić-Jović, kao i sociolog Nikola Dugandžija. Predstavljanje je vodio Petar Lađević koji je bio jedan od obnovitelja "Prosvjete" 90-ih godina. "Srbooran" i "Srpsko kolo" centralna su glasila Srpske samostalne stranke koja je okupljala Srbe u Hrvatskoj i Slavoniji u godinama pred Prvim svjetskim ratom, rekao je Višnjić i podsjetio na važnu ulogu braće Pribićević.

SEDMI MILANKOVIĆEV DANI – Povodom obilježavanja 135. godišnjice rođenja svjetski poznatog naučnika Milutina Milankovića, u njegovoj rodnoj kući u Dalju upriličen je program "Milankovićevi ciklusi 2014. godine". Kako je podsjetio Đorđe Nešić, direktor Kulturno-naučnog centra koji nosi ime po priznatom naučniku, manifestacija se održava sedam godina. "Prvih

godina smo organizovali međunarodne naučne skupove, a poslednje tri godine predstavljamo modele koji ilustruju Milankovićeve cikluse. Ove godine je to model Zemljine revolucije, a prošle i pretprešte godine smo predstavili modele precesije Zemlje i ledenih doba”, rekao je i najavio kompletiranje postavke. Naglašeno je da bi Milanković morao naći svoje mjesto u srednjoškolskim udžbenicima i u hrvatskoj općoj kulturi, a pokrenuta je inicijativa da Milankovićevo ime ponese i jedna javna površina u Osijeku. U Dalju su još 2008. godine odbili prijedlog da se njegovim imenom nazove barem polovina šetališta uz Dunav, dok bi jednom hrvatskom branitelju – koji je nakon 1998. “preoteo” kej od Milankovića – ostala ona druga polovina.

SPASOVĐAN U DARUVARU – Srpska zajednica u Daruvaru proslavila je zadnjeg majskog dana Spasovdan, slavu tamošnjeg manjinskog vijeća. U kulturno-umjetničkom dijelu programa nastupili su folkloriši daruvarskog pododbora “Prosvjete” i Garešnice, kao i pjevačka sekacija iz Okučana, a sudjelovali su i folkloriši Centralnog KUD-a “Veselin Masleša” iz Banja Luke.

“ZBORHOR” NA RASPUSTU – Uoči odlaska na ljetni raspust, “ZborXop” koji djeluje u okviru zagrebačkog pododbora “Prosvjete” učestvovao je 10. juna na reviji sastava koji njeguju tradicionalni muzički izričaj “srEtno Open Stage” održanoj u art caffeu “Jutro” u centru Zagreba. Revija, nastala na inicijativu voditeljice ZborXopa Marte Kolege i njene kolegice Glorije Lindeman, pokazala je da za dobru atmosferu i kvalitetno izvođenje pjesama nisu potrebna velika sredstva.

MANJINE U DARDI – U okviru manifestacije Dani opštine Darda krajem juna je održana i tradicionalna, osma po redu, međunarodna smotra folklora. Osim domaćina, KUD “Branko Radičević”, nastupali su i brojni KUD-ovi Čeha, Slovaka, Bošnjaka, Mađara, Ukrajinaca i Roma, kao i hrvat-

ski KUD “Vladimir Nazor” iz Sombora. Domaćini su pokazali humanu gestu - gostima, BKUD-u “Ljiljan” iz Drenovaca kojima su u poplavama uništene kompletne nošnje za nastupe ponudili su nabavu kompletnih nošnji, ali Drenovčani su se već prije snašli.

SISAČKA VEČER ZA DUŠU – U organizaciji sisačkog pododbora “Prosvjete” održana je “večer za dušu”, predstavljanje amaterskog stvaralaštva na kojem su predstavljena 23 djela još neafirmiranih pjesnika i pisaca iz Siska. Od pet literarnih djela koja su ušla u uži krug, odabrano je troje najboljih. Prvo mjesto osvojila je pjesma “Bezimena” Dušanke Vukajlović iz Siska, dok se na drugom mjestu našla pjesma “Kinjačka” 10-godišnjeg Nikole Didulice, ujedno i najmlađeg učenika. Treće mjesto osvojila je kratka šaljiva priča “Vrag je ušao u mene!” Miće Boroevića. U drugom dijelu programa recitirane su pjesme poznatih pisaca, od Vesne Parun i Branka Čopića, do Vladimira Nazora i Petra Petrovića Njegoša.

SUSRETI NA BANIJI – Ovogodišnji 12. “Susreti na Baniji” u organizaciji Pododbora “Prosvjete” iz Malog Gradca sadržavali su nekoliko novina u odnosu na dosadašnje. Umjesto krajem jula, održani su prve juliske subote, a učesnike turnira u malom nogometu zamjenili su učesnici prve malogradske slikarske kolonije – njih 16 iz Karlovca, Zagreba, Gline, Darde i Srema u Srbiji pod rukovodstvom glinskog slikara Milana Keleuve. Uz konferansu Mirjane Gruborović, članice pjevačke grupe KUD “Zora” iz Kragujevca koja je i ove godine nastupila na Susretima, u trosatnom programu su se uz domaće izmjenjivali Ansambl narodnih igara iz Vukovara, folkloriši pododbora iz Garešnice i pjevačke grupe pododbora iz Pakracca, Vrginmosta i Siska. Osim već udomaćenog glinskog KUD-a “Treća sreća”, ove godine uspješno se predstavio i KUD “Vrhovje” iz župe Dubraneć, sa sjedištem u Dragonošcu. Tokom programa svoje su stihove pročitali dječji pjesnik Đuro Maričić i svestrani umjetnik Milan Krković koji živi u Golubincima u Sremu.

DAN ŽETVE – Dani žetve održani za Petrovdan u Donjim Dubravama kod Ogulina bili su prilika da se ljudi prisjeti kako se želo i vršilo na tradicionalni način, ali i da uživaju u kulturno-umjetničkom programu u izvođenju pododbora “Prosvjete” iz Donjih Dubrava, Ogulina i Vrginmosta, kao i gostiju iz Bobote te etno grupe “Đurđevak” koja djeluje u sastavu tamošnjeg Podoboda. Prisutnima se obratio predsjednik “Prosvjete” Čedomir Višnjić izrazivši zadovoljstvo brojem okupljenih. Rekao je da je “Prosvjeta” otvorena svima, izrazivši nadu da će iduće godine broj okupljenih biti i veći. Ogulinski paroh, protovjerej Milan Simić, pohvalio je Dan žetve kao nastojanje očuvanja narodne tradicije i srpskog identiteta, ali ukazao i na duhovnu dimenziju te manifestacije koja se održava za Petrovdan i potrebu da se uključi SPC u smislu prisustva na liturgiji u crkvi. “Ova manifestacija jedna je od rijetkih koja u sebi ima i etnografsku komponentu i povezanost sa starim običajima, a da je uspjela ne samo preživjeti, nego i zaživjeti”, konstatirao je Višnjić.

Glina, 11. 05. 2014. / foto: Jovica Drobniak

OBILJEŽENA 70. GODIŠNICA OSNIVANJA SKD "PROSVJETA"

IDENTITET I SLOBODA

U Glini, na mjestu osnivanja glavne kulturne institucije Srba u Hrvatskoj, obilježena je sedamdeseta godišnjica osnivanja SKD "Prosvjeta". U Hrvatskom domu, sagrađenom na mjestu pravoslavne crkve u kojoj su ustaše 1941. pobili preko hiljadu Srba s Korduna, istaknuto je da je djelovanje organizacija poput "Prosvjete" od iznimne važnosti, ne samo za srpsku zajednicu, nego i za cijelu Hrvatsku. Predsjednik društva Čedomir Višnjić podsjetio je na obilježavanje 20 godina od osnivanja "Prosvjete" kada se počelo razgovarati o određenoj kulturnoj autonomiji Srba u Hrvatskoj prisjetivši se reagovanja dr. Gojka Nikolića, člana prvog rukovodstva, izabranog u Glini 1944. godini, koji je upozorio na opasnosti "đavolove ponude" po kojima rješenje za vlastite probleme Srbi u Hrvatskoj treba sami da predlože. Nikolić je rekao da srpski narod nema dovoljno snažne svoje inteligencije. Ono što je i postojalo, izginulo je ili uništeno u revoluciji. "Ne može se kulturna samostalnost jednog naroda u savremenom dobu zasnovati na sirotinjskoj poljoprivredi, na milicionerima, lugarima, činovnicima i sveštenicima. Takva sredina nije kadra da iskoraci mnogo dalje od deseterca i folklornih gaća i pregača", rekao je tada dr. Nikolić naglasivši da životni interes srpskog naroda u SRH nije u njegovoj asimilaciji (strašno je to i napisati) u hrvatski narod, ali nije niti u separaciji od hrvatskog naroda ni u 'autonomiji' bilo koje vrste. "U tome je smisao postojanja makar i skromnih institucija kakva je ovo Društvo i u tome je smisao postojanja unutrašnje javnosti, što je za naš narod decenijama oličavao jedino časopis *Prosvjeta*", zaključio je predsjednik "Prosvjete".

Skupu su osim brojnih rukovodilaca, aktivista "Prosvjete" te drugih srpskih organizacija i manjinskih vijeća, prisustvovali visoki državni zvanici na čelu s predsjednikom Ivom Josipovićem, vladike dalmatinski Fotije i gornjokarlovacki Gerasim, kao i županijski i gradski rukovodioci, te izaslanik predsjednika Srbije Oliver Antić i izaslanik srpske Narodne skupštine Miodrag Linta s članovima ambasade Srbije.

Zlatnu značku dobili su predsjednik SNV-a Milorad Pupovac, osnivač lista "Prosvjeta" Milorad Novaković kao i predsjednik Hrvatske Ivo Josipović koji je najavio da će ploče s imenima ubijenih u glinskoj crkvi biti vraćene na mjesto na kojemu su bile. Centralna biblioteka Srba u Hrvatskoj iz Zagreba, dječji časopis "Bijela pčela" iz Rijeke i Ansambl narodnih igara iz Vukovara dobili su povelje "Milan Radeka".

Nenad Jovanović

КРАЈИНСКЕ ПРИЧЕ

ОЛУЈА

Радоје Арсенић

“Ма ‘ко ће мене ‘вако старог? Та и‘те молим вас. Па и предсједник Туђман, ево преко радија, позива људе да не напуштају куће и гарантира им сигурност!”, потезао је деда Стева финални аргумент да остане с још неколицином вршњака. Био је то посљедњи дан што су их видјели живе

Америка је позната по ураганима, пацифичко подручје по тајфунима, а дио некадашње Југославије, на Балкану, у ту вјетровиту номенклатуру улази по олуји. И то сасвим посебно, јер – није природна појава, означава се великом словом „O“ и представља тачку на снове о било каквом обнављању Југославије. Послије свих природних непогода увијек поново сине лијепо вријеме, али послиje ове Олује – нема сунца!

У селу Јована Чанка, на падинама Велебита, већ се неко вријеме наслућивала Олуја – војна офанзива којом је нова власт у три године прије осамостањеној и међународно признатој Хрватској намјеравала да коначно скрши побуну Срба у Крајини нездовољних што је против њихове воље (иако су десетљећима били конститутивни народ у Хрватској) растурена федеративна држава Југославија коју су доживљавали као гарант своје слободе и равноправности.

Већ четири године живјело се у ратном стању, одсјечени од цијelog свијета, у све већем сиромаштву и страху од долaska хрватске војске, коју се због још увијек живог сјећања на страхоте доживљене прије пет деценија током фашистичке окупације у Другом свјетском рату, поистовјећивало с тадашњим хрватским квислинзима који су починили масовне крваве злочине у настојању да биолошки униште Србе. Није тај страх био без разлога, јер су хрватски војници ових година пречесто наступали с паролама и симболима некадашњих квислинга и јавно славили највеће ратне злочинце из тог времена.

На kraju су се у том свјетлу и показали, управо током и одмах након акције Олуја, у љето 1995...

Попут већине осталих мјештана и Јован је вјеровао да ипак постоји некаква коначна правда. Јесте да је спора и развлачи се, а има и неке чудне, закучaste путове, али да ће се на kraju ипак све то некако средити и опет наставити миран живот у којем расту потомци и пријатељује се с добрым људима. Зато и није баш вјеровао у дужи вијек у побуни основане Републике Српске Крајине, која је захваћала дијелове Хрватске у којима су Срби били већинско становништво, у неким опћинама и преко 80 и 90 посто. Није му се свиђало како се све то води на хо-рук и сирово, али је оправдавао њено настајање као одговор повређеног и угроженог народа, наравно док се ствари не среде.

Није се Јовану свиђало како се све то око САО Крајине води на хо-рук и сирово, али је оправдавао њено настајање као одговор повређеног и угроженог народа

Извјесно умирење донијела је одлука УН-а да то подручје прогласи УНПА зонама и стави га под своју заштиту до политичког разрешења конфликta, али страх од „усташке опасности“ није јењавао.

Јован је током Другог свјетског рата имао десетак година и добро се сјећао бјежање по околним брдима и шумама пред четама хрватских усташa, који су немилице палили и уништавали српска села и убијали све који им се нађу на путу, до најмање дјече. Убијено је тада и десетак његових ближих и даљњих рођака, а неки су живи бачени у запаљене куће и вајате. Сјећања преживјелих су била страшна, али се послиje рата, у вријеме свакодневне борбе за излазак из великог сиромаштва у кући о њима није много говорило. Тек онако успут, кад би била нека годишњица или слична прилика да се сјете неког од страдалих рођака...

Овог пута, 1991. неће бити затечени и заскочени као 1941. – резоновали су многи – па је већина била организирана у наоружану одбрану, а израђени су и планови за евакуацију становништва у случају масовнијег напада и продора непријатеља. Све на искуствима народноослободилачке партизанске борбе од прије пола вијека, када се народ склањао у збегове испред уништавајућих офанзива окупатора и усташких квислинга.

Требало му је десет пуних година да избори обнову уништене куће, али ни приближно онолике колико је била

И дошао је тај дан: 4. августа у рану зору хрватска „Олуја“ је кренула са свих страна! Вишеструко бројније и боље наоружане јединице Хрватске војске брзо су пронирале у дубину Крајине, а српска одбрана се неочекивано лако ломила или је чак није ни било. У Јованово село стигла је вијест о надолазећој опасности и мјештани су се, према ранијем плану, брзо спремили за збег, да измакну директном ратном удару док убијачка непогода не протутњи. Поручено им је: пустите

стоку, закључајте врата, вратит ћете се за неколико дана!

Било је то по оној старој народној мудрости – обећање лудом вјеровање. Када су у километарским колонама изbjеглог народа прешли у сусједну Босну и Србију за њима се као жељезна завјеса затворила граница Хрватске и годинама нису могли натраг. За то вријеме њихове куће су потпуно опљачкане и бројна читава села и градови спаљени и минирани. А када је најзад, уз посредовање међународне заједнице Хрватска приморана да прими натраг своје грађане означене као агресоре у властитој земљи, омогућено је то тек мањем броју најупорнијих. Од дотадашњих 12,5 одсто у укупном становништву Хрватске остало је послиje свега тек 3-4 одсто Срба. Баш како је то својој јавности на почетку оружаног сукоба обећао тадашњи хрватски предсједник.

Било је и оних којима се није мицало из властитих кућа, углавном међу најстаријима. И Јованов стриц Стеван, старица од 82 љета, никако се није дао наговорити да се привремено склони пред наидијом војском.

– Ма'ко ће мене 'вако старог? Та и 'те молим вас. Па и предсједник Туђман, ево преко радија, позива људе да не напуштају куће и гарантира им сигурност! – потезао је деда Стева финални аргумент. Остао је, као и још неколицина његових вршњака, и био је то посљедњи дан што су их видјели живе.

Сваки пут кад би се тога сјетио Јован би се стресао, а некакво потмуло клупче почело би да му се скупља изнад жeluца, на саставу ребара. Причали су му они који су послиje неколико дана пронашли побијене старце и старице у спаљеном селу, њих седморо. Неког на прагу куће, неког у дворишту, непокретног Илију у његовом кревету, а старог Стевана ничице крај пања на којем су му претходно сјекиром одсјечена три прста. Стравична порука и препознатљив потпис крвавих убојица, зачет још у оном рату прије пола вијека када су Срби у тим крајевима искорењивани и зато што су били православне вјере и хрстили се с три прста лесне руке, за разлику од католика.

Колико је искрен био позив предсједника Туђмана српском становништву да не напушта своје куће дviјe године касније у претежно уништеним Кистањама крај Книна и древног српског манастира Крка овако је описао амерички амбасадор у Загребу Питер Галбрайт. „Не бих могао рећи да се Србе позивало на останак. Кистање је један од примјера како се поступало након што је Хрватска војска ушла у српска села. Срби су имали право што су побјегли, јер да су остали – били би спаљени заједно с кућама.“

За тешки ратни злочин у селу ни послије толико времена нитко није одговарао иако се знало и која је јединица била тада у селу и тко су јој заповједници

Прошло је од тада већ скоро ддвадесет година. Јован се примакао годинама стрица Стевана, дјеца из тог времена постала су зрели људи, али њему се чинило као да је Олуја, која му је у потпуности промијенила и урушила живот, прохујала тек недавно, прије пар ћета. Године патње, понижавања и свакодневне борбе за преживљавање као да су се стопиле, а он је скамењено гледао у ту своју прошлост и на мањове му се чинило као да се све то неком другом дешавало.

Требало му је десет пуних година да избори обнову уништене куће, али ни приближно онолике колико је била (уништени и опљачкани инвентар, пољопривредне машине и алатке те сву стоку нико није ни помишљао да му надокнади) да би се на крају испоставило да их је у потпуно уништеном селу обновљено тек неколико, па је живот у њему изгледао као на крају свијета, од људи и Бога напуштеној црној рупи.

Тек што су најзад, онако оistarјели, почели помало да обнављају имање, умрла му је супруга, напростио усахнула. Ђерка је одмах послије избеглиштва отишla с групом млађих на други крај планете, у Аустралију, а сину није падало на памет да се врати у Хрватску и изложи малтретирању зато што је био припадник српске војске у Крајини, уосталом као и сви млађи мушкирци, мобилизирани у одбрану.

За тешки ратни злочин у селу ни послије толико времена нитко није одговарао иако се знало и која је јединица била тада у селу и тко су јој заповједници. Уосталом, у Хагу су сваке одговорности за бројне ратне злочине против српског становништва ослобођени хрватски генерали који су водили Олују, а хрватско правосуђе ни након 19 година није изрекло ни једну правомоћну пресуду почињоцима тих злочина иако се зна да је побијено више стотина цивила, претежно стараца који нису хтјeli да напусте своје куће, а да се о уништавању бројних насељених мјеста и не говори. Према подацима српске стране до краја августа 1995. убијено је 1.764 особа, што је просјечно 68 дневно, од којих 534 жене, дviјe трећине старије од 60 година. И на крају, углавном ником ништа. Уз све слатке приче о цивилизованости, хуманости, солидарности, демократији, напретку... то као да се није ни десило.

Према подацима српске стране до краја августа 1995. убијено је 1.764 особа, што је просјечно 68 дневно, од којих 534 жене, дviјe трећине старије од 60 година

Зашто је то тако Јована више и није много чудило. Јер, када би усамљен, под старом липом испред црвене немалтерисане двособне кућице (толико му је са супругом припадало према правилима обнове, отприлике четири пута мање него што му је без икаквог разлога уништено), у опустјелом селу пребирао мисли о том чудном животу, присјетио би се – као да је то било прије неколико дана – еуфоричне изјаве предсједника и врховног заповједника хрватских оружаних снага у вријеме Олује, коју је на дан пада Српске Крајине преносио радио из Книна: „Ово је повијесни дан зато што Срби више никада нећe играти улогу коју су имали у Хрватској!“ – викао је Фрањо Туђман.

Чудило га је, међутим, што је на све то био глух и слијеп онај велики свет, који је толико причао о правди, слободи и људском уважавању. Највећи парадокс у томе био је што је Хрватска у вријеме Олује већ била чланица УН-а, а напала је подручје које је било под заштитом тог истог УН-а. И ником ништа. Суд у Хагу се на ту чињеницу није ни осврнуo када је прогласавањем судаца (3:2) ослободио хрватске генерале сваке одговорности за ратне злочине почињене током Олује, који су уредно констатирани и записани.

Сјетио би се том приликом ријечи свог прије распада Југославије преминулог ујака Срђана, некадашњег партизана, који му је знао говорити: „Јадан онај ко се нада милости, а још више разумијевању великих и моћних. Зато је увијек било – у се и у своје кљuse, и памет у главу!“ Али, где оде та памет...

SRBI U OGULINU**DA JE VIŠE POSLA, SVIMA BI BILO LAKŠE****PIŠE:** Tamara Opačić**FOTO:** Barbara Blasin

**U Ogulinu međunacionalnih netrpeljivosti praktički više nema.
Doduše, ističu naši sugovornici, teško je govoriti o velikom
bratimljenju, ali činjenica je da su odnosi među mladima
dobri, bez obzira kojoj nacionalnosti pripadali**

„Iz tog mjesta potječe prvi jaki utisci kojih se sjećam. Već za prvog od ovih boravaka sjećam se osobite uzbudenosti koju je u meni proizvela neobičnost okolice.“ Sjećanje je ovo Ivane Brlić-Mažuranić, autorice najpoznatijih hrvatskih bajki, na njen rodni, ogulinski kraj. Upravo te riječi odlučila je iskoristiti Turistička zajednica Grada Ogulina, koja njima poziva djecu, mlade i odrasle iz cijele Hrvatske da se upute u centar kontinentalne Hrvatske, na prijelaz iz Gorskog kotara u Liku, i posjetе Ogulin i okolnu „rutu bajki“.

Kako bi kreirali taj brend, u samom centru grada izvršene su brojne intervencije u prostoru, pa su, pored obnovljenih gradskih fasada, na svakih stotinjak metara postavljene šarene željezne konstrukcije koje, osim što ispunjavaju svojevrsnu funkciju vizualne prepoznatljivosti grada, djeci mogu poslužiti za igru i edukaciju jer sadrže citate svjetski najpoznatijih autora bajki – od Hansa Christiana Andersena do J. K. Rowling. Najviše ih je postavljeno u blizini Frankopanskog kaštela, obrambene utvrde Bernardina Frankopana, najmoćnijeg velikaša srednjeg vijeka, sagrađenog na četrdesetmetarskoj litici Đulinog ponora. U neposrednoj blizini te kule, kako je nazivaju građani i građanke Ogulina, u prosincu 2013. godine otvorena je Ivanina kuća bajke. Riječ je o suvremenom, interaktivnom centru, u kojem se, osim izložbi, održavaju i pripovijedanja, tematske radionice, prezentacije, tribine i konferencije. Centar je najposjećeniji u lipnju, kada se održava trodnevni Ogulinski festival bajke.

Osim zanimljivosti iz Ivanine kuće bajke, posjetiteljima ovoga kraja gotovo da se i ne pružaju nikakvi dodatni sadržaji. Zbog toga se ogulinska turistička ponuda pridružuje onoj iz ostatka Hrvatske – ne preostaje vam ništa drugo nego uživati u prirodnim ljepotama spomenutog Đulinog ponora, odnosno kanjona rijeke Dobre, uz koji se vezuju mnogi mitovi, kao i obližnjih planina Bjelolasice i Kleka te jezera Sabljaci. Turistička ponuda dodatno se pogoršala stečajem kompleksa Bjelolasica koji je bio turistički pokretač ovoga kraja, te nedavnim požarom u kojem su izgorjela dva najvažnija objekta – centralni restoran u Bjelolasici i na Sabljacima. „Zamjenik župana Karlovačke županije Siniša Ljubojević i ja smo se interesirali je li moguće obustaviti stečaj, ali dugovi su tako veliki da se taj proces više ne može zaustaviti. Problem je što je sam kompleks toliko

velik da se ne može prodati kao cjelina, već će se tražiti ulagači po pojedinim segmentima“, objašnjava Mićo Zatezalo, zamjenik gradonačelnika Ogulina, i dodaje da je zbog propasti turizma cijelo ogulinsko područje devastirano – prvo ekonomski, a potom i demografski. „Prema posljednjem popisu stanovništva, Ogulin ima oko 13.500 stanovnika, ali treba uzeti u obzir da je popis proveden prije tri godine. Zbog toga što gotovo da i nema novih zapošljavanja, demografski pad kod nas poprima razmjere slobodnog pada“, dodaje Zatezalo.

**Najteža situacija je za stanovništvo
srpske nacionalnosti koje živi u ruralnim
područjima gdje je infrastruktura
u potpunosti zapuštena**

I seljavanju stanovništva, ponajviše mladih, najviše je doprinijela loša gospodarska situacija na koju je, pored devastacije turističke ponude, utjecalo i razaranje industrijske proizvodnje. Od područja nekadašnje općine Ogulin nakon posljednjeg rata oformljeni su grad Ogulin te općine Saborsko, Plaški, Josipdol i Tounj, a svaka od njih je prije privatizacijskog procesa imala vlastitu industriju. „Njihovim industrijama danas je jedino zajedničko to što su sve propale i što sada praktički postoje samo u tragovima“, kaže Zatezalo. „U obližnjem Plaškom je bila jaka drvna industrija, odnosno proizvodnja papira. Tamo je danas najteža situacija jer posla uopće nema. S druge strane, Saborsko je povratnička sredina koja je u ratu prošla kalvariju. Mjesto je nanovo izgrađeno, ali se većina izbjeglih stanovnika nikada nije vratile jer posla gotovo da i nema osim u šumariji. U Saborskem je izgrađena škola za 22. stoljeće, ali pitanje je za koga, budući da

se sva djeca mogu nabrojati na prste dvije ruke”, tvrdi dogradonačelnik koji je član Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS).

Sam Ogulin je nekad bio industrijski grad s 5.000 zaposlenih, od čega je drvna industrija zapošljavala najveći broj. Dio građana radio je i u metalnoj industriji, odnosno u poduzećima Sintal i Ventilator, građevinskoj tvrtki Izgradnja i trgovačkom lancu Zvijezda. „U međuvremenu su otvorena četiri trgovачka centra, koja su postala najveći motor razvoja, a djelomično je obnovljena i drvna industrija. U ogulinskome naselju Drežnica pokrenuta je pilana koja zapošljava tridesetak ljudi koji se susreću s brojnim problemima. Naime, pilana ne može dobiti dovoljnu količinu robe, odnosno trupaca, koji će zadovoljavati njihove potrebe proizvodnje pa moraju sudjelovati u licitacijama koje povećavaju troškove proizvodnje s obzirom da je pilana dislocirana pa je potrebno prevoziti trupce. Istodobno, oni iz drežničke šume se prevoze mimo njihove pilane i nalaze kupce na drugim stranama, a da radnici pilane gledaju u to i ne mogu apsolutno ništa učiniti. Drvna industrija još uvijek donekle dobro posluje zbog politike niskih plaća, a situacija je takva da su ljudi i s time zadovoljni iako primot obavljaju teške fizičke poslove”, objašnjava Mićo Zatezalo.

Dogradonačelnik Zatezalo iz SDSS-a aktivno sudjeluje u osnivanju zadruge za proizvodnju prvog hrvatskog ekološkog češnjaka s certifikatom

Proizvodnja u drvnoj industriji djelomično je obnovljena i u samom Ogulinu gdje je u tom sektoru zaposleno stotinjak radnika. U glavnoj ulozi pokretača kakvog-takvog razvoja ovog kraja pojavljuje se kontroverzni poduzetnik Jozo Kalem, koji je hrvatskoj javnosti najpoznatiji kao prijatelj bivšeg ministra finansija Slavka Linića. Kalem je preuzeo i građevinsku tvrtku IGM-Tounj koja se bavila proizvodnjom i obradom kamena, pijeska i niskogradnje i donedavno je zapošljavala 500 ljudi. Budući da se poduzetnik našao na sudu s bivšim vlasnicima i izgubio spor, radnici tvrtke su završili na cesti.

Dogradonačelnik tvrdi kako postoji plan da se u ogulinskoj poduzetničkoj zoni pokrene proizvodnja električne energije uz pomoć drvene mase, a da se pri tome voda iz proizvodnje reciklira za uzgoj rajčice. Ukoliko se taj plan ostvari, neki od 1.000 ljudi, koliko ih trenutno bilježi ogulinska ispostava Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, napokon bi mogli ostvariti priželjkivano pravo na zaposlenje. Do tada će većina njih, pogotovo mladih, tražiti izlaz prema Rijeci i Zagrebu, s kojima je Ogulin odlično prometno povezan zbog novoizgrađene autoceste, te Karlovcu u kojem velik broj stanovnika Ogulina svakodnevno putuje na posao u tvornicu oružja.

Prijelaz iz Gorskog kotara u Liku pogodan je za razvoj poljoprivrede, što najbolje znaju ogulinski proizvođači kupusa. Poduzetnici su stvorili zajedničku mrežu pa se u tom kraju obavlja cjelokupan proces – od proizvodnje sjemenja, sadnje, obrade, pa sve do plasmana ovog tradicionalnog proizvoda na tržiste.

Pokrajinske ceste, koje nakon izgradnje autoputa gotovo da više nisu u upotrebi, poznate su i kao ceste sira i meda. Ukoliko se turisti ili drugi slučajni prolaznici odluče provozati lokalnim putovima koji prolaze kroz šumski kraj,

mogu se zaustaviti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i tamo ove proizvode kupiti izravno od proizvođača. Što se pak ekološke poljoprivrede tiče, unatoč velikim potencijalima ovoga kraja, oni još uvijek u najvećem obimu nisu iskorišteni. „Ekološka poljoprivreda praktički postoji samo u tragovima iako je ovaj kraj itekako pogodan za to, pogotovo za proizvodnju voća”, kaže Mićo Zatezalo koji se i sam u slobodno vrijeme bavi tom vrstom djelatnosti.

Dogradonačelnik aktivno sudjeluje u osnivanju zadruge koja će se baviti proizvodnjom ekološkog češnjaka. „To bi bio prvi hrvatski eko češnjak s certifikatom, na čije izdanje čekamo na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu. Ekološka proizvodnja zasigurno ima budućnost, ali među stanovništvo ovoga kraja se uvukla apatija - ljudi su toliko puta prevareni i sve je propadalo da je sada jako teško bilo što pokrenuti. Čim im spomenete zadrugu, njih to asocira na neka stara vremena, a znamo kako je ta priča završila”, dodaje Zatezalo.

Spomenuta stara vremena na ovdašnjim prostorima završila su urušavanjem nekadašnje privrede koje je započelo ratom. Dok su Saborsko, Plaški i dio općina Josipdol i Tounj bili zahvaćeni ratom, samo područje grada Ogulina nikad se nije našlo pod direktnim ratnim djelovanjem, pa je odlazak Srba odavde bio malobrojan. „Jedna organizirana grupa građana iz naselja Donje Dubrave, njih oko 120, 1991. godine otišlo je preko Mrežnice u Krajinu, a potom u Srbiju. Iako direktno nismo svjedočili ratu, početkom devedesetih su vladali mračni uvjeti i tužno stanje koje se očitovalo u pritisku na građane srpske nacionalnosti. Dio izbjeglica se nakon svega vratio, a ostali nisu jer je od rata prošlo 20 godina pa je u Srbiji odgojena jedna cijela nova generacija djece”, objašnjava dogradonačelnik Ogulina.

Jedino zajedničko industriji Ogulina, Saborskog, Plaškog, Josipdola i Tounja jest da je propala i da postoji u tragovima. Drvna industrija još uvijek donekle dobro posluje zbog niskih plaća, a situacija je takva da su ljudi i s time zadovoljni

Iako pošteđen rata, u Ogulinu su ipak počinjeni nacionalno motivirani ratni zločini. Jedan od njih je izvršen u ogulinskom zatvoru, gdje su ubijeni stanovnici iz obližnjeg Glibodola. Kako kaže Zatezalo, među ubijenima je bio i jedan „terorist“ od 12 godina. Počinitelji su procesuirani, ali su u međuvremenu pušteni na slobodu. Drugi zločin se dogodio u naselju Donje Dubrave, gdje je bila stacionirana jedinica iz Slunja, a čiji pripadnici su ubili dvojicu građana srpske nacionalnosti. Počinioči su također pronađeni, osuđeni i napisljetu amnestirani.

„Treba biti pošten pa reći da u Ogulinu danas međunarodne netrpeljivosti gotovo više da i nema. Teško je govoriti o nekom velikom bratimljenju, ali već ima i miješanih brakova. Što se tiče mladih, čini mi se da su odnosi među njima dobri bez obzira kojoj nacionalnosti pripadali“, potvrđuje Zatezalo i dodaje da „repovi“ kojih se vuku još od Drugog svjetskog rata i danas bacaju svojevrsnu sjećanju na hrvatsko-srpske odnose u Ogulinu. Naime, na tom su području nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske ustaše počinile neke od najstrašnijih zločina

nad srpskim stanovništvom. O zločinima na području Ogulina i njegove okoline saznao se već sredinom kolovoza 1941. iz sačuvanog zapisnika sa saslušanja uhvaćenog zločinca Antona Tonića Potiska. U ispovijesti je naveo niz detalja o hvatanju i odvođenju ljudi, bilo iz sela, bilo sa sajmenog dana srijedom, o затvarajući mučenju zatočenih u Frankopanskoj kuli, o ubojstvima na Galgama i bacanju Srba u Klečku jamu. U njihovu slavu sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća podignuto je spomen-obilježje. Spomenik je u nekoliko navrata devastiran tokom devedesetih godina, a od 2012. Vijeće srpske nacionalne manjine Karlovačke županije i Grada Ogulina obnovilo je tradiciju komemoriranja.

Situacija se posljednjih godina promjenila i na polju političke suradnje. Naime, dva mandata za redom SDSS sudjeluje u lokalnoj vlasti. Tako osim spomenutog Miće Zatezala, koji obnaša funkciju zamjenika Jure Turkovića, aktualnog gradonačelnika Ogulina iz redova HDZ-a, u vlasti sudjeluje i Siniša Ljubojević, koji je u prošlom mandatu također bio dogradonačelnik, a nakon posljednjih lokalnih izbora zasjeo je na mjesto dožupana Karlovačke županije. „SDSS u gradskoj vlasti ima zamjenika gradonačelnika silom zakona. Gradske vlasti su i prije toga imale srpske predstavnike u poglavarstvima i vijeću, ali je bila riječ o nezavisnim članovima. Mi želimo da srpska zajednica bude integrirana u sustav, a ne da služi zadovoljavanju zakonskih formi. To ne ovisi samo o političkim snagama, već i o pojedinцима koji predstavljaju naš narod na lokalnoj razini“, objašnjava dožupan Ljubojević.

U Saborskome je izgrađena škola za 22. stoljeće, ali pitanje je za koga, budući da se svu djecu može nabrojati na prste dvije ruke. Tek dio izbjeglica vratio se nakon rata. Veći dio je ostao jer je u Srbiji odgojena nova generacija

Iako tvrdi da je vidljiv pozitivan pomak na razini političke suradnje kroz posljednja dva mandata na lokalnoj razini, karlovački dožupan dodaje da ti odnosi i dalje nisu na zadovoljavajućoj razini. Miće Zatezalo aktualnu situaciju pripisuje nevoljnosti lokalne vlasti na čelu s HDZ-om. „Gradonačelnik je taj koji drži sve ovlasti pod svojom kontrolom. Kao dogradonačelnik tobže imam sva prava koja ne mogu iskoristiti. Mene definiraju kao dio svog tima, a da ja u njemu zapravo cijelo vrijeme igram rezervu. Jednostavno su mi sve zane ruke“, kaže. „Trudimo se biti korisni ne samo srpskoj zajednici, već društvu u cijelini, ali ponekad nam nedostaje prostora za takvo djelovanje. Sigurno je da svaki mandat pomiče količinu utjecaja i razinu važnosti srpske zajednice. Želio bih da položaj srpske zajednice u politici bude shvaćen kao dodatna vrijednost, a ne kao zakonska obaveza“, dodaje Ljubojević.

A jedna od zakonskih obaveza je Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina koji propisuje pozitivnu diskriminaciju po pitanju zapošljavanja manjina u tijelima državne uprave. „Grad Ogulin ima zaposlena dva službenika srpske nacionalnosti od njih ukupno 26, što znači da ih još najmanje toliko nedostaje. U više navrata smo upozoravali predstavnike vlasti na tu činjenicu, ali zbog obustave zapošljavanja novog kadra, ta situacija i dalje stoji na mjestu. Prije pet godina smo svjedočili zapošljavanju desetak mladih, obrazovanih Srba u

Miće Zatezalo, dogradonačelnik iz SDSS-a

Sanja Klipa, predsjednica ogulinskog pododbora "Prosvjete"

Mirjana Perić, želi da joj kćer upozna svoje korijene

Ulica u blizini Đulinog (Zulejkina) ponora

policijskoj upravi, ali ni taj broj nije ni izdaleka onoliki koliki bi trebao biti”, objašnjava dogradonačelnik.

Situacija je posebice teška za stanovništvo srpske nacionalnosti koje živi u ruralnim područjima, gdje je infrastruktura u potpunosti zapuštena. „Ceste su u lošem stanju, neka naselja nemaju izgrađen vodovod, a tamo gdje ga ima, nije održavan pa je potrebna rekonstrukcija. Što se pak tiče javnog prijevoza, dobro su povezana samo ona naselja kroz koja prolazi pruga. Stanovnici naselja Drežnica i Jasenak služe se školskim autobusnim linijama, a izvan školske godine ostaju odsječeni. Najteže je u naselju Ponikve koje nema nikakav javni prijevoz još od 1991. godine. To je naselje koje se nalazi na rubu Gorskog kotara i izumiranja, jer nema ni vodovod niti prostor za sastanke mjesnog odbora. S gradonačelnikom vodimo razgovore da se barem jednom tjedno pokrene autobusna linija koja će to naselje spojiti s Ogulinom. Iako se uvijek nalaze nekakve isprike, nadamo se da ćemo uspjeti ostvariti taj cilj”, ističe Zatezalo.

Što se tiče kulturnog života Srba, on u Ogulinu praktički nije postojao sve do 2005. godine. Kako kaže Siniša Ljubojević, srpski identitet u gradu tada se

Ivana Kuća bajke

sakrivao „kao bolest” pa su pojedina djeca srpske nacionalnosti upisivala katolički vjerouauk. „Takva situacija natjerala je moje prijatelje i mene, mahom iz prigradskog naselja Otok Oštarijski, na razmišljanje o osnivanju institucije ili društva kroz koje bi pokušali osloboditi kulturni identitet Srba Ogulina. Iako je SKUDD Đurđevdan iz Drežnice osnovano još 1993. godine, njegovi članovi nisu mogli djelovati izvan svog naselja i obližnjeg Jasenka. Shvatili smo da je neophodno osnovati ogulinski pododbor SKD ‘Prosvjeta’, čiji rad bi pokrivaо centar grada s prigradskim naseljima – od Otoka do Vitunja i Brestovca”, prisjeća se Ljubojević.

Ogulinski pododbor “Prosvjete” naposljetku je osnovan 27. lipnja 2005. godine, a ulogu prvog predsjednika preuzeo je Ljubojević. „U jesen te godine se sastalo predsjedništvo podobdora i zaključili smo da se moramo javno prezentirati i započeti s radom. Na prvim probama folklorne sekcije bilo nas se tridesetak, kasnije preko 40, a polagano su se razvijale i druge sekcije”, kaže prvi predsjednik ogulinskog podobdora “Prosvjete”. Po osnutku podobdora Ljubojević je gostovao na Radio Ogulinu, pri čemu je javnost upoznao s aktiv-

nostima i planovima ovog srpskog društva, a nakon nekoliko dana, po dolasku u selo Gojak, na očevom imanju ga je dočekalo neugodno iznenađenje – provaljen ulaz u obiteljsku kuću. „Ništa nije nedostajalo, već su stvari i namještaj bili posvuda razbacani. U kući sam pronašao 41 kalendar s motivima katoličke vjerske zajednice. Iako je to kod dijela članstva izazvalo strah, i dalje smo nastavili s radom, a vjerujem da smo vlastitom upornošću i mnogo toga promijenili u zajednici.“

“Trudimo se biti korisni ne samo srpskoj zajednici, već društvu u cijelini, ali ponekad nam nedostaje prostora za takvo djelovanje”, naglašava dožupan Ljubojević

Ogulinska „Prosvjeta“ danas broji šezdesetak članova u dobi od sedam do 55 godina i djeluje kroz folklornu, pjevačku, dramsku i literarnu sekciju, a u Ogulinu je poznata i po likovnim kolonijama, radio emisiji i različitim radionicama na kojima se polaznici upoznaju s *decoupage* tehnikom, tkanjem i izradom tradicijskog nakita. Ovo kulturno društvo afirmiralo se do te mjere da danas redovito sudjeluje u proslavama Dana grada Ogulina. Trenutno se na čelu ogulinskog pododbora nalazi Sanja Klipa koja je ujedno i umjetnička rukovoditeljica ansambla, odnosno, njegove plesačke i pjevačke sekcije. „Sve čime se bavimo organiziramo s ciljem očuvanja kulturnog identiteta našega naroda. Naši članovi su većinom mlađe životne dobi i svakog mjeseca nam se priključi netko novi. Najbrojnija je folklorna sekcija koja se svidi djeci zbog čestih putovanja, a njihovi roditelji, odnosno majke, priključuju se pjevačkoj sekciji tako da djecu prate na različitim smotrama“, kaže Klipa koja je na čelu ogulinske „Prosvjete“ posljednje tri godine.

Ogulinski pododbor trenutno najviše muči nedostatak adekvatnog prostora za djelovanje. Naime, prošle godine su folklorne probe bili primorani održavati u područnoj školi koja se nalazi izvan grada, a trenutno koriste ogulinsku školsku dvoranu. Budući da s fundusom od preko 2500 naslova planiraju otvoriti i biblioteku, u potrazi su za novim prostorom u čemu im aktivno pomažu srpski predstavnici u gradskoj vlasti. „Želimo koristiti jedan napušteni prostor kojim raspolaže Državni ured za upravljanje državnom imovinom. On bi zadovoljio sve naše potrebe, ali trenutno стоји neiskorišten i zaključan. To je stvar političke odluke“, dodaje dogradonačelnik Zatezalo. Ogulinski pododbor „Prosvjete“ u skorijoj bi se budućnosti mogao naći u boljoj pregovaračkoj poziciji ukoliko se realizira projekt koordinacije „Prosvjete“ Gorskog kotara i Korduna. „Cilj nam je spojiti ta društva sa središtem u Ogulinu kako bi mogli više toga potraživati, ali i reproducirati. Ako smo brojniji i ujedinjeni, veća je vjerojatnost da ćemo postići bolje rezultate“, objašnjava predsjednica ogulinskog ogranka „Prosvjete“.

Uz pomoć „Prosvjete“, roditelja djece s folklora i pravoslavnog sveštenika Milana Simića, 2006. godine u ogulinskim osnovnim školama pokrenuta je nastava pravoslavnog vjerouauka. Prvih godina vjerouauk je počelo 17-oro djece koji su bili kandidati za pohađanje modela C, odnosno dopunskog obrazovanja za pripadnike srpske nacionalne manjine koji se u Ogulinu od 2012. godine provodi u dvije osnovne škole. „Sve to omogućeno je zahvaljujući odličnoj

suradnji između Srpske pravoslavne crkve, SDSS-a, Srpskog narodnog vijeća i „Prosvjete“. U početku je bilo problema s uklapanjem dopunske nastave na srpskom jeziku u školski raspored i prijevozom u grad one djece koja su iz manjih mesta. Problem je riješen na način da su škole uskočile u plaćanje prijevoza tamo gdje nije riješena mogućnost prijevoza školskim autobusom“, objašnjava Klipa i dodaje kako se neda da će se što više djece srpske nacionalnosti uključiti u pohađanje modela C, odnosno da će ta dopunska nastava doživjeti sudbinu pravoslavnog vjerouauka u ogulinskim školama. Naime, vjerouauk je prošle školske godine pohađalo čak 60 đaka.

Jedna od onih koji ga pohađaju je i kćer Mirjane Perić. „Moja mlađa kćer je upravo završila osmi razred osnovne škole i bila je jedina pravoslavne vjeiroispovijesti u svom razredu. Uz vjerouauk smo je upisali i na dodatnu nastavu srpskog, pri čemu je bila jedno od dvoje đaka u školi koji su pohađali model C, premda Srba ima i više“, objašnjava ova Ogulinka. „Htjela sam da dijete zna tko je i što je, da upozna svoje korijene. Dok smo mi bili djeca, nitko nas nije učio o vjeri i onda kad je starija kćerka, koja sada studira strojarstvo u Rijeci, krenula na vjerouauk, počela sam učiti s njom. Ne znam zašto se drugi boje upisati svoju djecu na vjerouauk jer moje kćeri nikada nisu imale problema osim sitnih dječjih zadirkivanja“, dodaje Perićeva koja s obitelji dio vremena živi u obližnjim Gornjim Dubravama, a dio u Ogulinu. Naime, za život na dvije relacije morali su se odlučiti nakon što je prva kćer krenula u osnovnu školu.

**Umjetnička rukovoditeljica ansambla
Sanja Klipa upozorava na nedostatak
adekvatnog prostora i neda se da će se što
više djece srpske nacionalnosti uključiti u
pohađanje dopunskog obrazovanja
po modelu C**

„Početkom rata sam završila srednju školu pa nisam ni pokušavala pronaći posao. Suprug, kako prije rata, tako i danas, radi u šumariji i živimo samo od njegove plaće. Budući da u Ogulinu postoji samo izvanredni studij prometa, starija kćer je otišla na studij u Rijeku, gdje živi kao podstanarka. Da se suprug u slobodno vrijeme također ne bavi drvnim djelatnostima, ne znam kako bismo preživjeli“, kaže ova Ogulinka koja se osim na izbor fakulteta u ovom kraju žali i na izbor srednjih škola. „Mlađa kćer na jesen kreće u prvi razred srednje škole, a ovdje, osim gimnazije i tehničke škole, gotovo da ništa više ni ne postoji. Slična situacija je i s ponudom kulturnih sadržaja. Ukoliko želimo otići u kino, moramo otploviti u Karlovac, Zagreb ili Rijeku. Na našu sreću, u Ogulinu postoji pododbor „Prosvjete“, gdje naša mlađa kćer pleše u folklornom ansamblu“, kaže Perićeva i dodaje da „Prosvjete“ srpskom stanovništvu toga kraja zaista puno znači.

Sve to potvrđuje tezu dožupana Ljubojevića koji ističe da je osnivanje ogulinske „Prosvjete“ bio ključan trenutak u zaustavljanju asimilacije te stvaranju uvjeta za slobodno nacionalno izjašnjavanje, što je naposljetu pridonijelo kulturnom uzdizanju Srba ovoga kraja.

STARI SISTEM UZGOJA JE NESTAO, A NOVI JOŠ NIJE ZAŽIVIO

MILAN ZJALIĆ, SAVJETNIK U EUROPSKOJ UDRUZI ZA STOČARSTVO

Bez novog poleta i preporoda zadrugarstva nema opstanka za male proizvođače, osim za one koji se opredijele za djelatnosti koje dopunjuju ponudu velikih sistema poput specifičnih lokalnih proizvoda

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Denis Lovrović

Milan Zjalić vrhunski je stručnjak za stočarstvo koji je tokom karijere obavljao niz važnih funkcija. Savjetnik je u Europskoj udruzi za stočarstvo - Federaciji europskih stočarskih znanstvenika (EAAP-a). Niz godina radio je u Organizaciji za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO) kao pomoćnik šefa i voditelj regionalnog ureda za Europu, a nakon umirovljenja sudjelovao je u FAO projektima u BiH, Gruziji i Armeniji kao i na programu očuvanja genetskih resursa za stočarstvo – ugroženih pasmina domaćih životinja i projektu EU za pripremu govedarstva u deset zemalja kandidata za članstvo u Europskoj uniji. Zjalić je, između ostalog, bio na čelu SKD "Prosvjeta" početkom sedamdesetih godina.

Kao istaknuti stručnjak za stočarstvo kakvu budućnost predviđate ovoj gospodarskoj grani u Hrvatskoj idućih godina?

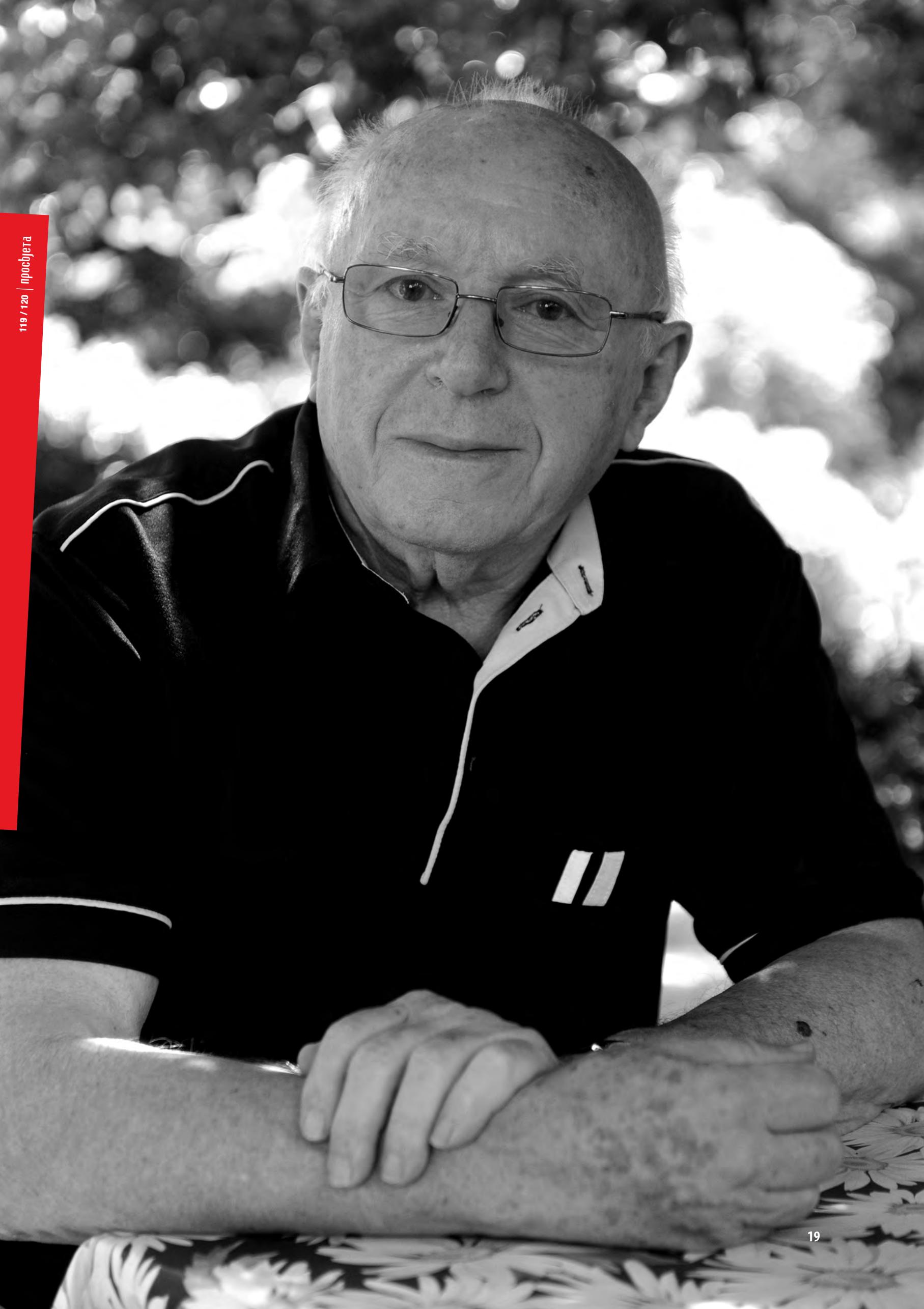
Milan Zjalić: Najprije hvala na komplimentu. Smatram da u Hrvatskoj ima niz stručnjaka – praktičara i znanstvenika s područja stočarstva koji su znanjem i dostignućima ravnopravni kolegama u ostalim državama Europske unije i u drugim razvijenim zemljama. Oni čine snagu koja će uz ostale čimbenike doprinijeti preporodu stočarstva primjenom najnovijih dostignuća struke i stočarskih znanosti. Predviđam značajan rast proizvodnje, naročito mlijeka te goveđeg i svinjskog mesa u narednih nekoliko godina. Predviđanja se temelje na činjenici da proizvodnja mesa i mlijeka već niz godina zaostaje za domaćom potražnjom i da uvozimo gotovo jednu trećinu od ukupne potrošnje. EU već niz godina uvozi znatne količine govedine (kao, uostalom, i Hrvatska). Otvorena je mogućnost znatnog povećanja izvoza junetine u druge države članice EU kao i na tržišta trećih zemalja, ali za to su nužne bitne promjene u obimu i strukturi proizvodnje.

Koji su najveći problemi u stočarstvu?

Milan Zjalić: Stočarstvo kao druga po značaju grana poljoprivrede zasniva se na genetskim osobinama životinja, korištenju tih osobina u određenim proizvodnim sistemima, raspoloživoj krmnoj bazi, znanju i vještinama proizvođača, tržištu i agrarnoj politici. Svaka grana stočarstva odlikuje se specifičnom problematikom, ali i nekim zajedničkim karakteristikama. Stočarska proizvodnja se sve više globalizira. S obzirom da produktivnost domaćih i tradicionalnih pasmina zaostaje za produktivnosti hibrida i novih linija, polovinom prošlog stoljeća došlo je do uvoza genetskog materijala, najprije u peradarstvu a zatim i u svinjogradstvu. Uvođenje hibrida i proizvodnih linija u peradarstvu i svinjogradstvu učinilo je ove grane ovisnim o velikim multinacionalnim kompanijama i uvozu genetike – rasplodnog materijala. U tehničkom smislu ove dvije grane su na nivou svjetskih dostignuća, a uz male prilagodbe, pogodne su jednakom i za mala gospodarstva i za industrijske farme.

Da ne duljim, zadržat ću se na primjeru govedarstva. Prema podacima FAO, u Hrvatskoj je u deset godina (2002 – 2012) proizvodnja mlijeka po kravi porasla sa 2.710 na 4.420 kilograma, dok je u 27 ostalih članova EU bila 5.560 odnosno 6.466 kg. Prema podacima Hrvatske poljoprivredne agencije, u 2013. godini bilo je u Hrvatskoj 180.946 krava. Te je godine ostvarena prosječna proizvodnja mlijeka od 5.893 kg mlijeka s 4,02% mlijecne masti i 3,30% bjelančevina. Ukupan broj krava bio je manji za 5,5% prema prethodnoj godini što je u skladu s dugogodišnjim svjetskim i europskim trendom pada broja goveda, uz istovremeni porast broja krava u stadu i porast proizvodnje mlijeka po kravi i po gospodarstvu.

U Hrvatskoj u posljednjih 15 godina broj poljoprivrednih gospodarstava koja

isporučuju mlijeko mljekarama smanjio sa oko 60.000 na oko 15.000. U svijetu ovaj pad uzrokovani je ekonomskim razlozima i demografskim kretanjima, odnosno činjenicom da mlađe generacije napuštaju poljoprivredu. U nas, osim ovih čimbenika djelovalo je i uvođenje higijenskih standarda (broj somatskih stanica i bakterija u mlijeku) koje nisu mogle doseći deseci tisuća proizvođača, mahom uslijed zastarjele tehnologije. Do prije dvije godine, porast proizvodnje po kravi kompenzirao je pad broja krava i broja domaćinstava koje isporučuju mlijeko. Međutim, kombinacija dužničke krize koja je zahvatila ne mali broj gospodarstava koja su se zadužila u cilju povećanja proizvodnje, pada cijena mlijeka u svijetu i u nas te dvije nerodne godine uzrokovale su daljnji pad broja krava, pad broja domaćinstava koja se bave proizvodnjom mlijeka i pad ukupne proizvodnje te rast uvoza sirovog mlijeka i mliječnih prerađevina. U Hrvatskoj u 2013. godini 27% krava nalazilo se u 76% ukupnog broja domaćinstava koja imaju manje od šest krava u stadu, što ukazuje na usitnjenošć i ekonomski neodrživu strukturu mliječnih gospodarstava. Stada do 10 krava proizvela su 4.765 kg po kravi godišnje, ona od 11 do 30 krava 5.183, a velika stada s preko 100 krava 7.510 kg po kravi. U pravilu, veća produktivnost po kravi znači i manje troškove po jedinici proizvoda i veću zaradu.

Uvođenje hibrida i proizvodnih linija u peradarstvu i svinjogradstvu učinilo je ove grane ovisnim o velikim multinacionalnim kompanijama

Druga grupa problema jesu prezaduženost dijela gospodarstava, nedovoljna vlastita proizvodnja krme (često i stoga što mliječna gospodarstva raspolažu s manje zemljišta, nego što bi bilo potrebno za poželjan broj krava u stadu), zaostala tehnologija i nedovoljan obrazovni nivo dijela proizvođača. Proizvodnja goveđeg mesa ne pokriva potrebe domaćeg tržišta jer je smanjen broj krava. Izlaz je u osjemenjivanju dijela mliječnih krava sjemenom mesnih pasmina, u jačoj orientaciji na mesne, bilo domaće bilo strane, pasmine te korištenju neobrađenog zemljišta za ispašu i proizvodnju krme. Na kraju, valja spomenuti nove probleme i izazove za stočarstvo: prilagodba proizvodnih sistema zaštiti okoliša i dobrobiti životinja.

Mogu li opstati male farme, odnosno seoska gospodarstva koja uzgajaju tek nekoliko grla stoke ili će potpunu dominaciju preuzeti veliki proizvodni sustavi poput onog Agrokorovog u Slavoniji?

Milan Zjalić: Samo veliki sistemi mogu osigurati trajno zadovoljenje tržišta u pogledu količina i određene kvalitete. Tako je u razvijenom svijetu a i kod nas: daleko najveće količine mlijeka, jaja i mesa dolaze do potrošača iz velikih proizvođačkih i distributivnih sistema. Veliki sistem u nas znači gotovo isključivo velika korporacija. U mnogim državama članicama EU usporedno s korporacijama zadružni sistem osigurava količine i kvalitetu robe za potrošače, a sigurnost otkupa i cijene za proizvođače. Bez novog poleta i preporoda zadružarstva nema opstanka za male proizvođače, osim za one koji se opredijele za djelatnosti koje

dopunjaju ponudu velikih sistema, kao što su specifični lokalni proizvodi te kombinacija primarne proizvodnje, prerade i plasmana u samom gospodarstvu. I za njih je bitno udruživanje radi smanjenja troškova i povećanja učinkovitosti.

Jesu li u boljoj poziciji za uzgoj stoke ravničarski krajevi poput Slavonije ili brdsko-planinski poput Korduna i Banije? Koje su prednosti, a koje mane svakog od njih?

Milan Zjalić: Na lokaciju stočarske proizvodnje utječe niz faktora – tip proizvodnje, potrebe za krmom, ekološka situacija, udaljenost od tržišta. Govedarstvo traži veće zemljišne površine za proizvodnju krme, dok su za tradicionalni uzgoj ovaca i koza potrebni pašnjaci. Rekao bih da će se mliječno govedarstvo razvijati više u ravničarskim predjelima, što je vidljivo iz sadašnjeg stanja i trenutova, dok bi u brdsko-planinskim područjima valjalo intenzivirati uzgoj malih preživača i proizvodnju goveđeg mesa.

Često se govori da se uzgoj stoke ne isplati. Cijena mlijeka pada iz godine u godinu, uvozno meso je znatno jeftinije nego ono koje se proizvede kod nas. Kakvo je vaše mišljenje o tom pitanju? Isplati li se dići kredit i investirati u farmu manjih kapaciteta?

Milan Zjalić: Uzgoj stoke se isplati: prema podacima FAOSTAT-a u svijetu je od 2002. do 2012. broj goveda povećan sa 1,3 na 1,5 milijardu, svinja sa 864 na 966 miliona, ovaca sa 103 na 117 miliona, a peradi sa 16 na 22 milijarde i to unatoč padu broja stoke u EU. Usپoredo je rasla proizvodnja mesa, mlijeka i jaja. Uvozne cijene su niže od domaćih iz niza razloga, od kojih ne smijemo zanemariti veću produktivnost, niže troškove kapitala, organiziranost i obrazovni nivo proizvođača iz većeg broja zemalja EU. Proizvodi iz prekomorskih zemalja su jeftiniji uslijed nižih troškova proizvodnje. Na primjer, pašnjaci u Brazilu i Novom Zelandu osiguravaju jeftinu govedinu, janjetinu i mliječne proizvode. Postat ćećemo konkurentni kada snizimo troškove proizvodnje uključivo troškove kapitala. Po mom mišljenju, ne bi se isplatio ulaganje u farmu mliječnih krava manjeg kapaciteta, uslijed previšokih troškova po kravi (staja, investicija u opremu za hranidbu, mužu i gospodarenje stajnjakom). U drugim granama stočarstva moguće je postići isplativost i s manjim kapacitetima.

U EU, posebno u Njemačkoj, sve više se govori i radi na vraćanju na nekadašnji uzgoj u malim gospodarstvima i to ne samo zbog očuvanja sela, nego i zbog neusporedivo više kvalitete tako proizvedenog mesa i mlijeka. Da li se tu negdje krije i naša šansa za razvojem ovog gospodarskog sektora?

Milan Zjalić: U Njemačkoj je 2012. bilo oko 370.000 poljoprivrednih gospodarstava na preko 80 miliona stanovnika. Za usporedbu, u Hrvatskoj je 2003. na oko 4,3 miliona stanovnika bilo 448.532 kućanstava koja su se bavila poljoprivredom, a polovina od njih imala je više od dva hektara zemlje. Dio njih opredijelio se za ekološku proizvodnju – koja nije isto što i povrat na nekadašnje tehnologije - dok velika većina primjenjuje konvencionalne proizvodne postupke bazirane na visokim ulaganjima i visokim prinosima. Na svjetskom nivou, globalne tehnologije doprinijele su boljom zaštitom okoliša: neke američke studije ukazale su da bi za volumen proizvodnje iz 2007. postignut tehnologijama iz 1977. bilo potrebno 23% više životinja, 49% više zemlje, 23% više krme, a količina stajnjaka i metananila bi bila za 23% veća. Povratak na stare tehnologije više nije moguć – povećani broj stanovništva na zemlji moguće je prehraniti samo porastom proizvodnje hrane. U proteklih 50 godina proizvodnja hrane rasla je brže od rasta broja ljudi na Zemlji što je omogućilo i poboljšavanje prehrane ljudi sa 2.200 na 2.800 kalorija dnevno.

Moram naglasiti da današnje pasmine stoke nisu pogodne za nekadašnji način uzgoja. Tradicionalni način uzgoja primjenjiv je za autohtone domaće pasmine, kao što su buša, podolac, istarsko govedo, crna slavonska svinja, ovca pramenka, domaća koza, a ekonomski je isplativ ako je povezan s preradom odnosno proizvodnjom lokalnih specijaliteta. Upravo je u tome naša šansa, posebno ako se u lanac plasmana uključe razni vidovi turizma. O tome svjedoče uspješni primjeri iz Dalmacije (paški sir, janjetina), Istre (odresci od boškarina), Slavonije (kulen). Zajednička agrarna politika EU za period 2015-2020. predviđa da države članice mogu dodijeliti proizvodno vezanu potporu poljoprivrednim gospodarstvima za proizvodnju mlijeka i mliječnih proizvoda, ovčje i kozje meso, goveđe i teleće meso u onim regijama države članice u kojima se posebne vrste poljoprivrednih djelatnosti ili posebni poljoprivredni sektori koji su osobito važni iz gospodarskih, socijalnih ili okolišnih razloga suočavaju s određenim poteškoćama.

Približavanjem tih država EU sve više se aktualiziralo pitanje zaštite određenih pasmina i proizvoda poput kulena, pršuta, čvaraka... S obzirom da se dugo godina bavite i ovom problematikom, možete li ocijeniti koliko je koja država uspjela napraviti po ovom pitanju i kako uopće razriješiti "preklapanja" određenih proizvoda između država?

Milan Zjalić: Republika Hrvatska usvojila je zakonske okvire koji reguliraju ovu materiju u skladu s propisima Europske unije. Zaštita domaćih proizvoda ovisi prvenstveno o proizvođačima i njihovom interesu, jedino oni mogu udružiti u odgovarajuće institucije, pokrenuti postupak zaštite. Na području stočarstva zaštićeno je ili je u postupku zaštite nekoliko proizvoda, ali i ovdje se postavlja problem organiziranosti proizvođača. Što se tiče prekogranične suradnje u zaštiti, mislim da bi za to valjalo pokrenuti inicijativu u okviru sistema EU. Međutim, ništa dok se naši proizvođači ne udruže...

Prema podacima FAO-a u Hrvatskoj je od 2002. do 2012. proizvodnja mlijeka po kravi porasla sa 2.710 na 4.420 kilograma, ali se u posljednjih 15 godina broj poljoprivrednih gospodarstava koja isporučuju mlijeko mljekarama smanjio sa oko 60.000 na oko 15.000

U EU se godinama vrlo ozbiljno raspravlja o problemima do kojih je dovela globalizacija i demografska ekspanzija. Teži se sve većoj proizvodnji i zaradi tako da se stoka hrani, u najmanju ruku, hranom sumnjiva porijekla. I u domaćim medijima zadnjih dana piše se o genetski modificiranoj soji koja se uvozi iz Brazila. Koliko takva prehrana utječe na kvalitetu stočnog fonda?

Milan Zjalić: U EU posvećuju veliku pažnju zdravstvenoj ispravnosti hrane, koja se osigurava kontrolom i primjenom adekvatnih proizvodnih postupaka u cijelom lancu od njive do stola ili, kako se popularno kaže: od vila do viljuške. Osobno ne vjerujem da je ograničenje upotrebe genetski modificirane hrane održivo na dulji rok. U stručnoj literaturi nisam našao dokaze o štetnom utjecaju GMO na ljudski organizam, mada postoje ozbiljne sumnje u pogledu utjecaja GMO na biološku raznolikost. U SAD-u primjena GMO povećava urod i smanjuje troškove, a primjena hormona rasta u tovu goveda i proizvodnji mlijeka povećava produktivnost i smanjuje troškove, u čemu dijelom leži tajna nižih cijena tih proizvoda od cijena u Europi.

Kako ocjenjujete stanje u stočarstvu na području nekadašnje Jugoslavije? Jesu li neke od nastalih država uspjеле napraviti korak naprijed u odnosu na ostale?

Milan Zjalić: Ukratko – loše! Stari sistem je nestao, a novi još nije zaživio. Postoje sporadični pokušaji bazirani na stranim ulaganjima i modernoj tehnologiji, ali još uvjek nedovoljno da bi značilo ozbiljniji pomak.

SVJETSKO NOGOMETNO PRVENSTVO KAO NAJVEĆI CIRKUS NA SVIJETU

IGRA ZA BOGATE

Goran Borković

U brojkama rezultat svjetskog nogometnog prvenstva u Brazilu izgleda ovako: osam ubijenih, 837 ozlijeđenih, deset pucnjava iz vatrene oružja, 112 napada hladnim oružjem, 696 demonstracija od čega 15 s više od 50 hiljada ljudi. Na njih 16 bilo više od deset ozlijeđenih. Sve zajedno 2608 privedenih osoba. I da, Njemačka je svjetski prvak

U brojkama rezultat svjetskog nogometnog prvenstva u Brazilu izgleda ovako: osam ubijenih, 837 ozlijeđenih, deset pucnjava iz vatrene oružja, 112 napada hladnim oružjem, 696 demonstracija od čega 15 s više od 50 hiljada ljudi. Na njih 16 bilo više od deset ozlijeđenih. Sve zajedno 2608 privedenih osoba. I da, Njemačka je svjetski prvak.

Ta, tamna strana svakog velikog sportskog natjecanja koje se održava u "nesređenim" zemljama najčešće se pokušava ignorirati. Velikim svjetskim medijima ipak je glavni interes profit vlasnika, a ne misija prenošenja onoga što se uistinu događa, pa je tako i nakon sramnog ispadanja Brazila u onoj nogometnoj katastrofi protiv Njemačka (1-7) iskaljivanje navijačkih frustracija izvan stadiona gotovo u potpunosti prešućeno.

Brazil je, da ne bude zabune, godinama jedna od najbrže rastućih ekonomija u svijetu. Uz Rusiju, Indiju i Kinu tvori onu čuvenu BRIC zajednicu država koje su i usred najčešće krize izazvane finansijskim mešetarenjem zadržale visoki ekonomski rast i sve se više nameću kao lideri u svom području geopolitičkog interesa.

Upravo je to bio jedan od razloga koji je brazilsko državno vodstvo navelo na kandidaturu za organizaciju svjetskog prvenstva koja ih je na kraju koštala nevjerojatnih 12 milijardi eura koliko je utrošeno samo na gradnju sportskih objekata i infrastrukture. Ukupan iznos bit će poznat tek za nekoliko godina. Dosadašnje iskustvo govori da rashodi u pravilu nekoliko puta premašuju planirani iznos. Tako su, primjerice, troškovi organizacije (bez infrastrukture) Olimpijskih igara u Londonu 2012. godini trebali iznositi četiri milijarde dolara, da bi u međuvremenu narasli na 20 milijardi,

FIFA WORLD CUP Brasil

a konačna bilanca još uvijek nije izračunata. Peking je četiri godine prije cijela priča koštala 40 milijardi dolara. Južna Afrika je za prošlo nogometno svjetsko prvenstvo uložila 12 milijardi dolara, a prva predviđanja za bogati, ali nogometno nerazvijeni Katar, kažu da će do 2022. godine troškovi doseći 65 milijardi dolara i to ne uključujući 45 milijardi koliko košta izgradnja potpuno novog grada Lusaila.

Znakovit je primjer Montreala koji je ljetne Olimpijske igre organizirao još 1976. godine. Završni saldo napravljen je tek trideset godina poslije, budući da je posljednja rata duga od 1,5 milijardi dolara plaćena 2006. godine. Ili Atene koja je potpuno krahirala gradeći sportske objekte koji danas zjape prazni svjedočeći o političkoj megalomaniji iz 2004. godine. Ili norveškog Lillehamera gdje je 40 posto novoizgrađenih hotela za zimsku Olimpijadu 1994. godine kasnije završilo u stečaju, a da ruska megalomska ulaganja u Soči ni ne spominjemo.

Brazilski Rio de Janeiro je, osim toga, domaćin iduće ljetne Olimpijade u koju će ta država morati uložiti dodatnih 20 milijardi. Pa dobro, nameće se pitanje, kako se to onda njima isplati? Odgovor nije i ne može biti jednoznačan. S finansijske strane – kad se podvuče crta – teško je vjerovati da je bilo tko od organizatora velikih natjecanja financijski u plusu. Brazilska predsjednica Dilma Rousseff, suočena s bijesom polovice

GROUP A

stanovništva koje ne podržava preskupe spektakle, spas je potražila optužujući svjetsku nogometnu organizaciju FIFA-u čiji su je čelnici uvjerali da će troškovi gradnje stadiona biti pokriveni privatnim novcem, ali na kraju iz tih izvora nije stigla niti polovina. "Savjetovat će druge zemlje da budu vrlo oprezne prilikom dogovora s FIFA-om", rekla je i slegnula ramenima Dilma Rousseff.

Nakon 14 milijardi dolara uloženih u nogometni spektakl, Brazil mora investirati dodatnih 20 milijardi u Olimpijadu u Rio de Janeiru

Zarađuju neki drugi, a ne država. FIFA je uprihodila pet milijardi dolara, što je rekordni iznos u povijesti ovog natjecanja i deset posto više nego na prošlom prvenstvu u Južnoj Africi 2010. i 50 posto više nego 2006. u Njemačkoj. Zarađuju i mešetari i finansijski ulagači koji u velikim natjecanjima vide priliku za investiranje pa ih se pod svaku cijenu nastoje domaći čemu zorno svjedoči primjer najmanje 3,7 milijuna eura koje su predstavnici katarskog nogometnog saveza isplatili FIFA-inim funkcionerima kako bi ovi podržali tu državu.

Osim toga, organizacija je važna i državama s manjkom demokratskih navika u unutrašnjem uređenju pa su tako prvenstvaigrana i u Čileu koji je 1962. godine bio pod vojnom huncotom, kao i Argentina 1978. godine ili Španjolska koja je pod diktatorom Franciscom Francom predala kandidaturu za organiziranje Mundijala 1982. godine. S obzirom da se radi o događaju koji po privlačenju zanimanja diljem planete privlači možda više

pozornosti i od Olimpijade, u tu se svrhu za peglanje narušenog političkog imidža isplati uložiti nešto novca. Upravo to čini i već spomenuti ultrabogati Katar... Preduvjet je, naravno, taj novac imati. Zanimljiv je primjer kandidature za zimske Olimpijske igre 2022. godine. Najprije je interes gradova bio velik, da bi jedan po jedan odustajali. Prvi su sa stola otišli Švedani iz Stockholm-a (neatraktivno ulaganje), potom je odustao njemački München (preskupo i štetno za okoliš), da bi prije mjesec dana isto učinio poljski Krakow (na referendumu izglasali protiv). U utrci su ostala četiri grada: kazahstanska Alma Ata, kineski Peking, ukrajinski Lavov i norveški Oslo. S obzirom na političku situaciju u Ukrajini koja se nalazi korak do građanskog rata, gotovo sigurno je da Lavov više ne spada među kandidate. Iz igre ispada i Oslo u kojem iz dana u dan raste broj protivnika organiziranja skupog natjecanja tako da se priča svela na Kazahstan i Kinu, države koje su miljama daleko od idealne uređene zapadne demokracije.

FIFA je uprihodila pet milijardi dolara, što je rekordni iznos u povijesti ovog natjecanja. Hrvatska i BiH solidni, toliko da ispadnu već u prvom krugu zadovoljni što su uopće sudjelovali

A nogomet? Unatoč svemu ovome prije napisanom, ipak je opet bio u prvom planu. Nogomet je i tako uvek bio više od igre. Sport zbog kojeg su započinjani, pa i prekidani ratovi. Na ovom prvenstvu dobili smo novu zvjezdnu – vještog virtuoza, najboljeg strijelca prvenstva i autora najljepšeg gola Jamesa Davida Rodríguez Rubija – mladića koji je za vrijeme svjetskog prvenstva napunio 23 godine, a odmah po njegovom završetku ostvario treći najskuplji transfer u povijesti nogometa. Ipak, Kolumbijcima je od njegovog odlaska iz Monaca u Real Madrid za 80 milijuna eura daleko važnija činjenica da ih je odveo tamo gdje nikada nisu bili – u četvrtfinale svjetskog prvenstva gdje su nes(p)retno izgubili od Brazila. Tada ga je, David Luiz, brazilska stoper tankih nogometnih karakteristika, onako očinski zagrio i rekao mu da je ipak dobar igrač. Brazil je sve do polufinala imao snažan sudački vjetar u leđa koji mu se s Nijemcima obio o glavu i osramotio ih puno više nego što je osramoćena jedna velika svjetska reprezentacija ikada. Puno više nego ekipe Italije, Engleske, Španjolske koje su – sve redom – ispale u prvom krugu.

U prvom krugu ispale su i reprezentacije "s našeg područja" (izraz koji sportski komentatori sve više koriste, pa ima velike šanse da zamijeni onu priglupu i pomalo uvredljivu regiju, odnosno region). Hrvatska te Bosna i Hercegovina klasično, pomalo jugoslavenski iz osamdesetih godina. Solidno, ali bez prolaza dalje i igre za pamćenje. Pomalo s gubitničkim mentalitetom, zadovoljni što su uopće sudjelovali na najvećem svjetskom cirkusu.

ЧОВЕК МОЖЕ ДА ЖИВИ 800 ГОДИНА

**ДР ВЛАДИМИР СКУЛАЧОВ, ДИРЕКТОР
ИНСТИТУТА ФИЗИЧКО-ХЕМИЈСКЕ БИОЛОГИЈЕ**

“Уверен сам да је старост болест, да је треба лечити као било коју другу. Зато смо решили да се боримо с отровним радикалима кисеоника и тако уништимо механизам програмиране старости и смрти. Ако излечимо човека од старости, излечићемо га и од рака и инфаркта, али то није бесмртност”

РАЗГОВАРАЛА: Љубинка Милинчић

Уметност живљења се састоји у томе да човек умре млад, или да живи што дуже, каже стара мудрост. Читава поколења научника и алхемичара вековима се труде да направе еликсир младости који би то омогућио. И ма колико звучало фантастично, дешифровање генома и објашњење механизма функционисања митохондрија (ћелијских електрана) може да продужи младост до библијских граница. Шта више, програм који постоји у нашим ћелијама, може да се разбије, или да се “декодира”.

Пре око једне деценије, енглеско-амерички тим научника који чине Бренер, Хорвиц и Салстон, добио је Нобелову награду за дешифровање гена округлих црва, који их терaju на добровољну смрт, на самоубиство. Кад се ти гени искључе, живот црва продужава се седам пута. Слични гени откривени су и код човека. Да њих нема, не би код ембриона нестајала кожница између прстију, не би одумирале шкрге, нити би нестајао реп. Са становишта теорије еволуције, кодирани механизам смрти ћелија неопходан је да би се ослободило место за младе конкуренте који дају боље потомство. Истрошене индивидуе су штетне за популацију. О користи таквих жртава писао је Дарвин у време кад није ништа знао о генима, а тако би се могли тумачити и поступци Спартанаца који су убијали тек рођену слабу и болесну децу.

Владимир Скулачов, академик, биохемичар који се годинама бави изучавањем процеса старости, недавно је објавио књигу под називом “Живот без старости” у којој објашњава како је са својим истраживачким тимом, успео да разбије такозвани “код старења” који заправо, представља програм самоуништења што постоји у свим нашим ћелијама.

У својој књизи др Скулачов, директор Института физичко-хемијске биологије, подсећа да је с биолошке тачке гледишта процес старења

повезан с тим што ћелија добија много отровних јединиња која годинама ствара кисеоник који тако у једном тренутку постаје самурајски мач, и да је зато одлучио да уништи отровне радикале кисеоника и самим тим спречи активирање механизма програмиране смрти. Уосталом и традиционална медицина одавно саветује старијим људима да узимају витамин Е и Ц који везују отровни кисеоник и избацују га из организма. На жалост, њихов ефекат је веома мали зато што их, пре него што доспеју у митохондрије, ферменти уништавају као сувишне.

Академик Скулачов и његови сарадници успели су да направе синтетичко средство које штити липиде митохондрије од тровања штетним јединињима кисеоника и на тај начин човечанству пружили наду да је могуће “лечити се” од старости.

— Ја не видим ништа неизбежно у том процесу, иако се програм старења, а то значи и смрт, скрива у малим органима ћелије људског организма — митохондријама. Они се могу видети само под микроскопом, али раде као велика фабрика: свакодневно прерађују 400 литара кисеоника претварајући га у животну енергију. Али, као у свакој производњи, појављује се отпад, издавају се 0,5 литара штетне отровне материје — супероксида. Он носи ћелије смрти. На одређеном стадијуму развоја организма (кад он престане да расте) отровни супероксид даје организму наређење: сад ћеш почети да стариш и на крају крајева ћеш умрети. Да би победио тог злочинца и спречио да та производња енергије трује ћелије, човек је измислио антиоксидант који уништавају смртоносни отров (витамин Е, на пример). На жалост, они су несавршени. Зато смо синтетисали моћни антиоксидант који су Американци назвали јоном Скулачова и који је у стању да уништи смртоносни отров како не би даље уништавао ћелију.

Зашто је природи било потребно да ствара ћелије самоубице?

Владимир Скулачов: Природи је такав механизам био неопходан да би заштитила геном од повреда. Вероватноћа повреде генома је већа што је организам сложенији и што је старији. Не једном су научници доказали да и најмањи број особа са мутацијама може после неколико поколења да доведе до уништавања популације и зато је природа морала да предвиди тако суворо елиминисање "дефектних" како би популација опстала. Уосталом сличан механизам делује и у појединим ћелијама. Хипотеза да је у геному записан механизам програмирање смрти на ћелијском нивоу назvana је апоптоза. За њу је 2002. добијена Нобелова награда. Ако постоји ћелијска апоптоза и апоптоза органа, зашто не би постојала апоптоза организма? Ми смо најпре изучили апоптозу на унутарћелијском нивоу. На пример, самоликвидацији се подвргавају митохондрије. Тада процес смо назвали митоптоза и она настаје ако се у митохондрији створи превише такозваних активних облика кисеоника – оксиданата који су веома токсични за

организам. Истина у организму постоји антиоксидантна заштита, али у једном тренутку штетног оксиданта има више него антиоксиданата. Тада се у митохондријама отварају "поре" и нестаје разлика потенцијала између мембрана, што онемогућава да у митохондрију продру потребне материје. И онда митохондрија доноси одлуку о самоубиству из алtruизма – да би спасила геном ћелије од напада активних облика кисеоника. Кад концентрација мртвих митохондрија постане сувише велика у ћелију доспева превише разних беланчевина које изазивају апоптозу целе ћелије. Ако у организму гине више ћелија него што се рађа, то означава старење. Мишићи не слабе зато што су остарије ћелије већ зато што их је све мање.

Да ли је наука на таквом нивоу да може да заустави тај процес ако се покаже да је ова хипотеза тачна?

Владимир Скулачов: Научници су научили да заустављају процес самоубиства ћелија пресецајући каскаду реакције инхибитором једне беланчевине важне за тај процес. И ако је тачно да механизам старења функционише уз помоћ отровног активног кисеоника, онда се може пронаћи супстанца која би неутрализовала тај отров.

Механизам старења код људи и животиња је исти, па се надамо да ако делује на животиње, мора да делује и на човека. На овој етапи развоја науке, укидање старења је просто технички задатак

Али зар то није супротстављање еволуцији?

Владимир Скулачов: Знате ли ви да на нашој планети има много облика живих бића који уопште не старе. У Африци је пронађен глодар, који, као и сви представници његове врсте, треба да живи три године. Али, научници га прате већ 30 година – жив је и здрав. Обичан глодар седи, погрби се, ћелави... има све симптоме старења, а он живахан и весео. Вероватноћа његове смрти не зависи од узраста. Он не реагује на вирусе, не болује од рака, ни од болести срца и крвних судова. Сматрам да је задатак научника да уведе човека у друштво бића која не старе, међу којима су и гренландски китови који живе више од 200 година. Да, старење јесте део еволуције наше врсте. Али, човек је престао да еволуира, а старење је остало. То је просто етапа развоја, у нашим генима је записано да морамо да растемо у мајчиној утроби, да се рађамо и развијамо, да полно сазревамо. У томе су сви биологи солидарни. Али, даље почињу разилажења. Класични геронтологи сматрају да су старење и смрт остали случајни. А ја не верујем у случајности кад је природа у питању.

се мора до крајности испитати. Важно је да смо започели борбу са старошћу. Кад-тад добићемо и рат.

Импресивно, али то ипак, није бесмртност...

Владимир Скулачов: У овом тренутку ми говоримо о продужавању активног живота и лечењу старачких болести. За сада се бавимо хроничним оболењима срца и крвних судова, болестима бубрега и неким варијантама инфаркта. Веома интензивно се бавимо и прављењем препарата против Алцхајмерове болести и већ их тестирамо на животињама. Верујем да ће за око три године, то све моћи да се купи у апотекама. И после тога ћемо наставити да их усавршавамо јер смо дошли на идеју да се могу комбиновати са ограничењем исхране. Видећемо.

**Ово је синтетички препарат и
његова производња неће бити
скупа. Коштаће као обичан лек. Моја
машта је да се препарati против
старости додају соли. Била би
то идеална варијанта**

Како на ваш проналазак реагују геронтологи?

Владимир Скулачов: Већина геронтолога света придржава се пессимистичке тачке гледишта која се састоји у томе да је старење неизбежно због нагомиланих грешака у живом организму. Као и сваки механизам, организам мора на крају крајева да се потроши, зарђа и поломи се. С те тачке гледишта, геронтологија је штетна наука, зато што приhvата постепено гашење без шансе да се радикално продужи живот. Наша хипотеза је да је старење програмирана етапа нашег развоја, програм записан у генима. Оно не одговара индивидуу, значи треба га онемогућити. И ако је тако, онда треба наћи могућност да се тај програм елиминише, да се помере границе старости и постане господар своје судбине.

С обзиром да у пројекту учествују институти из разних земаља, бојите ли се да ће неко стићи до циља пре вас?

Владимир Скулачов: Напротив, волео бих да и Енглези, који су такође кренули овим путем, убрзају своје истраживање. Није важно ко је први, важно је да се стигне до циља. Уосталом, ми смо и онако први, то се већ зове "јон Скулачова". Иначе је руска наука, захваљујући научним традицијама, лидер у тој области. У совјетско време геронтологи су имали ретку могућност да експериментишу на приматима у Сухумију и постигли су фантастичан ефекат подмлађивања. Два препарата професора Владимира Хавинсона одавно се могу купити у апотекама.

И до сада се говорило да постоје еликсири младости који су доступни само богатима – узмимо само пример Јељцина који

се последњих година очигледно подмладио. Ваша истраживања финансира један од најбогатијих људи Русије. Хоће ли и ваш препарат бити недоступан обичном човеку?

Владимир Скулачов: Апсолутно не, ово је синтетички препарат и његова производња неће бити скупа. Коштаће као обичан лек. Моја машта је да се препарати против старости додају соли, као на пример, јод. И да се узимају целог живота. Била би то идеална варијанта. И наравно, да та со не буде скупа.

Ако се покаже да је пут којим сте кренули прави, колико би човек могао да живи у будућности?

Владимир Скулачов: Много, можда чак и 800 година! Али, није наш циљ да кардинално продужимо живот, већ да "укинемо" понижавајуће стање старења. Боримо се са старошћу, а не са смрћу. Узгреб, ја бих свима посаветовао да не чекају коначну победу прогреса, већ да одмах, од овог тренутка почну борбу против старости. У нашој књизи је описано неколико начина да се то уради. И то није само ограничење исхране. И неће вас учинити бесмртним, али ће вам значајно продужити младост и можда, омогућити, да дочекате време кад ће бити пронађен и тај чаробни лек против смрти.

Да ли сте размишљали о томе да ће у том случају доћи до пренасељености планете, да неће бити хране за све те људе?

Владимир Скулачов: Ако заиста пронађемо лек од старости, неће то бити моја брига. Ја сам научник, мој посао је да излечим старост. А политичари нека мисле о пренасељености. Уосталом, може се узети пример Кине. Она је показала како се може борити с тим проблемом. Можда ће у том случају бити забрањено рађање после, рецимо, педесете године. А можда ће се појавити нове болести, епидемије, инфекције, несретни случајеви, ратови... Чак и ако успемо да излечимо старост, можда ћемо се сусрести са болестима о којима се данас и не сања. Можда ћемо искључити један програм старења, а можда их има неколико? Сувише је претпоставки о којима данас не знамо ништа. Уосталом, можда неће сви желети да користе препарат и да живе толико дugo. Неким религијама се то сигурно неће допasti. Наш циљ је да продужимо активну фазу живота и скратимо понижавајући период старости.

ПЕДЕСЕТ ДОБРОВОЉАЦА

Доктор Скулачов започео је експерименте на људима, на 50 добровољаца у узрасту од 18 – 45 година. Таква су правила у науци – лекови се у првој фази, испитују на младим и здравим мушкирцима. Следеће године, кад се пређе на другу етапу, биће позвани и старији. Али, да се жене не би увредиле, примљен је и одређени број жена на којима се испитују препарати за подмлађивање, додуше, не тела, већ коже лица.

KOME ODGOVARA EPIDEMIJA RUSOFOBIJE

SAMO DVAPUT SE MRZI

Boris Rašeta

Amerika je samo u zadnjih četvrt stoljeća vodila četiri rata u kojima nije branila svoj teritorij, da budemo blagi - pokušala i peti, a Rusija niti jedan, pa ipak se Ruse proglašava agresivnom imperijom...

Zadnjih je mjeseci na Zapadu u punom sjaju oživjela stara slika o Rusima kao arhinepriateljima. Nakon referendumu o Krimu, Hilary Clinton, buduća predsjednička kandidatkinja demokrata, Vladimira Putina usporedila je s Adolfom Hitlerom. Od glupavosti ove usporedbe veća je jedino njena uvredljivost i u pristojnoj bi zemlji gospođa Clinton bila gurnuta na samu političku marginu. No, Amerika, čini se, već dulje vrijeme nije osobito pristojna zemlja, pa je logično da takve izjave dolaze iz samog srca politike srednje struje. Ne-kada lider demokratskog svijeta, ta je država postala ratni stroj koji za legitimiranje svojih politika koristi sve slabije argumente.

Umberto Eco prije nekih osam godina vidovito je navijestio ovakav razvoj događaja. Analizirajući jedan američki esej koji je pokušao govoriti o potrebi mira, Eco je zaključio kako tekst tog spisa nehotično, ali snažno navodi na posve suprotnu tezu, prema kojoj bi „preobraćaj cijelog američkog društva na mir bio katastrofalan, jer jedino rat predstavlja temelj harmoničnog razvoja ljudskog društva.“

Rat, naime, „rješava problem zaliha, rat je zamašnjak. Rat jednoj zajednici omogućava da se prepozna kao nacija. Bez suprotnosti rata vlada ne bi mogla utvrditi ni područje vlastite legitimnosti.“ Konačno, bitna je i socijalna komponenta rata: „Vojska je zadnja nada razbaštinjenih i neprilagođenih.“ Od Napoleona do Rojsa, od Subnora do Hvidre, posvuda ista slika – tko bješe ništa, postao je sve, kako kaže stih Internationale.

Za Ameriku, heraklitske teze prema kojima je rat otac svih stvari koji jedne ispostavlja kao robeve, a druge kao gospodu, važe više no za ikoga drugog u modernoj povijesti. Vijetnam, Kambodža, Irak, Libija, Kosovo, Afganistan, Libija... SAD su stalno u ratu. A za rat su potrebni neprijatelji. Bez prijatelja se može, ali bez neprijatelja – vrlo teško, posebno ako stvari posmatramo iz vašingtonskog gledišta. Neprijatelj mobilizira, daje snagu, zastrašuje, time legitimira vojnu industriju, kinematografiju, građevinu.... Bez neprijatelja,

znao je to i mudri Kavafis, nastaje praznina – „a što ćemo sad“ kaže pjesnik, „kad barbara više nema, i oni su bili, kakvo-takvo rješenje“?

U toj se situaciji Amerika našla zadnjih desetljeća.

„Pogledajte“ kaže Eco, „što se dogodilo u SAD-u kad se raspalo Carstvo zla i nestao veliki sovjetski neprijatelj. Prijetila im je propast identiteta, sve dok bin Laden, koji je pamatio pomoć koju su mu Amerikanci dali protiv Sovjetskog Saveza, nije pružio svoju samilosnu ruku i Bushu dao priliku da kreira nove neprijatelje, učvršćujući osjećaj nacionalnog identiteta i svoju moć.“

Još je Umberto Eco rekao da bi „preobraćaj cijelog američkog društva na mir bio katastrofalan, jer jedino rat predstavlja temelj harmoničnog razvoja ljudskog društva“

Konstruiranje neprijatelja

Imati neprijatelja – zaključuje Eco – važno je ne samo kako bismo definirali vlastiti identitet, nego i kako bismo iznašli prepreku prema kojoj ćemo odmjeriti vlastiti sustav vrijednosti, i sukobivši se s njom, dokazati vlastitu vrijednost. Stoga, kad takav neprijatelj ne postoji, valja ga konstruirati. Mi smo bića koja trebaju neprijatelja. A kako je bin Laden ubijen, na njegovo se mjesto vratio stari, dobro znani, potisnuti Rus. Amerika je samo u zadnjih

četvrt stoljeća vodila četiri rata u kojima nije branila svoj teritorij, da bude-mo blagi (Irak, Libija, Afganistan, Kosovo) i pokušala peti (Sirija), a Rusija niti jedan (imala je unutarnji rat s Čečenima dok je Krim referendumom, bez ijedne žrtve, izglasao pripojenje) pa ipak se Ruse proglašava agresivnom Im-perijom...

Propaganda američkih jastrebova prodrla je u svaki svrači zakutak im-perije. Zagrebački *Jutarnji list* piše, iz pera svog najpoznatijeg komentatora, kako oko Rusije treba napraviti „sanitarni kordon“. Putin – tvrdi ovaj list – obnavlja Brežnjevljevu doktrinu i ponovo gradi Carstvo zla. Iste novine, očito glavni relj State Departmenta u ovom dijelu regije – tvrde kako Hrvatska treba postati, ni manje ni više, nego novo predzidiće borbe proti Rusije. Naveliko se reklamiraju sulude ideje, poput izgradnje zida između Ukrajine i Rusije. Prenose se izmišljene vijesti o ulasku ruskih tenkova u Ukrajinu. Slike Putina kao Hitlera su vrlo česte. Uočavajući slične simptome na globalnoj razini, Tomaž Mastnak govori o pravoj „epidemiji rusofobije“. Rus je prije bio nepri-jatelj jer je bio Crveni, potencijalni izvoznik revolucije, rušitelj kapitalističkog sustava. On je bio imperijalist s drugim idejnim predznakom. On je, drugim riječima, bio idealan Neprijatelj. Savršen „korozivni Drugi“. Nakon pada socijalizma, američki se ideološki stroj našao u vakuumu – a što sad?

Vijetnam, Kambodža, Irak, Libija, Kosovo, Afganistan, Libija... SAD su stalno u ratu. A za rat su potrebni neprijatelji. Bez prijatelja se može, ali bez neprijatelja – vrlo teško

Boris Jeljin, dvocijevka s Urala (tako su ga zvali jer je mogao ispiti dvije litre votke naiskap, držeći ih u ustima), bio je silno zabavan lik jer je, s njim na čelu, Rusija bila krpa od države – tada su čak i bankrotirali. Hollywood je o Jeljinu snimao humoristične filmove. U nedostatku boljeg neprijatelja, ulogu su neko vrijeme preuzeeli igrači s vječne klupe za rezerve, Arapi, a na-kon balkanskih ratova u Hollywood su ušetali Srbi s atomskim bombama, zamislili o pokoravanju svijeta, rušenju američkih nebodera. Likovi na „ič“ najednom su iskrasavali iz svake celuloidne svinjarije – vidimo ih kao opasne nasilnike u trilogiji Stiega Larsona, nalazimo ih kod Jo Nesboa, u *Mirovoru* sa Georgeom Cloonyjem, u *Nikiti*. U B-filmu „Ljubav dolazi od egzekutora“ (2006.) srpski student klasičnih jezika Hek Prigušić živi s majkom porno-glumicom, koja pred njim gleda svoje filmove. Otac mu je pogubljen, a brat masovni ubojica. Najbolja prijateljica njegove majke susjeda gđa Četnik. Hek se zapošjava u zatvoru – kao krvnik. U „Nemogućoj misiji 4“ Tom Cruise odjednom ubija šestoricu Srba, a na pitanje zašto, odgovara površno – tako sam jednom ubio dvije muhe jednim udarcem. Richard Gere po Bosni lova Karadžića. U filmu „Anđeo osvete“ Nicole Kidman sprečava Srbe da atom-skom bombom raznesu New York.

Deseci Srba – da ne nabrajamo dalje – počinili su silna zlosilja po ame-ričkim filmovima, skandinavskim, francuskim i engleskim krimićima, a onda

se na veliku pozornicu silovito vratio Negativac broj jedan, Rus, ovaj put bez komunističkog manifesta pod miškom, ideološki gol, tek kao biće nacije.

U igru se vratio i Sovjetski Savez!?

„Osnovna logika Hladnog rata je antikomunizam“ piše Tomaž Mastnak. „Dok je američka vlast plašila ljudi Rusima, proganjala je domaće komuniste ili druge disidente koje je sumnjičila ili optuživala za komunizam. Taj teror je bio personaliziran, poistovjećivan sa McCartyjem. McCarty je otisao, ali nije bilo demakartizacije. Nije bilo nikakvog političkog procesa analognog dena-cifikacije, posleratnom njemačkom obračunu sa nacizmom, sa kojim Hladni rat dijeli fundamentalistički antikomunizam. Ironija današnje situacije je u tome što je fundamentalistički antikomunizam ostao, dok je komunizam propao. Antikomunizam se sada hrani rusofobijskom, preživljava kao popularni prikaz samog sebe iz herojskog doba Hladnog rata. Prosto rečeno, ostali su samo Rusi: ostala je samo rusofobija...“

Neki antiruski ideolozi ne zadovoljavaju se ovim objašnjenjem, jer im ne daje pokriće, pa u igru uvode ideološke sablasti. „Krim nije okupirala Rusija nego Sovjetski Savez“ tvrdi jedan proamerički jastreb u hrvatskom medij-skom prostoru. O čemu je, zapravo riječ? O srcu problema. Prije ljubavi i mr-žnje bile su, naime, geopolitika i ekonomija.

Rusija već dulje vrijeme gradi vlastiti pandan Evropskoj uniji. To je Euro-azijska ekonomski zajednica, veliki bescarinski prostor zamišljen poput Evropske ekonomski zajednice poslije Drugog svjetskog rata. S Ukrajinom u svom članstvu, ta bi zajednica postala trgovinski, a to znači i ekonomski i poli-tički div – kojem bi do svjetske dominacije nedostajao samo još jedan korak, povezivanje s Kinom. Kada bi se to dogodilo, Amerika bi vodećoj ulozi na planeti mogla reći zbogom, zauvijek. Evroazija, tako se stjecajem okolnosti zove i Orwelova megadržava iz „1984.“. No Rusija prema ovom cilju korača slijedeći zapadnjačku liberalnu doktrinu – države se udružuju slobodno, ide-ja je zajedničko tržište, povećanje robne razmjene, napredak i blagostanje. Od Adama Smitha do Francesa Fukuyame nijedan liberal ne bi na to mogao staviti načelnu primjedbu – ali mozgovima iz vojnoindustrijskog kompleksa, ideološkim sljedbenicima Čajanke i jastrebovima iz obje stranke, doktrina ionako nije bitna. Na kraju krajeva, američka je država spašavala banke, a to se još prije sto godina smatralo smrtnim grijehom socijalizma. Načela su mrtva, ustupila su mjesto realpolitici. Koja ne želi Ameriku vidjeti kao silu broj dva.

Zato je proizveden Majdan, i zato su Rusi obnovljeni kao Neprijatelj broj jedan. Evroaziju treba rušiti.

Je li bilo moguće drukčije rješenje? Naravno da jest.

„Diplomacija je moć percepcije, kako je to rekao stari majstor Kissinger. Svijet moramo promatrati i iz ugla drugih. A to su u ovom slučaju Rusi“ napi-sao je nedugo nakon izbijanja ukrajinske krize Rudolf Augstein, komentator njemačkog – ovdje je to važno ponoviti: njemačkog - Spiegela.

Koje bi elemente trebalo podrazumijevati to „gledanje iz ugla drugih“ ili, kako Nijemci kažu, *hineihfuhlen*, suošćenje?

U prvom redu, neke – notorne – činjenice iz Drugoga svjetskog rata, koje bi trebale biti poznate svakom srednjoškolcu. Najvažnije od svega: ljudske gu-bitke. Sovjetski Savez izgubio je u Drugom svjetskom ratu 23,5 milijuna ljudi. Brojka je bila tako velika da je Staljin u prvom razdoblju nakon okončanja rata zabranio njenu objavu – ruska je javnost obaviještena da je stradalo „samo“

sedam milijuna. Staljin je strahovao da bi priznanje tako užasavajućih gubitaka dovelo do pitanja njegove odgovornosti za pogreške u ranoj fazi obrane. Nijemci su u pet ratnih godina uništili oko sedam hiljada ruskih naselja, grada i sela. Usporedbe radi, Sjedinjene Države imale su u Drugom svjetskom ratu manje od 500 000 mrtvih. Samo oko Moskve borilo se na obje strane oko sedam milijuna vojnika. Amerika takvo nešto ne može ni zamisliti, osim u holivudskoj animaciji. Pravi dobitnik Drugoga svjetskog rata, maršal Žukov – pobjednik kod Staljingrada, Moskve, Lenjingrada Kurska i Berlina, mogao bi otpuhati sve one celuloidne heroje tipa Patton, preko kojih je američka filmska industrija promijenila tok Drugog svjetskog rata, jer je u javnosti nametnula interpretaciju prema kojoj su oni dobili rat. Skoro bez Rusa.

Tko god želi razumjeti Ruse, mora uvijek imati na umu silinu ratnih razaranja u toj zemlji. Dvadeset i tri milijuna mrtvih. Iz te brojke samo vrlo glupi ljudi ne bi mogli razumjeti kako je Rusiji sprečavanje opkoljavanja – a ako bi NATO nakon sjevera, Baltika, prodrio i na jug, u Ukrajinu, opkoljavanje bi bilo dovršeno – pitanje života i smrti. Ako i ne možemo biti slijepi na rusku imperijalnu tradiciju, još manje imamo prava zatvarati oči pred aktualnim imperijalizmom Zapada. Usporedba Putina i Hitlera, iz usta Hillary Clinton, blasfemija je koju može objasniti samo priprosta narav ove neobrazovane žene, pokondirene tikve Washingtona. Može li si Putin dozvoliti ponavljanje Staljinovih grešaka iz 1941. i ostavljanje otvorenog mekog trbuha? Može, samo ako je idiot. No, Vladimir Vladimirovič, kako znamo, nije idiot, što god Angela Merkel govorila o tome.

Deseci Srba počinili su silna zlosilja po američkim filmovima, skandinavskim, francuskim i engleskim krimićima, a onda se na veliku pozornicu silovito vratio Negativac broj jedan, Rus, i to bez komunističkog manifesta pod miškom

Idioti su se, naprotiv, našli na drugoj strani.

„Raspirivači Hladnog rata iz našeg slobodnog sveta sada su se u rusofobiji povezali sa ukrajinskim nacistima“ piše Mastnak. „Izgleda da je Hladni rat u svom novom izdanju zahvatio Drugi svjetski rat. Drugi svjetski rat kao rat protiv nacifašizma, u kojem su najveći hladnoratovski protivnici bili saveznici, zaista kvari i remeti osnovnu logiku Hladnog rata. Da bi Hladni rat danas sakupio dovoljno snage za svoj zamah i uspjeh, mora da uspostavi kontinuitet sa antikomunizmom prije Drugog svjetskog rata. Po istoj logici, otpor novom početku Hladnog rata trebalo bi da se osloni na tradiciju antifašizma.“

Očećanje ludom radovanje

Ukrajina je gurnuta u pakao. Predali su je u ruke šarolikoj koteriji neofašista, antisemita i neiskusnih obožavatelja Europske Unije. Rusija je preko subvencioniranog plina Ukrajini darovala 45 milijardi dolara. Europa ne da ni

centa. Ukrajina se, očito, više nikad neće naći u onim granicama u kojima je bila ranije. Krim je odcijepljen, a istoku prijeti federalizacija.

Zastupnik Gregor Gysi, vođa njemačke opozicije, u Bundestagu je održao snažan govor. U njemu su pošteno i bez predrasuda izložene sve bitne činjenice. Gysi je rekao da su NATO i EU u odnosima sa Rusijom uprskali sve što se moglo uprskati.

Tko god želi razumjeti Ruse, mora imati na umu silinu ratnih razaranja u toj zemlji i 23 milijuna mrtvih. Iz te brojke samo glupi ljudi ne razumiju kako je Rusiji sprečavanje opkoljavanja pitanje života i smrti

„Gorbačovljeva ‘zajednička evropska kuća’ i plan o novoj sigurnosnoj strukturi bez NATO-a i Varšavskog pakta? Zapad to nije ozbiljno shvatio. Obećanje da se NATO neće širiti do ruskih zapadnih granica? Zapad ga je prekršio“, nabrala vođa lijeve opozicije. „Ruska zabrinutost zbog raketnog štita, stacioniranog u istočnoj Evropi? Zapad je sve to ignorirao. Putinova ponuda o zoni slobodne trgovine od Lisabona do Vladivostoka? Zapad je ostao ravnodušan. A onda Barrosov ultimatum Ukraini da se odluci između Rusije i EU. Zašto se Zapad tako ponaša? Postoji samo jedan odgovor – taština.“

„Zapad vjeruje da za pobjednike hladnog rata ne važe više nikakva pravila“, rekao je Gysi kancelarki Merkel i članovima vlade. Zoran Milanović u setu nabrojanih osobina mogao bi prepoznati „imperijalnu oholost“, o kojoj je jednom govorio u Hrvatskoj. Gysi je citirao i šefa ukrajinske partije Svoboda: „Uzmite oružje, borite se protiv ruskih krmača, njemačkih i židovskih svinja i drugog korova.“

U dugoj povijesti propasti zapada ukrajinska majdanska epizoda bit će zapisana kao jedna od važnijih. Bilo je to, kako bi rekao Fouche, gore od zločina: bila je to greška.

Amerika je naučila konstruirati neprijatelja, iako sve više činjenica iz iskustva govori da takva politika vodi u propast. Ne bi li kooperacija bila bolje rješenje?

„Rekao bih“ zaključuje Eco, „da etička instanca nastupa ne kad se pretvaramo da neprijatelja nema, nego kad ih pokušamo shvatiti, staviti se u njihovu kožu. U Eshila nema mržnje prema Perzijancima, čiju tragediju proživiljava među njima, i s njihova gledišta... Pokušati shvatiti drugoga znači razoriti mu klišej, a da mu pritom ne poništimo i različitost. Ali, budimo realni – ovi oblici shvaćanja neprijatelja svojstveni su pjesnicima, svećima ili izdajnicima.“

Slavoj Žižek na jednom mjestu parafrazira bliskoistočnu poslovnicu, koja kaže; Neprijatelj je onaj čiju priču još nismo čuli. Ta rečenica znači isto što kaže i Eco: Valja razumjeti Drugoga, valja se uvući u njegovu kožu, u njegovu

glavu, u njegovu historiju i geopolitički položaj. To je početak dijaloga i razumjevanja. Početak mira.

Ako pravila važe, onda važe za sve

U zadnjih 200 godina Rusija – ta bogata, najbogatija zemlja svijeta, slabo naseljena, s lošom demografskom perspektivom – četiri puta bila je meta invazija sa zapada. Prvi put s Bonaparteom, koji je prespavao u Kremlju. Moskva je tada spaljena – to iskustvo nemaju ni Washington ni London. Kaiser je pregazio Rusiju, a Trocki bio prinuđen, u Brest Litovsku, predati Nijemcima goleme teritorije. Nakon pobjede Revolucije, na scenu stupa Kolčak – engleski plaćenik, čovjek u službi Njezina Veličanstva. Konačno, na Rusiju napada Hitler, ostavljujući u ovoj zemlji posljedice kakve čovječanstvo nije imalo prije vidjeti ni u jednom od dotadašnjih ratova.

Ponovo Gysi: „Njemački ministar odbrane Peter Struck objašnjavao je prilikom odlučivanja o intervenciji u Afganistanu da Njemačka mora da brani svoje interese na Hinduštu. Sada Putin kaže da Rusija mora da brani svoje interese na Krimu. Uzgred rečeno, Njemačka na Hinduštu nije imala flotu i udaljenija je od njega nego Rusija od Krima. Usprkos tome smatram da su oba ova objašnjenja pogrešna. Međutim, jedno je točno. Kada oni koji krše međunarodno pravo optužuju Rusiju, koja ga također krši, za njegovu povrdu, nekako se to čini prilično jalovim i neuvjerljivim. To je nesporna činjenica. Obama govori isto kao vi, gospođo Merkel, o suverenitetu i teritorijalnom integritetu država. Međutim, ovi principi su pogaženi u slučajevima Srbije, Iraka i Libije. Zapad je mislio da može da krši međunarodno pravo jer je Hladni rat završen. Grubo smo podcijenili ruske i kineske interese. Rusiju pod Jelcinom, koji je često bio mrtav pijan, nismo uzimali ozbiljno. Međutim, situacija se promjenila. Kasno ste se sjetili da se pozivate na principe međunarodnog prava nastale tokom Hladnog rata. Želio bih da oni ponovo važe, ali da važe za sve! Nema drugog rješenja.“

**Bez jednog neprijatelja život je
nemoguć, s dva je nemoguća pobjeda,
ali nema nikakve sumnje da su
Amerikanci sami stvorili taj kaos,
pa neka se sami iz njega i izvlače**

Gysi je objasnio kako je došlo do nesuglasica između EU i Rusije oko Ukrajine. Obje strane su, po njegovu mišljenju, vodile vlastitu politiku.

„Barroso je rekao: „Ili carinska unija sa Rusijom ili ugovor sa nama!“ On nije rekao „oboje“, već „ili-ili!“ Putin je uzvratio: „Ili ugovor sa EU ili sa nama!“ Obje strane su počinile kobnu grešku. Nitko od evropskih ministara nije ni pokušao razgovarati s ruskom vladom i shvatiti ruske sigurnosne interese. EU i NATO su ignorirale povijest Rusije i Ukrajine. Nikada nisu shvatili značaj Krima za Rusiju. To je teško razumljivo – osim ako nije riječ o intelektualnoj grešci, već o podlosti, ili naprosto, naravi imperijalnog kapitalizma.“

Samo budala, ili ignorant, ili vojno-industrijski kompleks, da se posluži-

mo starim ali važećim Galbraithovim pojmom, može zanemariti te činjenice i ne pokušati se uživjeti u kožu ruskog državnika, tko god on bio.

No potreba za neprijateljem je jača. Ona bi u situaciji krvake arhitekture globalnog mira mogla biti fatalna.

U cijeloj Evropi ponovno vidimo situaciju nalik onoj između dva svjetska rata. Stari je kontinent ponovno postao ono što se u nogometu zvalo „kupnica“. Posvuda vidimo buđenje starog, krvoločnog instinkta, koji se rađa kad sve drugo umire – nacionalizma. Nakon serije „Naše majke, naši očevi“, uz ruskog medvjeda probudio se i njemački nacionalizam – „mi nismo bili samo žrtve, mi smo bili i agresori“, kažu Nijemci. „Mi nismo bili samo žrtve?“ Točno tako. Škotska se želi odcijepiti. Španjolska vrije. Naoružani mađarski fašisti, Jobbik, odavno su parlamentarna sila. Slične su tendencije i drugdje.

Američka imperija je, pak, u silaznoj putanji. To vide i američki realisti.

Evo – kaže američki analitičar Tom Dispatch – pet jednostavnih lekcija koje mogu da se izvuku iz posljednjih pola vijeka raznovrsnog američkog ratovanja:

1. Kako god definirate američki rat ili njegove ciljeve, on ne uspijeva. Nikad.
2. Kako god da postavite probleme našeg svijeta, taj rat ih ne rješava. Nikad.
3. Koliko god navodili upotrebu vojne sile kao metodu „stabilizacije“ ili „zaštite“ ili „oslobađanja“ zemalja ili regije, ta sila je destabilizirajuća.
4. Koliko god hvalili američko ratovanje i američke „ratnike“, američka vojska je nesposobna da dobije svoje ratove.
5. Koliko god često američki predsjednici tvrdili da je američka vojska „najbolja oružana sila u historiji“, dokazi govore da nije. Dispatch dodaje još jednu pouku – „kad bismo kao zajednica utvili u glavu ovih pet jednostavnih lekcija i prestali da vodimo beskonačne ratove, koji nam cijede nacionalno blago, imali bismo dugoročno rešenje za zdravstvenu krizu Veteranske uprave...“

Ne samo veteranske uprave, već i globalne politike, dodajemo mi.

No Amerika se umjesto kantovskog Vječnog mira odlučuje na trajni rat.

To ih vodi u predvorje tragedije. Zasljepljeni izmišljenim neprijateljem, trošeći energiju na njegovo konstruiranje, u Washingtonu su smetnuli s umu mogućnost da se protiv njih okrene njihov konstruirani prijatelj. Naslijednici Osame bin Adena, američkog čovjeka koji se odmetnuo, sada su počeli devastirati Irak, zadajući Amerikancima smrtne udarce u play-offu. Sirija je nametnula antameričko rješenje; u „oslobodenoj Libiji“ američkim se građanima ne jamči sigurnost. Od Al Quaide došla je gora opasnost, organizacija Iraka i Sirije, koja sije strah u regiji, preuzimajući grad za gradom.

Amerika je tražila jednog neprijatelja, po mogućnosti fiktivnog – jer dobro znaju da ih Rusi nikad neće napasti, kao što neće napadati ni NATO – ali dovoljno stvarnog, no dobila je dva stvarna. Ruse i sunitske džihadiste Islamske države Irak i Levant (ISIL) u sinergiji. Washington je u nevolji.

Bez jednog neprijatelja život je nemoguć; s dva je nemoguća pobjeda, ali nema nikakve sumnje da su Amerikanci sami stvorili taj kaos, pa neka se sami iz njega i izvlače.

KNJIGA VIŠE NIJE ČOVEKOV NAJBOLJI DRUG

**ZORAN PAUNOVIĆ, PROFESOR ANGLISTIKE
NA FILOLOŠKIM FAKULTETIMA U BEOGRADU I NOVOM SADU**

Šezdesetak godina nakon objavljivanja *Lolite*, svet zasigurno nije postao bolji, naročito ne moralniji no što je bio u vreme kad se pojavio ovaj roman. Postao je samo još naglašenije licemeran i perfidan, u svojoj dvostrukoj prirodi deklarativnog zaricanja u humane vrednosti s jedne strane, i bestidnog gaženja tih vrednosti s druge

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Barbara Blasin

Zoran Paunović profesor je anglistike na filološkim fakultetima u Beogradu i Novom Sadu. Ovaj vrstan stručnjak istaknuo se brojnim esejima i prijevodima književnih djela s engleskog jezika, među kojima posebno mjesto ima "neprevodivi" *Ulks* Jamesa Joycea. Profesor neiscrpne energije koji uvijek dobiva najviše ocjene među svojim studentima održao je predavanje o današnjem čitanju *Hamleta* Williama Shakespearea u prepunoj "Prosvjetinoj" biblioteci u Zagrebu. Više nego dovoljno razloga da popričamo s njim.

Iza vas je već sada zavidna karijera, i to ne samo kao redovnog profesora anglistike, nego kao i prevodioca. Pripremajući se za ovaj razgovor pronašao sam zanimljivu rečenicu koju ste napisali jednom prigodom: "Prevodilac je rođeni gubitnik." Savjetovali ste čitaocima da književna djela čitaju u originalu. Koliko literatura poput romana ili poezije "gubi" prevodenjem s jednog jezika na drugi?

Zoran Paunović: Gubi i dobija. Dobija mogućnost – koja bi joj, da nema prevodioca, bila uskraćena – da progovori i živi u drugom jeziku, drugoj kulturi. Dobija, dakle, mnogo – ali mnogo i gubi. Jer, nemoguće je napraviti idealan prevod – takav bi prevod, uostalom, bio potpuno jednak originalu, čime bi prestao da bude prevod. Stoga prevodilac mora – delom intuitivno, ali većim delom na temelju poznavanja literature iz koje prevodi i pisca koga prevodi – da gubitak učini što manjim tako što će pouzdano odrediti najznačajnije vrednosti dela kojim se bavi – one vrednosti, dakle, koje nipošto ne

sme da izgubi u prevodu. Da bi njih sačuvao, ponekad će se svesno (premda ne i lako, odricanja nikad nisu laka) odreći nekih drugih, uslovno rečeno manje značajnih vrlina dela. Poezija je, kako reče Robert Frost, ono što se izgubi u prevodu. Ponešto od nje, međutim, i preostane – ukoliko gubitak učinite manjim tako što ćete izgubiti manje skupocenu stvar, da biste sačuvali onu najdragoceniju. Prevođenje je tumaranje po tamnom viljetu, iz koga nikad nećete uspeti da sve blago ponesete sa sobom.

Prevodili ste i djela Vladimira Nabokova koji je, recimo tako, ravнопravno pisao i na ruskom i engleskom jeziku. Nabokov nije jedini takav književnik, pa me zanima može li i u kolikoj mjeri pisac ovladati određenim jezikom? Drugim riječima, može li pisati na drugom jeziku, a da ono što piše pritom ne prevodi "u glavi"?

Zoran Paunović: Pisac piše na onom jeziku na kome misli. Zato su prva dva romana koje je Nabokov napisao na engleskom jeziku zvučala pomalo kruto i izveštalo, bar prema kriterijumima koji moraju da važe za dela genijalnih pisaca. Treći, *Lolita*, sam je okarakterisao kao "plod svoje ljubavne afere s engleskim jezikom." Tim je jezikom, dakle, istinski ovlađao (mada ga je znao od ranog detinjstva) tek tokom pisanja *Lolite*. Pre toga, sve je u njegovim romanima na engleskom – likovi, dijalazi, atmosfera – delovalo kao manje-više uspešan prevod s ruskog. Imamo, opet, i po mnogo čemu drugačiji primer Džozefa Konrada, poljskog pisca koji je engleski naučio s dvadeset

tak godina, i koji je čitavog života na tom jeziku pisao romane u kojima se, i na jezičkom nivou, osećalo da ih je napisao stranac: pisao ih je uz očiglednu pomoć rečnika, te je i za njihovo čitanje, čak i za solidne znalce engleskog, najčešće neophodan dobar rečnik. Što opet, nije smetalo nekim od tih romana da budu istinska remek-dela. Jezik, dakle, ne mora da bude urođeno i "prirodno" sredstvo piščevog izražavanja: ponekad zna da bude korisno ako ga pisac doživljava kao alatku koja nije neodvojiv deo njegovog bića.

**Prevođenje je tumaranje po tamnom
vilajetu iz koga nikad nećete uspeti
da sve blago ponesete sa sobom.**

**Prevođenje *Uliksa* je potpuno
jedinstven, neponovljiv doživljaj**

Sličnu sudbinu, posebno za vrijeme i nakon rata imali su i neki pisci s područja bivše Jugoslavije. Primjerice, brojni pisci iz Bosne i Hercegovine poput Aleksandra Hemona sasvim lijepo su se snašli u engleskom jeziku. Također, Mirko Kovač je nakon odlaska iz Beograda u Rovinj u potpunosti prešao na pisanje na hrvatskom jeziku?

Zoran Paunović: Primeri koje spominjete pokazuju još jedan značajan aspekt međusobnog odnosa pisca i jezika na kome piše: jezički je izraz, naime, pored ostalog uslovljen i stvarnošću u kojoj nastaje. Mislim i da je odabir jezika na kome pisac stvara više posledica nekog unutrašnjeg, sasvim spontanog i nekontrolisanog osećaja, nego nekakve svesne odluke. Tačnije, taj odabir može biti posledica svesne odluke, no to po pravilu ne daje velike rezultate. Književno stvaranje je, koliko god duboko promišljen, jednim delom i instinktivan, spontan kreativni čin. Koji započinje svesnom odlukom, ali se nakon toga kreće putevima nepredvidljivim i za samog pisca. Jedan od aspekata te nepredvidljivosti odnosi se i na jezik.

Prevodili ste i Jamesa Joycea za kojeg se znalo reći da je zapravo neprevodiv. Koji problemi su bili najčešći u toj avanturi?

Zoran Paunović: Prevodilac, po pravilu, mora da bude dovoljno drzak i samouveren da veruje da ne postoji neprevodiv tekst, i dovoljno skroman da zna da ne može postojati savršen, konačan prevod nijednog dela. S takvom dvostrukom, donekle paradoksalnom sveću, nije nemoguće prevoditi Joycea. A problemi, ili pre zagonetke, koje on postavlja prevodiocima, zaista su mnogobrojniji i raznolikiji od onih koje postavlja većina pisaca. Te se zagonetke pojavljuju na svim nivoima – leksičkom, sintaksičkom, semantičkom – prepliću se i ukrštaju na takav način da gotovo svaka od njih zahteva potpuno nov pristup i novo rešenje. To je ono što prevođenje *Uliksa* pretvara u potpuno jedinstven, neponovljiv doživljaj. Kao što je i sam *Uliks* bio i ostao potpuno unikatno delo – uprkos mnogim potonjim, manje ili više uspelim pokušajima oponašanja.

Kazali ste da je osim Joycea na vas jako utjecao i Mihail Bulgakov.

Zanimljiva kombinacija ruske i engleske literature...

Zoran Paunović: Rusku literaturu zavoleo sam znatno pre engleske, i ostao sam joj blizak do danas. Osećam je kao nešto svoje, nešto u čemu uvek pronađem neki deo sebe za koji nisam znao, ili sam ga bio zaturio, zaboravio. Naročito u Bulgakovljevom *Majstoru i Margariti*, jednom od svega nekoliko romana u svetskoj književnosti koji od prve do poslednje stranice nose u sebi silinu, emotivnost i nedokučivu mudrost vrhunske poezije. Zato ga je moguće čitati nebrojeno mnogo puta. Ruska literatura, pri tom, iz moje životne vizure ima još jednu prednost; engleskom se, naime, bavim profesionalno, tako da svako moje čitanje bilo kog dela angloameričke književnosti obično ima u sebi i nekakvu pragmatičnu svrhu. Moja ljubav prema ruskoj književnosti nije ugrožena takvim utilitarizmom, pa je i zbog toga sasvim posebna.

U Hrvatskoj su intenzivne rasprave o problemu jezika i pisma. S jedne strane dio lingvista tvrdi da su hrvatski i srpski zapravo isti jezik koji ima više varijanti, dok s druge oni nacionalno svjesniji nikako ne žele pristati na takvu tezu određujući jezik po naciji. Sada imamo i "problem" cirilice kao pisma. Kakvo je vaše mišljenje o ovim pitanjima?

Zoran Paunović: Taj deo pitanja više je u domenu lingvistike – naravno, nažalost, i politike. Kao neko ko nije stručan ni u jednoj ni u drugoj oblasti, bojam se da ne mogu dati naročito zanimljiv odgovor. Sa svog laičkog, ili, hajde da kažemo, književnog stanovišta, mogu reći to da je za mene strani jezik samo onaj koji ne moram da učim da bih ga razumeo i čitao knjige koje su na tom jeziku napisane. Što se cirilice tiče, ona je za mene pre svega značajan deo srpskog kulturnog nasleđa i identiteta, te je kao takvu treba čuvati i negovati. Sticajem okolnosti, ona je pretvorena i u političko pitanje, ali se nadam da će u neko dogledno vreme biti "vraćena" isključivo kulturi.

**Ćirilica je pre svega značajan
deo srpskog kulturnog nasleđa i
identiteta, te je kao takvu treba
čuvati i negovati**

Da se vratimo na Nabokova. Kada je napisao svoju čuvenu *Lolitu* taj je roman dočekan kao prilično veliki skandal. S godinama je njegova recepcija umnogome promijenjena. Snimljeno je i nekoliko filmova po tom predlošku tematizirajući odnos s maloljetnim osobama. Koliko je ovo globalizirano doba promijenilo naš odnos prema ovakvim osjetljivim temama? Jesmo li u toj *lolitizaciji* svijeta došli do određenog moralnog proturječja koji s jedne strane podržava seksualizaciju svega i svačega, pa samim i time i djece, a s druge još uvijek pomalo licemjerno okreće glavu kada bi trebalo reagirati?

Zoran Paunović: Šezdesetak godina nakon objavljivanja *Lolite*, svet za-

sigurno nije postao bolji, naročito ne moralniji no što je bio u vreme kad se pojavio ovaj roman. Postao je samo još naglašenije licemeran i perfidan, u svojoj dvostrukoj prirodi deklarativnog zaricanja u humane vrednosti s jedne strane, i bestidnog gaženja tih vrednosti s druge. Globalizacija i digitalizacija, potreba da se ne samo sve što se događa snimi, nego i da se istog trenutka podeli s drugima, dodatno su doprineli rušenju i ukidanju svih tabua. A svet bez tabua ne samo da je svet bez tajni, nego, bojim se, u velikoj meri i svet bez morala.

Mnoštvo šarenih i praznih, a naveliko reklamiranih knjiga namenjenih čitanju za jedno popodne i još bržem zaboravljanju, potrošačima takve vrste literature stvara iluziju da zaista čitaju

Pratite li aktualnu domaću književnost? Kako ocjenujete romane koji se objavljaju na području bivše Jugoslavije?

Zoran Paunović: Pratim, koliko mogu, ne samo u zavisnosti od raspoloživog vremena, nego i u zavisnosti od dostupnosti literature koja potiče s područja bivše Jugoslavije. S obzirom na ta ograničenja, moje bi se mišljenje o drugim književnostima iz regionala oslanjalo na prilično slučajne uzorce, osim kada je reč o srpskoj i, donekle, hrvatskoj književnosti. U savremenoj srpskoj prozi, kao vodeći pisci na polju romana i dalje se izdvajaju oni koji su to postali pre više decenija, kao što su Svetislav Basara, Vladislav Bajac, David Albahari ili Vida Ognjenović. To što srpski roman i dalje predvode pisici, uslovno rečeno, starije generacije, ne mora nužno da bude znak krize na tom području: jer od nekih autora srednje generacije, poput Lasla Blaškovića, Mirjane Novaković i Gorana Petrovića, ili one istinski mlađe, u kojoj se po mom mišljenju izdvajaju Srđan Srdić i Uglješa Šajtinac, tek se očekuju nova značajna, zašto ne i velika dela. U savremenom hrvatskom romanu nesporno je, po meni, vodeće mesto Miljenka Jergovića; rad mlađe generacije hrvatskih pisaca nisam imao dovoljno prilike da upoznam.

Što je uopće hrvatska književnost danas građanima Srbije? Nekada smo živjeli u istoj državi, govorili smo istim/sličnim jezikom, kulturno-loški se ne razlikujemo bitno... Stanko Lasić je prije desetak godina rekao da je srpska književnost Hrvatskoj danas jednako bliska ili daleka poput one bugarske?

Zoran Paunović: Dobra književnost je dobra književnost, i u tom smislu draži mi je dobar bugarski (ili hrvatski) roman od osrednjeg srpskog. Činjenica je, međutim, da lakše komuniciramo s onim književnim delima u kojima ne moramo da otkrivamo i upoznajemo potpuno nov kulturno-loški kontekst. U tom smislu, ne bih se složio s Lasićevom tezom: zbog sličnosti (ili makar ostataka sličnosti) kulturno-loškog konteksta, savremena hrvatska književnost

lakše prelazi duhovnu barijeru koja je razdvaja od srpskog čitaoca. Isto važi i za srpsku književnost u kontaktu sa hrvatskim čitaocima. To pokazuje, čini mi se, i stupanj interesovanja za savremeno književno stvaranje koji svaka od te dve kulturne sredine pokazuje za onu drugu, kao, bar donekle, i podaci o čitanosti hrvatske literature u Srbiji, a srpske u Hrvatskoj.

Koliko nam je književnost uopće danas važna? Da li je istina da se sve manje čita ili se radi tek o dojmu?

Zoran Paunović: Čita se zaista sve manje, bar kad je reč o književnosti u onom tradicionalnom smislu umetničkog promišljanja sveta i istraživanja izražajnih formi. Mnoštvo šarenih i praznih, a naveliko reklamiranih knjiga namenjenih čitanju za jedno popodne i još bržem zaboravljanju, potrošačima takve vrste literature stvara iluziju da zaista čitaju, kao i iskrivljenu predstavu o tome što je knjiga, a što književnost. Knjiga više nije čovekov najbolji drug, već slučajni, najčešće nametnuti saputnik za nekoliko sati uludo potrošenog vremena. Za to, naravno, nisu krive knjige: sva velika dela iz istorije civilizacije i dalje su pristupačna čitaocima, čak i u sveprisutnom, digitalnom obliku. Digitalni svet, međutim, nije najbolje okruženje za Homera, Servantesa ili Kafku; u njemu se neuporedivo bolje snalaze pisci savremenih bestselera. Taj svet je sagrađen po njihovoj meri, i po meri njihovih čitalaca.

Globalizacija i digitalizacija, potreba da se ne samo sve što se događa snimi i podeli s drugima, doprineli su rušenju i ukidanju svih tabua, a svet bez tabua je svet bez morala. Digitalni svet nije najbolje okruženje za Homera, Servantesa ili Kafku; u njemu se neuporedivo bolje snalaze pisci savremenih bestselera

Dosta se pisali i bavili se rock'n'roll poezijom – od Dylana do Štulića. Konzervativnijim književnim kritičarima i profesorima sigurno se na tu činjenicu dizala kosa na glavi? Što je za vas značila rock poezija?

Zoran Paunović: Deo rock poezije uticao je na stvaranje mog pogleda na svet ništa manje no neki od velikih književnih dela koje smo ovde spominjali. A utiče, nadam se, i dalje. Jer, književnost zna da bude hermetična, zatvorena u sebe: utočište koje nam ona pruža dragoceno je, ali i takvo da nas mami da dugo, ili zauvek ostanemo u njemu. Rokenrol je poziv da se bez odmora ide dalje, napred, do kraja noći. Iza koje može, ali ne mora da postoji novi dan. Rokenrol nas podseća da nije važan cilj prema kome putujemo, već samo putovanje.

KAZALIŠTE KAO DEMARKACIJSKA LINIJA

SLUČAJ ZEC – ČIR OBITELJSKE PROŠLOSTI

Igor Ružić

"Aleksandra Zec" predstava je svima koji su u vrijeme kad su se ubojstva dogodila znali za njih jer su za takve slučajeve htjeli znati, kao što su htjeli znati gdje i pored koga žive, ali i onima koji su znali samo tko se kako zove i pored koga ne žele živjeti

"Nakon više od dvadeset godina, ime Aleksandre Zec još uvijek je demarkacijska linija u hrvatskome društvu." Tom rečenicom Oliver Frlić, kazališni redatelj i/ili kazališni aktivist, započinje tekst kojim se otvara, za domaće prilike, neuobičajeno velika programska knjižica predstave "Aleksandra Zec", nastale u produkciji riječkog HKD Teatra. Knjiga jest vodič kroz slučaj koji je Frliću ne samo inspiracija, nego i opsesija već nekoliko godina, ali je i svojevrsni "Dossier Zec" kakav još nitko nije poželio napraviti.

Predstava nastane, igra i zaboravi se, ili ostaje u uvijek subjektivnom sjećanju "sretnika" koji su je uspjeli vidjeti, dok tiskovina ovakve vrste ipak ostaje, makar i na dnu knjižničnih polica. Ipak, neistinito bi bilo tvrditi kako je knjiga apsolutno vrednija, važnija ili potrebnija od predstave, s obzirom da je Frlićevim najnovijim autorskim radom ponovno podignuta solidna količina prašine oko slučaja koji je već gotovo zaboravljen, ili barem gurnut na margine ratnih sjećanja i sjećanja na rat.

Terorist i pamfletist

Upravo to se predstavom, i projektom "Aleksandra Zec" u cjelini, i htjelo.

A to bi se, u umjetnosti pa onda i u kazalištu, i moralno htjeti: uskovitlati stara pitanja na koja i dalje nema pravog odgovora, natjerati i kazališnu publiku i javnost da ponovno vide ono što su vidjeli, ali nisu željeli vidjeti, i prisjete se svega što su znali i znaju, iako (kao da) ne žele znati.

Tako to radi Oliver Frlić, kad istiskuje čireve obiteljske prošlosti, gnjeći klasike kroz sito aktualnosti ili konkretne suvremene političke i društvene probleme rastvara svojom specifičnom otopinom kazališta i aktivizma. Bez obzira je li riječ o autorskim projektima ili inscenacijama kanonskih tekstova, Frlićev teatar želi biti aktualan i prodoran, jer gledatelja želi natjerati da misli i osjeća, gotovo istovremeno i u istom omjeru. Prisiljava li ga pritom da sluša zvuk mesa koje pada na vrući asfalt kao u čuvenim "Bakhama" sa Splitskog ljeta, gleda kako se povraća po zastavi kao u "Đindžiću" iz beogradskog Ateljea 212, ili mu nudi priliku da se, barem na trenutak, osjeti građaninom posljednjeg reda, ukoliko dopusti da mu prerežu

osobne dokumente kao u predstavi "25 671" Prešernovog gledališča u Kranju, koja je jedina reagirala na također dvadesetak godina star problem "izbrisanih" u Sloveniji – tek je pitanje trenutne inspiracije u primjeni promišljene i učinkovite strategije.

Pritom su sva kazališna sredstva dopuštena – od realizma i patetike, uživljavanja s obje strane rampe i katarze, preko manipulacije i laži, metakazališnog igranja otvorenim kartama i kostimsko-scenografskih pretjerivanja... Zato Frlić i jest nazivan teroristom i pamfletistom, čak i kicerom. On, naravno sve to može biti, djelomično i jest, po potrebi trenutka u kojem i na koji reagira, pritom se ne ograničavajući samo na kazališna sredstva ili kazališnu sferu. Sam za sebe kaže da mu je posao kojim se bavi u umjetnosti samo sredstvo, ali ne i cilj, i ta je izjava legitimna poput spomenutih etiketa koje mu znaju prilijepiti i "ligevi" i "desni", iako ovi posljednji ipak malo češće.

Unatoč nagradama i regionalnim, pa i europskim uspjesima, Frliću se dvije karakteristike ne mogu zanijekati: s jedne strane talent i zanat, koji čine kazališno uvijek zanimljivu, nerijetko i eksplozivnu smjesu, a s druge svijest i hrabrost da prepozna podjednako bolna mesta i slijepe pjege društvene zbilje.

Druga strana barikade

Sve ovo važno je ne zbog Frlića, nego zbog "Aleksandre Zec", predstave za koju su mnogi, pa i on sam, zaključili kako je svoj život počela i prije premijere, koji možda i neće biti onako dug kako bi se moglo priželjkivati. Par mjeseci nakon

EVROPSKA PRIČA U ŠEST DIJELOVA

O PRIPADNOSTIMA

Đorđe Matić

U Istambulu – via Amsterdam, via Hamburg – razgovara se o abrahamskom problemu, o metafizici i teodiciji, o neuhvatljivosti pomiješanih, rasutih identiteta, o tragediji i spasu. U Beču, sanjari se u ritmu Hopkins-Rieuove drajfirtlovke, Austrijanci i Britanci snivaju dane vina i ruža, narkotizirani u svom polusnu ljlajaju se lijevo-desno, infantilno, kao u regresiji, sasvim frojdističkoj. Snivaju, zamišljaju bolje dane kad je sve bilo podijeljeno jasno i dobro, bez komplikacija i prijetećih mješavina

1. Klavirist

Alfred Brendel jedan je od najvećih živućih pijanista i taj status uživa već mnogo godina. Ali, otkako je prije nekog vremena odlučio da se povuče iz koncertiranja, njegov ugled i posebna fama, različita od svih drugih fama o suvremenim velikim umjetnicima, kao da rastu svake godine. On je čovjek neobičan po mnogo čemu, nekako sasvim izdvojena figura unutar klasične muzike, i po tome kako se predstavlja u javnosti a čini se i po takozvanoj strukturi ličnosti. Brendel se ističe potpuno neuobičajenim smislim za humor naime, kao i svojom prirodnom sklonosću za satiru i za absurd – i to sasvim osviješteno, s konceptom, o čemu je i sam govorio često. Brendel je intelektualac – što je izgleda vrsta koja, neshvatljivo zapravo, kao da nestaje među klasičarima. Ljubitelj viceva – na strukturalni, sasvim frojdistički, "bečki" način – što možda ne čudi, Brendel je Austrijanac.

Također iz toga, što je potpuno nespojivo i generacijski i s obzirom na svijet u kojem se kreće, obožavatelj je karikatura ingenioznog Amerikanca Garyja Larsona, za kojega devedeset i devet posto klasičara toga renomea vjerljatno nikad nije ni čulo.

Kako je humor u ovog pijanista promišljen, način života upravo, s filozofskim implikacijama, pogled na svijet – *Weltanschauung* i ključno psihološko određenje, a ne usputnost, *passatempo*, onda ni ne čudi možda da se poigrao iznenađenjem i neočekivanošću – koje su motor humora – i tamo gdje se ne bi očekivalo, time naprimjer kako će se predstaviti u dokumentarcu napravljenom o njemu za BBC prije koju godinu.

Nakon snimki tipičnih veduta Beča, gdje pijanist i britanski dirigent Simon Rattle drže probe za Drugi i Treći Beethovenov klavirski koncert u Filharmoniji, muzika se utišava i kamera se pretapa iz Beča u kadar pročelja kuće londonske, u takozvanom Tudor stilu ("mock Tudor"). Kako to uvijek odaje bolje kvartove, potpuno zbnujuće djeluje, kao halucinacija skoro, pjevanje naglo što se začuje preko slike. Snimka arhivska, starinska, s tonom jednako prepoznatljivim i dalekim u isto vrijeme, kao i uvijek, i u potpunom dodatnom kontrastu slići: "...Pomeni se, Jele..." – zanašala je melodija u dvoglasu, muško-ženskom i, tamnije, sa namah

prepoznatljivom izmjenom tonova što pripada jedinstvenom zvukovlju istarske i kvarnerske ljestvice. Glasovi i pjevanje koji u švenku na interijer londonskog građanskog doma zvuče još divljije, "afrički" upravo i primitivno – kamera čak prolazi preko dvaju afričkih maski i ne bi čudilo da neupućen zapadni čovjek u kompletnoj zabuni i nesvjesno uslovjenosti pomisli refleksno na tu geografiju. Shvaćamo ubrzo da je muzika dijegetička – vidimo Brendela kako stoji kraj gramofona i dječački nestašnim i jednakom ekscentričnim smješkom gleda pored kamere u režisera dok pušta ploču sa snimkom.

Glasom spikera, u međuvremenu pijanist je najavljen kao čovjek "porijeklom iz Centralne Evrope, s njemačkim, austrijskim, talijanskim i slavenskim korijenima". Brendel objašnjava kako ova "amazing" muzika dolazi s Krka – on govor engleski s njemačkim naglaskom, a taj topos i riječ, za zapadnjake nemoguću, sastavljen samo od tri oštra suglasnika, izgovara jasno, "naški" – "from Krk" – otok gdje je, kako veli, njegov otac "pokušavao" voditi hotel tridesetih godina i koji se zatim pojavljuje i na crno-bijeloj fotografiji. Odjednom sljedeća slika, Brendel kao dječak, s roditeljima i u kontekstu BBC-filma u pozadini kadra, na prepoznatljivim crnim linijama bijelo uokvirene pravokutne ploče, sasvim ostranjujuća riječ – "Pivnica". Fotografija napravljena na Dolcu, u Zagrebu, gdje se obitelj preselila na početku Drugoga svjetskog rata i gdje je Brendelov otac postao upravnik kina.

I evo, ponovo stoji Alfred Brendel, sad starac od sedamdeset godina, pred kinom Zagreb na Cvjetnom trgu. Odavde gledano, daleko od tamo i zbnjeno nad idejom ove, u pamćenje sasvim urasle lokacije što se najednom našla u kadru britanske tv-stanice i dokumentarne škole, sve djeluje još neobičnije i snažnije. Brendel kaže kako je kao dječak gledao filmove, "i nacističke naravno", što je sve "bilo dijelom mojeg obrazovanja".

Dok to izgovara ima, kao i inače, vječni ironični osmijeh, kao da ga se sve to ne tiče, ni mizanscena, niti gdje se ona nalazi – sasvim obrnuto od mene-gledatelja koji ovo fiksira i kojem se tu svjetovi mijesaju uznenirujuće. Svojom ironijom Brendel pokazuje dobro odsustvo sentimentalnosti ali u isto vrijeme kreira distancu koja je scenu susreta s mjestom djetinjstva učinila mrvu hladnijom nego što

bi trebalo. Za onoga pak tko to gleda iz daljine, a proveo je najvažnije godine na mjestima na slici, uzbudljivo je bilo to sve, silno zapravo, a neobjasnjivo onima koji su ostali. Brendelov stav naprotiv, njegova ironija nije bila defanzivna, od vrste koja bi pokrila emocije, nego ravnodušnost i žignula je kao uvreda, kao nešto hladno i, na kraju, bez milosti. Da, kao razočaranje.

2. Sopran

Kad smo se u onim vremenima našli na Zapadu, van naše neposredne kulturne okoline, a neki od nas, gonjeni interesom htjeli onda vidjeti ima li nas tu, i koliko uopće – što će reći, ima li nas po knjigama – stvari su vrlo brzo se pokazale u svojoj realnoj mjeri.

Jedva da se išta igdje moglo naći. Još po književnim pitanjima, zahvaljujući Andriću najprije i uz njega nekoliko većih i manjih imena, određena prisutnost mogla se vidjeti. Po pitanjima drugih umjetničkih žanrova – malo, gotovo nikako. Imali smo, tek tad smo uočili, sjajne slikare-naivce – u jednom momentu izuzetno popularne na Zapadu iz gotovo svih krivih razloga. Bilo je još i filma u vizualnim umjetnostima. U muzici, malo folklora, u klasičnoj, najuniverzalnijoj dakle – skoro pa ništa. Ako bi čovjek tražio po enciklopedijama, vodičima i priručnicima odmah bi bio da se recimo niti jedan jedini kompozitor nigdje ne spominje, čak ni kao kuriozum – usporedimo to samo s brojčano manjom češkom kulturom i njihovim apsolutno neprekinutim nizom kompozitora, od Dvoržaka i Smetane do Janačeka i Martinua, koji su doslovno u svakom vodiču. Od instrumentalista – dakako samo Pogorelić.

S pjevačima, bilo je nešto više sreće – svaki, pa i najsabijeniji vodič za operu imao bi redovito Trminu naravno, i Zinku Kunc-Milanov; noviji su uvrštavali Dunju

Vejzović i Ljiljanu Molnar-Talajić, veliku Aidu i, za svakoga tko ju je čuo govoriti i misliti, jedan sjajan, narodski, uže – bosanski duh. Još se jedno ime iz toga kraja naše zemlje pojavljivalo uvijek po enciklopedijama, suprotno naučenom refleksu spram toga dijela koji historijom i svime drugim, čovjek ne bi povezivao s operom – bez viceva ovdje i sasvim dobromanjerno se kaže, naglasiti je.

Stvari su po običaju komplikiranije.

Razmišljajući, razbijajući glavu nad našom prošlošću, jedna se analogija javila, u njenoj inherentnoj ljepoti i muci istovremenoj, kao rijetka i zapanjujuća metafora.

Alfred Brendel kaže kako je kao dječak gledao filmove, "i nacističke naravno", što je sve "bilo dijelom mojeg obrazovanja". Dok to izgovara ima vječni ironični osmijeh, kao da ga se sve to ne tiče

Vraćajući se na tu gornju činjenicu nedostatka naše prisutnosti u svijetu klasične glazbe, misao bi se uvijek vraćala na pojavu – koja i jest i nije bila naša, sudeći po enciklopedijama – na Giuseppea Tartinija, baroknog kompozitora i violiniskog čarobnjaka iz Pirana.

U smislu najsirih implikacija odmah da se stavi u kontekst – to, najprije, da su u periodu formiranja i obrazovanja, a u zenitu zajedničkog kulturnog kompleksa i građevine, dio mojeg kulturnog identiteta bili i Tartini i tekiye skopskih derviša, sufijskih mistika, koji su uz zapjevanje (opet muzika!) padali u trans – da su *i jedni i drugi* bili tu kao dio jedne kulture, u razlikama kakvih ni u jednoj Rusiji nema, to ostaje trajni misterij, tragični misterij o kojem će tek trebati progovorati. Uže opet, u smislu glazbe kao znaka civilizacijske pripadnosti, javila se još jedna paralela, ili kontrast bolje.

U doba kad u Piranu, u urbanitetu i harmoniji najbližeg kruga venecijanske kulturne dominacije stvara Tartini, samo koju stotinu kilometara istočnije, u Bosni kojoj se ponovo vraćamo kao motivu, leži odavno višestoljetni mrak. O njemu i danas zapravo malo znamo, osim na najsjrem, općem nivou, s mnogo predrasuda i pokušavajući se snaći u recentnim, nanovo stvaranim historijskim, to će reći *ideološkim* narativima, međusobno sukobljenim. Tek kad se pogleda neka od onih ljudskih djelatnosti bez kojih se ne može, koliko god se činile dijelom "običnog", svakodnevnog, vide se pravi razmjeri života, perioda i stanja.

Andrić, u svojoj doktorskoj disertaciji "Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine", iz 1924., s univerze u Grazu (gradu gdje će preseliti Brendelovi, uzgred, i gdje će dječak trijumfirati na prvim koncertima), ostavlja nam ovaj događaj:

"...franjevcima je pošlo za rukom da za svoj manastir u Fojnici dobiju orgulje iz Austrije. Kad su savladane sve teškoće oko transporta i nameštanja orgulja i kad je trebalo da one posluže svojoj nameni, pobunili su se muslimani u Fojnici i prijavili franjevce veziru 'da su nabavili nekakvo previše bučno glazbalo, koje će narušavati njihovu kućnu tišinu i smetati im u moljenju'. Tek znantnim podmićivanjem pošlo je franjevcima za rukom da od vezira izdejstvuju odobrenje da mogu svirati na

svojim orguljama, uz istovremenu zabranu da muslimani dolaze u crkvu i ogledaju to čudilo".

Ovaj mirakul od priče koji kao da je direktno došao iz jednog od njegova dva najveća romana, govori ne "samo" o vremenu, kulturi, opresiji i neslobodi, o našnosti muzike, i to one koja svojom unutarnjom strukturom, osjećajem za mjeru, proporciju, harmoniju – za *lijepo* – pripada želji, težnji za točno određenim civilizacijskim krugom. Posredno (kao što je u prići gotovo sve posredno, ako hoće biti suptilna), ona govori o tome koliko je trebalo da se uhvati već i najnježniji korijen nečega što će se tek kasnije jedva razvijati u stablo, s mnogo muke. To je čitava mala enciklopedija o narodnim, ljudskim nastojanjima da se iz medijevalne zastalosti i tame izdignu na svjetlo. A to svjetlo se artikuliralo, probijalo najčišće – kroz plemeniti zvuk, zvuk Civilizacije.

Vraćajući se ovdje muzičkim enciklopedijama koje smo spominjali, pogotovo u predinternetsko doba još kao jedinim izvorima, rekli smo već da se pojavljivalo redovito jedno ime. Zvonilo je misteriozno – Sena Jurinac. Ime operске primadonne, iz najrjeđe skupine perioda legendarnih solista. U leksikonskim jedinicama posvećenim joj, spominjale su se začudo uglavnom samo njene najvažnije uloge, Desdemona, Poppea ili Eleonora, ništa van toga, nikakva biografija van profesionalne, niti "priča". Vodiči iz devedesetih, kao popularni *Rough Guide*, navodili bi kao mjesto rođenja – "Bosnia and Herzegovina".

**Zahvaljujući Andriću najprije i
uz njega nekoliko većih i manjih
imena, određena prisutnost "naših"
književnika vani mogla se vidjeti.
Po pitanjima drugih umjetničkih
žanrova, gotovo nikako. Tek, sjajne
slikare-naivce – u jednom momentu
izuzetno popularne na Zapadu iz
gotovo svih krivih razloga**

I da, upravo tako je otpočetka zvučala ova neobična, nama odavde lako čujna kombinacija dvije tamošnje kulture, prepoznatljivog prvog dijela koji uvijek zvuči nježno, kao hipokoristikon, iako porijekla arapskog, imena što, rječnici kažu, u prvobitnom obliku znači "sjaj". Ono je prešlo i ostalo tamo gdje su imena ionako *prelazila* i gdje su se narodi miješali, kad ne stvarno onda bar onomastikom – što je potvrđivao i zaokruživao spoj s prezimenom, jasnije markiranim. Ime je zvučalo – kako drugačije? – *andrićevski*. Kasnije, sa sve više dostupnosti podataka, otkrit će se i mjesto rođenja – Travnik.

U onoj izgubljenosti i oskudici nacionalnih kulturnih referenci koje bi zračile dobrom, doživljavao sam ime kao nešto prisno, kao tajnu javku za mogućnost drugačije priče, nasuprot tadašnje ubitacne i ubilačke stvarnosti – priče koja bi se pojavila kao metafora onoga dijela našega tamošnjega svijeta što se izdizao nad neljudskim podjelama i odvajanjima. A izdizao se i pomoću najboljeg od čovječanstva, jezikom univerzalnim i neosporivim koji se zove klasična muzika.

Kako su lomne predodžbe i osobna fabuliranja, međutim, čak i kad su idealizirana i čista.

Nedavna brilljantna knjiga "Država i njezino kazalište", studija Snježane Banović o Hrvatskom narodnom kazalištu u doba NDH, posvećuje veliki dio i operi u neljudsko vrijeme. Čitati o strašnom dobu u kome se u Zagrebu neizrecivom opsenošću insceniraju i pjevaju Wagner i Mozart, dok se samo nekoliko desetaka kilometara niže stvara antediluvijalna klaonica, predstavlja jedno od ključnih, katarzičnih iskustava u sudaru s kulturnom historiografijom. Jednako kao i suočavanje s imenima s kojima smo kao sa živim klasicima odrasli, s von Matačićem i Papandopulom, a koji se u knjizi ogoljuju u najgorem kolaboracionizmu i kukavičluku. Unutar te serije palih umjetnika, imena koja su se određenim redom ponavljala, odjednom je kratko bljesnulo ime, kao zatamnjena svjetlost – ukazalo se onako kako sjaje i u isti tren se ruše iluzije kad se pokažu u svom pravom, da se pojgramo ponovo, *sjaju*.

Sena – Spomenka (evo, to je bilo rješenje i misterije imena) – Jurinac, debitrala je 13. lipnja 1942. u HNK u Papandopulovoj *Sunčanici* (sic!), da bi potom pjevala i, što drugo, u *Rheingoldu*, Wagnerovom *Zlatu Rajne*, a još kasnije, 8. maja (!) 1944., sasvim prilježno i sudbinski ironično, u Gounodovom *Faustu*. Za razliku od scene s Brendelom pred Zagreb-kinom – je li možda i dječak Alfred gledajući jedan od "slikopisnih pregleda", filmskih žurnala u kinu Zagreb video Senu Jurinac ili je čuo na radiju? – ovaj novi ubod koji je bio drugo ime za drugo razočaranje, došao je s druge strane, s Istočna i s naše geografije. I samo se množio dok sam čitao o nastupima za "svečanih" događaja, kao u sudjelovanju u "duhovnoj glazbenoj igri" pod naslovom "Božićna radost", ili u "Tjednu hrvatske umjetnosti i Svečanosti žetve" (kako paganski, germanska wagneristička tendencija, historijskim se cinizmom bez premca našla uz pervertiranu verziju slavenske paganske vitalnosti).

Pred kraj, 1944. Jurinac nastupa i u filmu *Lisinski* Oktavijana Miletića, opet s muzikom Papandopula. Dobivši, u pravi čas, angažman u Državnoj operi, prelazi u Beč. Uspjeva izbjegći sve ono poslije, poživjevši do prije koju godinu i ne progovorivši nikad ni o čemu iz onoga doba.

3. Violinist

André Rieu, holandski je violinist koji je obećavajući koncertnu karijeru zamenio ulogom, i granjem permanentne role Orkestmeistra iz doba Johanna Straussa mlađeg, u kopiji za današnje vrijeme. S "bohemski" dugom kosom, učvršćenom lakovom i začešljanim unazad, odjeven u frak s dugim *tailcoat* krilima odozada, napravio je imitaciju Beča iz vremena Carevine, pastiš koji je morao koštati nekoliko milijuna da bi mogao izgledati tako jeftino, napravljen od kulisa što liče na šarene torte, a kao dekor za muziku zašećerenu dotele da se čovjeku kod slušanja probude papile u ustima, kao da je progutao šampitu u komadu. Putuje tako šef orkestra s tim svojim cirkusom po svijetu i prodaje iluziju za one bez osjećaja za historiju, bez znanja o periodu i, naročito, o muzici. Simbolično onda, prvi "bečki valcer" kojim je Rieu postao zvijezda, a koji je pripadnicima dijela kulturnih potrošača što ih McDonald naziva midcultom – "kultom sredine" – zamirisao na Beč, bila je, u općoj zabuni, zapravo "Jazz svita broj 2" – Dmitrija Šostakovića, onaj čudni i na momente plašći komad sovjetske filmske muzike iz dvadesetih (U toj zabuni, zamjeni identiteta već leži tekst za sebe, ali to bi nas odvelo u sasvim drugi rukavac priče.).

Britanski, veliki i holivudski glumac Anthony Hopkins, "doktor Hannibal Lecter" iz svoje najpoznatije i zapravo jedine pamtljive uloge, kao mladić je studirao glazbu i imao kompozitorske ambicije. Nekim, tko zna kakvim putem, Rieu je iskopao njegov rani pokušaj, jedan mali valcer, naslovljen ne naročito maštovito "And the Waltz goes on" – "Valcer se nastavlja". Postoji snimka prve izvedbe te skladbe na koncertu, baš u Beču, sa sir Anthonyjem i obitelji u publici i s Rieuovim orkestrom, standardno upaređenom po retro-ideji mode Carstva – muzičarkama u

krinolinama šarenih boja i muzičarima u oštro ispeglanim frakovima. U programu, s beskrajnom neželjenom ironijom nazvanom *Wien bleibt Wien*, Rieu počinje ovaj valcer, sastavljen od raznih utjecaja, od kojih neki niti nisu bečki – uostalom onako kako skladatelji početnici rade, naivno i u ovom slučaju očišćeno od pretenzije. Zaista ljudski pastiš, divne melodije i napravljen s britanske daljine, sentimentalni i, kako drugačije, sav od žanrovskega sanjarenja, bio je jednim korakom od kiča. Ipak, sasvim po dictumu legendarnog Noëla Cowarda o tome koliko "potentna može biti jeftina glazba", nešto je u toj minijaturi što bi tih zavelo svakoga s mrvom, ne jedino muzičkog nego i *istorijskog* sluga.

**U doba kad u Piranu, u urbanitetu
i harmoniji najbližeg kruga
venecijanske kulturne dominacije
stvara Tartini, samo koju stotinu
kilometara istočnije u Bosni leži
odavno višestoljetni mrak**

Bilo je nečega u tom sanjarenju svirača i publike, nečega na liniji davnog doba sreće, sreće koja se neizrečeno zvala *kolonijalni raj*, a na okomici tajnog, vječnog prijateljstva i međusobne ljubavi englesko-germanske – čak i onda kad su dinastije, izmiješane i krvlju ne zaboravimo, dale da se pobije devet milijuna Evropljana u prvoj velikoj klonici, kojoj evo "dajemo" upravo 100 godina. Da, bilo je tu sna onih koji ga ne bi prznali nikada, niti su ga možda ni svjesni, a za razliku od svih nostalgijskih počivaju uvijek na propasti, oni zapravo još i sada, ipak sanjaju kao još i danas moćni – uprkos svim promjenama (koje ne vole!), svim emigracijama i odnosima snaga, kao vječni pobjednici, oni koji će se svaki put izvući, neuništivi upravo.

Djelovala bi parada sasvim benigno u stvari, slabašno, ali tko je htio mogao je osjetiti nepogrešivo dah jedne neprolazne koliko skrivene oholosti, nepromjenjivog osjećaja superiornosti koji nas i stotinu godina kasnije gleda s iste visine, ili ravnodušno. Isti sentiment koji se, koliko god izmijenjen intelektualističkom svješću, video u pogledu iza naočala, u oku Brendelovom pred našim ubogim kinom na Cvjetnome trgu.

I odmah, baš sada, baš na Stogodišnjicu, zbog svega toga, iz jednog južnoslavenskog pogleda na ovu paradu, ruka simbolično, nemoćno polijeće ka onoj istoj Jukićevu bombi i Gavrilovom revolveru – iako ih nema – i u refleksu koji se nikada neće odučiti.

Ali banalnost istog trena javlja se kao korektiv, kao po uhodanom misterijskom mehanizmu. Usred kompozicije začuje se zvuk – vergla; pravi, nakićeni vergl na ručno okretanje je na pozornici, s "komičnim" figurama od drveta – isti tupi, najtuplji švapski vergl bez duha; onaj koji je s pripadajućom, najglupljom melodijom "Oh mein liebe Augustin", natjerao Gustava Mahlera na prvu psihoanalizu jer mu je melodija izazivala napade duboke anksioznosti. Režiser kadira na publiku koja se kao na dugme (germanska disciplina, uostalom) krene smijati, a neka žena – u slučaju da nismo razumjeli – okreće rukom ukrug, imitirajući maloumnog gestom okretanje vergla. Publika se – čak ni danas! – ne smije ironično, ili s odmakom, "postmoderno" – ne, to je ponovo probuđeni Kunderin "andeoski smijeh", znak da je Bog dobro uredio svijet, smijeh uz svijet bez đavola, bez šejtana (ako

ćemo pravo).

4. Filozof

Sve je dijalektika, međutim.

Gdje je onda, tu bi se moglo pitati, nespomenuta suprotna strana, u antitezi, potrebna za trijadu odgovora, gdje je ono drugo Carstvo, jednako važno za priču, na suprotnoj strani od Zapada, a koje nas je odredilo u jednakoj mjeri? To koje je propalo prije sto godina također, i što je nekoč zabranjivalo orgulje.

Krenuli smo na početku od Alfreda Brendela, koji pored urođenog dara za humor, u sebi ima i sasvim strukturu, intelektualnu i intelektualističku potrebu za razumijevanjem *mehanizma* humora, mehanizma koji stvara to što je smiješno. Takva značajka vodi odmah u gotovo jedinu moguću asocijaciju, na Brendelovog sugrađanina – dvostrukog čak, i po londonskoj liniji.

U svojoj epohalnoj studiji *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten* – ili *Vic i njegova veza s nesvjesnim*, Sigmund Freud, razlikujući između "nedužnog" i "tendencioznog" vica, piše: "(vicevi) omogućuju zadovoljenje jednog instinkta (bilo požudnog ili neprijateljskog) kad se on nađe pred preprekom (teškoćom) koja mu je na putu. Oni zaobilaze tu prepreku i time stvaraju zadovoljstvo na istom izvoru koji je ona učinila nedostupnim."

Ta prepreka tako može biti unutarnja ili pak socijalna inhibicija. U ovom svom ranom djelu Freud već označava civilizaciju kao "neprijatelja instinkta" i kao stvaratelja represije. Tendenciozni vicevi u tom smislu predstavljaju način zaobilazeanja direktnog izraza opscenosti ili agresije koje je civilizacija postavila.

**U onoj izgubljenosti i oskudici
nacionalnih kulturnih referenci koje
bi zračile dobrom, doživljjavao sam
ime kao nešto prisno, kao tajnu
javku za mogućnost drugačije priče,
nasuprot tadašnje ubitačne i
ubilačke stvarnosti**

Reklo bi se da su nakon svega što nam je popadalo po glavama, vicevi preživješta, datirana forma, nešto anakronistično upravo, kao i, grešno se pomisli, Freudova studija. Iz samog srca našeg nekadašnjeg kompleksa međutim, toposa na koji se kao u fugi stalno vraćamo ovdje, i dan-danas dolaze te male, kratke i nevjerojatne tvorevine duha koje umjesto reaktivnog smijeha sve više ukazuju na sebe, na svoje zapanjujuće dubine. Ti vicevi u isti čas najakutniji su izraz naših kolektivnih anksioznosti. Oni govore sami svaki put to, na razini sublimnoj, neizrecivoj.

Jedan od bezbrojnih takvih izraza (tko su, usput, ti nepoznati geniji, tvorci ovih dragulja?), naletio mi je nedavno i odjeknuo bezglasno, poput poezije:

"Pitali Muju što će on ako dođe kraj svijeta. Ni časa ne razmišljajući, Mujo će:
Zna se – kofer uruku, Fatu podruku i – pravac Njemačka!"

5. Režiser

Tamo je ("negdje") *Njemačka* dakle (ovako, kurzivom, označiteljem labirintinske metafore). Mjesto, danas, gdje se na polju u kojem se uvijek najbolje vidi – u umjetnosti – pojavio čudesan fenomen, autorski, filmski, umjetnički, uopće – *misleći*.

SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U HRVATSKIM ŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

SRPSKI JEZIK? NIKAD ČUO...

Virna Karlić i Dubravka Bogutovac

(predavačice na kolegiju *Uvod u studij srpskog jezika, književnosti i kulture*
na zagrebačkom Filozofskom fakultetu)

U prezentaciji odnosa između hrvatskog i srpskog jezika u gimnazijskim udžbenicima inzistira se isključivo na konfliktnim aspektima, dok obrada južnoslavenskog jezičnog konteksta u potpunosti izostaje. Zaključak je da učenici završavaju gimnazijsko obrazovanje bez elementarnih objektivnih spoznaja o užem i širem kontekstu razvoja vlastita jezika

Poticaj za bavljenje ovom temom javio nam se kroz višegodišnju praksu podučavanja srpskog jezika i književnosti na akademskoj razini. S obzirom da obje predajemo *Uvod u studij srpskog jezika, književnosti i kulture* kao uvodni kolegij u okviru studija srbistike na Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, zanimalo nas je što studenti prve godine znaju o problematici svoga studija na temelju završene gimnazije u Republici Hrvatskoj.

Riječ je, naime, o gradivu koje je nakon raspada SFRJ zadobilo novi položaj u nastavnom programu predmeta *Hrvatski jezik*, koji obuhvaća teme iz hrvatske i svjetske književnosti s osnovama teorije književnosti te hrvatski jezik s temeljnim lingvističkim pojmovima. Interes našeg istraživanja bio je usmjeren prvenstveno na utvrđivanje njegovog novonastalog statusa – stoga smo analizirale sadržaj aktualnih hrvatskih udžbenika za gimnazije iz predmeta *Hrvatski jezik*.

Uvidom u korpus gimnazijskih udžbenika pokazat ćemo da srpska književnost (kao i ostale južnoslavenske književnosti) nema status strane književnosti u programu ovoga predmeta, jer bi to podrazumijevalo obradu kanonskih djela srpskih autora. S obzirom na to da smo u udžbenicima uočile izostanak južnoslavenskog jezičnog i književnog konteksta, u radu prikazujemo načine njegove posredne obrade.

Rad smo organizirale u dva tematska bloka. U prvoj cjelini na reprezentativnim primjerima obrađujemo teme iz književnosti, dok se u drugoj

cjelini bavimo jezičnim pitanjima. Korpus koji smo odabrale za analizu čine svi gimnazijski udžbenici iz predmeta *Hrvatski jezik* koje je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

SRPSKA KNJIŽEVNOST U HRVATSKIM GIMNAZIJSKIM UDŽBENICIMA

Na temelju uvida u književni korpus i njegovu prezentaciju u udžbenicima, propitale smo kakve sadržaje ovi udžbenici predstavljaju učenicima kad su u pitanju tri teme: (1) odnos nacija/nacionalno/nacionalizam i književnost; (2) višestruka pripadnost autora; (3) južnoslavenski književno-kulturni okvir.

1. Nacija/nacionalno/nacionalizam i književnost

Primjer 1

Udžbenik: *Čitanka 3*, str. 252

Tema poglavlja: A. G. Matoš: *Umjetnost i nacionalizam*

Sekcija „Zaključci“: „Zašto je, prema Matošu, svaka prava umjetnost nacionalna?“

Sekcija „Protumači“: „Što Matoš smatra nužnim za stvaranje slobodne, nacionalne umjetnosti?“

U ovome primjeru uočile smo tendenciju poistovjećivanja „prave“ umjetnosti s nacionalnom umjetnošću, kao i izjednačavanje „slobodne“ i

nacionalne umjetnosti, što učenike može navesti na pogrešan zaključak da je umjetnost primarno utilitarna. Također, problematičnim nam se čini i to što se učenicima ova pitanja postavljaju unutar sekcija koje se u udžbeniku nazivaju „zaključcima“ i „tumačenjem“, a sugestivne su naravi i impliciraju da je samorazumljivo kako je svaka vrijedna umjetnost u službi nacije – o toj se tvrdnji može raspravljati u kontekstu političke ili filozofske rasprave, međutim smatramo da ona nije primjerena za učenike trećeg razreda srednje škole, budući da na njih ovakve tvrdnje, zamaskirane u pitanja, mogu djelovati indoktrinacijski.

**Učenike trećih razreda srednjih škola
uči se poistovjećivanju "prave" i
"slobodne" umjetnosti s nacionalnom
što učenike može navesti na
pogrešan zaključak da je umjetnost
primarno utilitarna**

2. Višestruka pripadnost autora

Primjer 2

Udžbenik: *Književnost 4*, str. 177–179

Tema poglavlja: Ivo Andrić

- „Književni počeci Ive Andrića (1914–1920) vezani su uz hrvatski kulturni i jezični krug.“
- „Nakon odlaska u Beograd počinje druga faza u kojoj se Ivo Andrić udaljava od hrvatske književnosti. U njoj se hrvatski jezični izraz postupno zamjenjuje srpskim, a poezija ustupa mjesto prozi.“

U ovim citatima vidljiv je specifičan način kodiranja pluralne pripadnosti autora: u njima je implicirana djelomična pripadnost Ive Andrića hrvatskom jezičnom i kulturnom prostoru, ali nisu objašnjeni razlozi Andrićeva „udaljavanja“ od toga prostora. Učenicima se pritom ne tumači književni, kulturni i povijesni kontekst toga procesa.

Primjer 3

Udžbenik: *Književnost 1*, str. 41

Tema poglavlja: Misaona lirska pjesma

Sekcija „Istraži“: „Kojoj nacionalnoj književnosti Andrić pripada?“

Smatramo da nije primjeren učenicima prvog razreda gimnazije postavljati zadatak da istraže problem Andrićeve pripadnosti određenoj nacionalnoj književnosti, jer je to pitanje nerazriješen predmet otvorene rasprave koja se vodi na akademskoj razini. Držimo, također, da se učenike prvog razreda gimnazije ne treba opterećivati teško razriješivim ideološkim sporovima, jer oni nisu u stvarnoj vezi s pitanjima književne povijesti i književne metodologije, kojom se navodno bavi ovo poglavlje.

3. Južnoslavenski književno-kulturni okvir

Primjer 4

Udžbenik: *Književnost 3*, str. 13

Tema poglavlja: Romantizam

- „VELIKE ZAPADNE KNJIŽEVNOSTI: sklonost prema posve osobnoj pobuni; naglašena subjektivnost u izricanju osjećaja; pesimizam tzv. svjetske boli.“
- „HRVATSKA KNJIŽEVNOST: nacionalni individualizam (buđenje nacionalne svijesti); želja da se, uz nacionalno osvjećivanje, izbori ugled i dostojanstvo nacionalnog jezika te ponos na nacionalnu prošlost i tradiciju; poticanje obnove tradicionalnih nacionalnih vrijednosti.“

**Učenicima prvih razreda gimnazija
postavljaju se neprihvatljivi zadaci
poput istraživanja problema
Andrićeve pripadnosti određenoj
nacionalnoj književnosti o čemu se
još vode otvorene rasprave
na akademskoj razini**

U ovom primjeru primijetile smo prešućivanje južnoslavenskoga, pa i opčeslavenskoga književnog i kulturnog konteksta hrvatske književnosti u epohi romantizma. Učenici tako dobivaju pogrešnu predodžbu o izoliranoći hrvatske književnosti u toj epohi književne povijesti: iz sheme koju prikazuje prvi primjer učenici mogu zaključiti da je u „velikim zapadnim književnostima“ romantičarska pobuna naglašeno osobna i subjektivna, dok je u hrvatskoj književnosti isključivo nacionalnoga karaktera – pritom se izostavlja informacija o specifičnosti karaktera slavenskih književnosti u romantizmu.

SRPSKI JEZIK U HRVATSKIM GIMNAZIJSKIM UDŽBENICIMA

Analiza udžbeničkoga korpusa pokazala je da se u nastavnom programu predmeta *Hrvatski jezik* teme vezane za srpski jezik obrađuju unutar dva konteksta: (1) u cjelinama posvećenima genetskoj klasifikaciji indoeuropskih jezika, te (2) u cjelinama koje se bave povijesnim razvojem hrvatskoga književnog jezika u 19. i 20. stoljeću.

1. Hrvatski jezik u južnoslavenskom jezičnom kontekstu

U udžbenicima za prvi razred gimnazija srpski jezik se navodi kao jedan od članova grane južnoslavenskih jezika. Riječ je o vrlo kratkim cjelinama o genetskoj klasifikaciji indoeuropskih jezika, u okviru kojih se južnoslavenski jezici tek nabrajaju, te o njima (osim o srpskom jeziku u poglavljima posvećenima povijesnom razvoju hrvatskog književnog jezika) više nema daljnog spomena. U udžbenicima obaju izdavača južnoslavenski jezici se dijele

(abecednim redom) na bugarski, bosanski/bošnjački, hrvatski, makedonski, slovenski, srpski i staroslavenski jezik, s time da je u jednom od analiziranih udžbenika genetska klasifikacija indoeuropskih jezika popraćena i slikovnim prikazom jezičnog stabla. Činjenicu da na slici nisu prikazani bosanski/bošnjački, crnogorski i staroslavenski jezik, autori učenicima „pojašnjavaju“ u sljedećoj fusnoti:

„Uzimajući u obzir povijesne promjene u 20. stoljeću, grana južnoslavenskih jezika danas bi izgledala ovako: bošnjački (bosanski) jezik, bugarski jezik, crnogorski jezik, hrvatski jezik, makedonski jezik, slovenski jezik, srpski jezik i staroslavenski jezik.“

**Prešuće se da je štokavica poslužila
kao organska osnova ne samo za
standardizaciju hrvatskog, nego i
bosanskog/bošnjačkog, crnogorskog
i srpskog suvremenog
književnog jezika**

Smatramo da je sadržaj navedene fusnote problematičan iz više razloga. Prije svega, tvrdnja da je staroslavenski postao južnoslavenski jezik uslijed povijesnih promjena u 20. stoljeću zasigurno nije točna, dok je dano objašnjenje za pojavu bosanskog/bošnjačkog i crnogorskog jezika unutar južnoslavenske jezične grane u najmanju ruku nedostatno. Iz načina na koji je sporna fusnota formulirana, jasno je da su autori željeli izbjegći raspravu o promjenama koje su nastupile raspadom SFRJ, što je učinjeno na vrlo nespretan način – iznošenjem netočnoga podatka i poluinformacija. Zbog toga smatramo da najveći problem upravo leži u činjenici da je toj temi, u sklopu cjelokupnog nastavnog programa predmeta *Hrvatski jezik*, posvećena tek jedna fusnota, budući da o aktualnoj sociolingvističkoj situaciji među južnoslavenskim jezicima (koja se izravno tiče hrvatskog jezika i njegove današnje pozicije u odnosu na ostale južnoslavenske jezike) nema daljnje spomena. Stoga zaključujemo da pozicioniranje hrvatskog jezika u uži i širi kontekst u nastavnom programu predmeta *Hrvatski jezik* ima status tabu teme, a posljedica toga je uskraćivanje učenika za elementarne spoznaje o njihovom materinjem jeziku.

Prešućivanje južnoslavenskog jezičnog konteksta u udžbenicima poprima još veće razmjere u poglavljima posvećenima dijalektologiji hrvatskog jezika, koja se obrađuje u prvom i trećem razredu gimnazije. Iznimno problematičnom smatramo činjenicu da se tijekom cjelokupnog srednjoškolskog obrazovanja učenici ne upoznaju s podatkom da štokavski dijalekti rasprostranjeni na teritoriju Hrvatske čine dio štokavskog dijasistema, jednako kao što se prešuće i činjenica da je štokavica poslužila kao organska osnova ne samo za standardizaciju hrvatskog, nego i bosanskog/bošnjačkog, crnogorskog i srpskog suvremenog književnog jezika. Kao što

je to slučaj i u prethodnome primjeru, može se zaključiti da u udžbenicima glavni prioritet očito nije osposobljavanje učenika za adekvatno razumijevanje gradiva.

2. Hrvatsko-srpski jezični odnosi kroz povijest

U poglavljima posvećenima povijesnom razvoju hrvatskoga književnog jezika tema hrvatsko-srpskih jezičnih i kulturnih doticaja u pravilu je prikazana kroz vizuru političkih konflikata, uz izražene negativne konotacije. Učenicima se na više mesta sugerira da su rezultati hrvatsko-srpskih međujezičnih dodira i kulturne razmjene nešto negativno i nepoželjno, o čemu slikovito svjedoči sljedeći primjer:

„Posljednjih deset godina 20. stoljeća s promjenom političke vlasti (Hrvatska je konačno slobodna i samostalna) mijenja se i položaj hrvatskoga jezika. Moramo reći da se ipak 80-ih godina već pomalo odmicao i osamostaljivao od srpskoga jezika, iako će tragovi višedesetljetnog zajedništva sigurno biti vidljivi još neko vrijeme. Zato se posebna pozornost posvećuje leksičkim razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika (V. Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskoga i hrvatskoga jezika*).“

**Učenicima se na više mesta sugerira
da su rezultati hrvatsko-srpskih
međujezičnih dodira i kulturne
razmjene nešto negativno
i nepoželjno**

Na temelju prikazanih primjera ustvrdile smo da je temeljni princip obrade i prezentacije odnosa hrvatskog i srpskog jezika u hrvatskim gimnazijskim udžbenicima inzistiranje isključivo na njegovim konfliktnim aspektima, dok obrada šireg, južnoslavenskog jezičnog konteksta u potpunosti izostaje. Iz toga zaključujemo da učenici završavaju svoje gimnazijsko obrazovanje bez elementarnih objektivnih spoznaja o užem i širem kontekstu razvoja vlastita jezika.

ZAKLJUČAK

Analiza gimnazijskih udžbenika iz predmeta *Hrvatski jezik* dovela nas je do sličnih rezultata kada je riječ o književno-kulturološkom i jezičnom planu. Na temelju istraživanja zastupljenosti i metodičke obrade srpskog jezika i književnosti u hrvatskih udžbenika došle smo do sljedećih zaključaka: (1) prezentacija književne i jezične građe, kao i njena metodička obrada, stavlja naglasak na nacionalni identitet; (2) južnoslavenski kontekst hrvatskog jezika i književnosti uglavnom je izostavljen; (3) hrvatsko-srpski jezični, književni i kulturni odnosi reducirani su na njihove konfliktne aspekte. Smatramo da bi o uzrocima i mogućim posljedicama ovih triju zaključaka valjalo pokrenuti javnu raspravu interdisciplinarnog karaktera.

SLIKE VELIKOG RATA – PRVI SVJETSKI RAT U HRVATSKOM POVIJESNOM MUZEJU

BOJNO POLJE SJEĆANJA

Ljiljana Vukašinović

U Povijesnom muzeju izloženo je 140 eksponata, najvećim dijelom slika i grafika, nešto manje skulptura i upotrebnih predmeta vojnika, prvenstveno dokumentarne vrijednosti, koji vrlo dobro svjedoče o vremenu koje je odnijelo milijune žrtava

Obilježavanje stogodišnjice od početka Velikog rata na ovim našim balkanskim prostorima, možda ponajbolje oslikava sjajan naslov projekta Goethe-Instituta za jugoistočnu Evropu tim povodom "Bojno polje sjećanja".

Za razliku od ostatka Europe i svijeta gdje već nekoliko godina traju pripreme i izdvajaju se pozamašna sredstva za komemorativne manifestacije primjerene značaju historijskog događaja, kod nas se činilo da bi nekako najradije u velikom luku zaobišli ovu temu u cjelini. To zapravo i ne čudi, s obzirom na opterećenje dnevnim manipuliranjem glomaznim historijskim teretom čitava dva rata koji su kao nadogradnja Velikom protutnjali ovim prostorima. Tako, dok će njemački predsjednik u ime današnjeg evropskog bratstva i jedinstva najnormalnije prisustvovati svečanosti ulaska Francuske u rat, u Sarajevu na Vidovdan, u velebnom pseudo-maurskom zdanju Gradske vijećnice, jednima svira Bečka filharmonija, a drugi na brdu iznad podižu kip mladom južnoslavenskom revolucionaru.

Pitanje je naravno i sada već velike vremenske distance i smjene nekoliko generacija koje danas teško mogu imati ikakav ličan ili empatičan odnos prema temi koja se tako dugo prešućivala iz gomile historijsko-političkih razloga, no to pak otvara mogućnost poštenog naučnog pristupa u budućnosti. Ako ništa, iz poštovanja prema kostima vlastitih predaka koje leže razasute po poljanama i brdima od zapadne do istočne i južne Europe, bez ikakva znaka i obilježja, zasluzenog mjesta pamćenja – jer onih koji su pamtili više nema, bez obzira na stranu rovovske linije koju ionako nisu sami birali.

Vlastito pak sjećanje, kao potomak vojnokrajiške familije, vežem uz jedan prirošti keramički zidni tanjur s dva vojnika u sivozelenim domobranskim uniformama s crno-žutom i crveno-zelenom zastavom ispod svakog koji je pradjed "zaradio" sudjelovanjem na nekom od bojišta Italije, Galicije, Srbije ili Albanije, uz otpust iz službe caru i carevini. Kao dijete gledala bih taj tanjur na zidu, pomalo sumnjičavu i prema tim zastavama i prema vojnicima. Drugo sjećanje nije tako lično, samo stanova osjećaj pjeteta i blage jeze u trenutku približavanja krfskom otočiću Vido, uz vodičevu beskonačno nabranjanje žrtava u plavoj grobniči ispod nas...

Možda upravo zato odabir za posjet izložbi pada na ovu "najezgaktniju" u Hr-

vatskom povijesnom muzeju – *Slike Velikog rata*, iz želje da se kroz portrete običnih vojnika, vojnih zapovjednika i slika s ratišta bar dijelom uhvati historijski kontekst jednog nemogućeg i nemilosrdnog vremena. Treba spomenuti da paralelno traje sjajna izložba u Muzeju suvremene umjetnosti, potpuno drugačijeg pristupa i koncepta *Prvi svjetski rat i avantgardna umjetnost: Dekonstrukcija – konstrukcija* iz kolekcije Marinko Sudac, a prije nekoliko dana otvorena je i zanimljiva izložba u Arheološkom muzeju 1914. *Sjećanje na Prvi svjetski rat – novac, medalje i odlikovanja*.

Na izložbi u Hrvatskom povijesnom muzeju predstavljeni su predmeti isključivo iz Zbirke slika, grafika i skulptura samog Muzeja, pristigli uglavnom 1919. godine uspostavom novog državno-pravnog režima iz rasformiranih vojnih jedinica – 5. ulanske pukovnije iz Varaždina, 16. pješačke pukovnije iz Bjelovara, 27. pješačke pukovnije iz Siska, 31. lovačkog bataljuna, 42. domobranske divizije i 53. pješačke pukovnije iz Zagreba, 96. karlovačke pješačke pukovnije i Kadetske škole u Kamenici.

Radi se najvećim dijelom o slikama i grafikama, manjem broju skulptura te upotrebnim predmetima vojnika, prvenstveno dokumentarne vrijednosti, a nekolicina djela ističe se i visokim umjetničkim dosegom. Tematski su raspoređena u nekoliko cjelina – vladari i nasljednici, saveznici i protivnici te visoki vojni časnici, potom časnici i vojnici, ratna propaganda i hrvatski ratni umjetnici u Zbirci Muzeja.

Tako u uvodnoj dvorani možemo vidjeti portrete i biste starog i mladog monarha sa suprugama i prijestolonasljednika Franza Ferdinanda, radove austrijskih i mađarskih autora nastalih prema fotografskim i grafičkim predlošcima. Zanimljiv je simbolički prikaz stupanja Karla I. na prijestolje u pratnji habsburških nadvojvoda i visokih časnika među kojima se likom prepoznaće feldmaršal Svetozar Borojević od Bojne. Ovo monumentalno djelo slikara Slavka Tomerlina poslužilo je kao predložak za veliku zidnu sliku biblioteke vojne bolnice u Mariboru, uništene preslikavanjem nakon rata. Na istom propagandnom tragu isticanja vjernosti caru i kruni nastala je i slika *Veliko doba iz 1915. godine*, prikaz ujedinjenih rodova austro-ugarske i njemačke vojske, iznimno popularna i reproducirana u to vrijeme. Od portreta treba istaći onaj ruskog cara Nikole II., rad Ernsta Friedricha von Lipharta, koji je svečano predan 1899. godine u Pljevlju 5. ulanskoj pukovniji iz Varaždina čiji je prijestolonasljednik, kasnije car, bio vlasnik. Srpski kralj Petar I. Karađorđević prikazan je oleografijom kojoj je kao predložak poslužio portret Vlahe Bukovca iz 1903. godine, s jasnom ciriličnom signaturom autora. Poznati portret generala Borojevića Otona Ivezovića zagubljen je tokom Drugog svjetskog rata, tako da je na izložbi slavljeni feldmaršal prikazan višebojnim listom otisnutim prema portretu ratnog slikara Nikolausa Schattensteina iz 1917. godine, kao i prikaz čitavog glavnog štaba Borojevićeve Sočanske armije istog autora iz 1915. godine.

Prvi svjetski rat bio je i prvi veliki sukob u kojem su važnu ulogu odigrali masovni mediji i ratna propaganda. Cenzura, nadzor informacija i direktni utjecaj na medije bio je sastavni dio ratne mašinerije za koji je uglavnom bio zadužen Odjel ratnog istraživanja pri vrhovnom zapovjedništvu. Unutar Odjela djelovale su Umjetnička grupa (Kunstgruppe) i Foto grupa (Photogruppe) koje su sačinjavali mobilizirani

Upravljanje, Bogumil Cara, Soča, bojišnica, 1917.

Talijani dolaze, Bogumil Cara, Soča, bojišnica, 1917.

Rohrkrepierer (Raspresnuće topa), Bogumil Cara, Doberdöch, 1916.

ratni slikari, kipari, fotografi, ali i dobrovoljci. Nebrojeni grafički listovi s prizorima vojnika, ratnih zapovjednika i ratišta kružili su Monarhijom i savezničkim zemljama. U Zbirci i na izložbi zastupljena su djela članova Kunstgruppe Otona Ivezovića, Roberta Frangeša Mihanovića, Slavka Tomerlina, Anđelka Kaurića i Oskara Artura Alexandra. Izložene su i sjajne karikature Bogumila Cara koji nije bio ratni slikar, ali je služio na Sočanskom bojištu.

**Trebalo bi končano bez političkih
konotacija početi istraživati razdoblje
Velikog rata, ako zbog ničeg drugog
onda zbog kostiju naših predaka
razasutih diljem Evrope**

Među najupečatljivija djela izložbe ubraja se slika Otona Ivezovića Prijelaz tzv. "Vražje divizije" preko Drine kod Batara (naručena od 25. domobranske regimete u Zagrebu) na kojoj je ponajbolje vidljiva promjena slikarskih paleta u prevladavajuće prljavo sive i zelene tonove. Prizor slike je dokumentaran i na prvi pogled idealistički nacionalno obojen – očekivano od slikara historijskih nacionalnih tema, da nije poznato slikarevo pojašnjenje prizora zabilježeno u *Slobodnoj tribuni*: "Ostrag Crnog Vrha, groblja tolikih Hrvata diže se oluja, hoću simbolički da predstavim, kako će s one strane – a to sam čvrsto vjerovao – doći oluja, koja će otpuhnuti krvolčnu tuđinštinu i skinuti nam osamstogodišnje ropstvo i lance". Ivezović se naivno prijavljuje kao ratni slikar da bi dospio na protivničku stranu, toliko o šizofrenosti vremena. To objašnjava i Ivezovićev karikaturalni prikaz početka rata gdje tri ženska lika – poluležeća Francuska predstavljena kao Marianne s frigijskom kapom, do nje Srbija s malom kapom, a u sredini Rusija s krunom – napada divlja svinja (Njemačka?) gazići preko malene djece (Belgija?). Odličan primjer ratne propagande upravo su priče o zvjerstvima protivničkih vojnika, a jedna od poznatijih koja je kolala Evropom tog vremena je ona o masakru njemačke vojske nad pedeset belgijskih izviđača.

Izloden je i velik broj čisto dokumentarnih, ali vrlo korektnih prikaza bojišnica i prizora iz vojničkog života na ratištu i za vrijeme odmora – Bojišnica na Soči, Topništvo u Tirolskim Alpama, Odmor pješaštva u Albaniji, Napad na Drač, U podmornici, Galicijske izbjeglice, čitav album crteža bojišnice na Soči Ludwiga Kocha s posvetom feldmaršala Borojevića...

Serijski grafici Camilla Rihettija s prikazima uniformi različitih rodova austro-ugarske vojske prvorazredan su dokument o izgledu vojnika i vojnih zapovjednika u Prvom svjetskom ratu. Dva reljefa Roberta Frangeša Mihanovića koji prikazuju nadvojvodu Eugena i generala Borojevića, kipar je izradio za rektorat zagrebačkog Sveučilišta nakon što su im dodijeljeni počasni doktorati koje su primili na ratištu 1916. godine. Tu je još niz originalnih predmeta, vojničke opreme, albuma i sitnih predmeta kao što su igraće karate sa portretima feldmaršala von Hötzendorfa i von Hindenburga na poleđini.

Izloden je sve u svemu oko 140 eksponata, raspoređenih u nekoliko manjih prostorija tako da je izložba relativno lako svaldiva i pregledna. Daje i neke odgovore s početka, stvara određenu sliku u glavi i smješta ona dva vojnika sa zidnog tanjura u barem kakav-takov kontekst. Možda u ove četiri godine dobijemo još neke odgovore, kao na primjer da li u Hrvatskoj postoji i jedno reprezentativno spomen-obilježje palima u Prvom svjetskom ratu...

VAMA NA USLUZI - UMJETNOST I SVIJET RADA, TEHNIČKI MUZEJ, ZAGREB

RADNICI SVIH ZEMALJA, UŽIVAJTE!

(Grafiti s pariškog zida, svibanj 1968.)

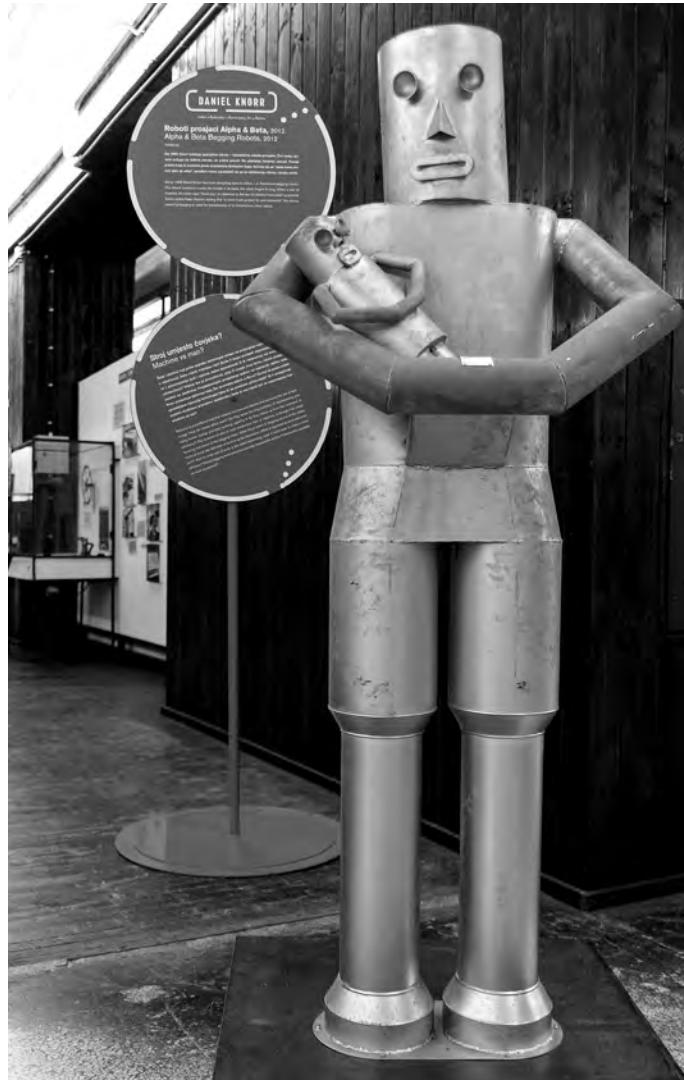
Leila Topić

Duhovit pogled na osiromašenje radnika i automatizaciju rada dao je Daniel Knorr predstavivši jeftino izrađene robote koji prose postavljene na sam ulaz u stalni postav Tehničkog muzeja. Robot „majka“ drži u naruču „dijete“ robota te se obraćaju posjetiteljima moleći ih novce glasom koji im je posudio Boris Buden

Na prvi pogled, nema udaljenijih koncepata od umjetnosti i rada. Stereotipni ideali o boemima – umjetnicima koji slobodno i nesmetano stvaraju u tavanskim ateljeima ili pak dokoličare pijuckajući apsint, nespojivi su sa stereotipima o radnicima koji rade u tvornicama kako bi ostvarili osmerosatnu normu. Kako bilo, izložba *Vama na usluzi – umjetnost i svijet rada*, koja je realizirana zahvaljujući inicijativi Zaklade Erste i bečkog Tehničkog muzeja, a otvorena krajem ožujka u zagrebačkom Tehničkom muzeju, pruža svježi i drugačiji uvid u dijalog između rada, tehnologije i umjetničke proizvodnje, istodobno analizirajući aspekte suvremenog poimanja rada u kontekstu ekonomske i društvene krize u Srednjoj i Istočnoj Europi.

Rad je, zahvaljujući krizi, postao središnja tema političara, sociologa, ekonomista, društvenih analitičara i bankara. No, rad je postao i vruća tema svih nas koji zarađujemo za život. Naime, trend uvođenja nesigurnih oblika rada koji se potiče i novim Zakonom o radu, u trenutku kad već devedeset i tri posto novozaposlenih dobiva ugovore na određeno vrijeme, čini rad na neodređeno vrijeme ostatkom bolje prošlosti. Rad u nesigurnim, fleksibilnim uvjetima za posljedicu donosi rezanje radničkih i socijalnih prava, niže plaće te veću izloženost različitim oblicima diskriminacije i uznemiravanja. Širenje i poticanje agenciskog rada, kakvo se potiče novim zakonima, bez ozbiljnijeg nadzora primanja za radnike u razdobljima čekanja na radni angažman, kao i drugi brojni oblici privremenog, povremenog ili skraćenog rada dovest će do daljnog pojeftinjenja radne snage. K tome, dereguliranim radom umanjiće se mogućnost sindikalnog organiziranja i djelovanja, a zbog nesigurne prirode rada na određeno vrijeme, radnicima će postati gotovo nemoguće zasnivanje obitelji, ugavarjanje kredita ili smisleno planiranje budućnosti.

Roboti projekcijski, Daniel Knorr, 2012.

Stoga je posve logično da je otvorenje izložbe *Vama na usluzi*, pod kustoskim vodstvom priznate bečke kustosice Silvije Eiblmayer, privuklo veliki broj posjetitelja koji su se okupili na 1. katu Tehničkog muzeja kako bi prisustvovali performansu „*A Tribute to the Typewriter: The Ink Ribbon's Fingerprints*“ moldavskog umjetnika Pavla Braile.

Braila u filmu ističe ključnu ulogu koju je pisači stroj odigrao u emancipaciji žena odnosno kako su „tradicionalno ženske“ aktivnosti poput pletenja, pisanja na stroju i telefoniranja bile uvod u revolucioniranje tehnologija

U performansu posvećenom pisačem stroju sudjelovalo je dvadesetak tipkačica i tipkača koji su na „dirigentski“ znak Pavela Braile počeli prepisivati tekstove na stariim, štektavim strojevima koji su povremeno zapinjali. Nakon završetka prepisanog teksta, tipkači su ustajali i napuštali „radno“ mjesto, baš kao što bi vjerojatno učinili i po završetku radnog vremena. Braila je pričekao da posljednja osoba završi s tipkanjem, te je poput predradnika koji vrši nadzor i on napustio „scenu“ praćen pljeskom prilično razgaljene publike. Zvuci pisačih strojeva koji su desetak minuta ispunjavali prostor Tehničkog Muzeja pružili su kvalitetan uvod u Brailov fantastičan dokumentarno–animirani film o nastanku i razvoju pisačeg stroja te o koncu njegove ere uvođenjem računala u radne procese koji je i nagrađen 2013. *Celeste Prize* nagradom u kategoriji animacije i videa.

Zanimljivo je kako Braila filmom ističe ključnu ulogu koju je pisači stroj odigrao u emancipaciji žena odnosno kako su „tradicionalno ženske“ aktivnosti poput pletenja, pisanja na stroju i telefoniranja bile svojevrstan uvod u revolucioniranje tehnologija koje se promijenile zapadni svijet. Inače, Braila je zastupljen i video radom „Cipele za Europu“ u kojem je, skrivenom kamerom, snimio težak noćni rad radnika koji „uskladjuju“ veličinu šina na moldavsko-rumunjskoj granici kako bi vlakovi nesmetano spajali Rusiju i Zapadnu Europu.

Osobito potresan video rad naslovljen „Turn on“, smješten na samom kraju hodnika u prizemlju stalnog postava Tehničkog muzeja, djelo je albanskog umjetnika Adriana Pacija. On je snimio najamne radnike koji se u osvit dana okupljaju na stepeništu nedovršene zgrade u albanskom gradu Skadru u nadi da će pronaći dnevni posao. Kamera nije portretira izmučena i beznadna radnička lica da bi u jednom trenutku, šireći se u krupni plan, otkrila kako se ispred svakog radnika nalazi generator. Radnici postepeno pale generatore koji su spojeni na električne žarulje što osvjetljavaju njihova lica. Posljednji kadrovi video rada bučni su prikaz bijede nezaposlenih no ipak, žarulje, poput divovskih krijesnica, kao da pokazuju put u bolju sutrašnjicu.

Tribute to the Typewriter: The Ink Ribbon's Fingerprints, Pavel Braila, 2014.

Elita / Tijela, Ulrike Lienbacher, 2012.

Nordbahn, Anna Jermolaewa, 2012.

* FOTOGRAFIJE: Nina Đurđević, 2014. / vlasništvo: Tehnički muzej, Zagreb

Odnos rada, radničkog tijela i nadziranja tema je kojom se pozabavila austrijska umjetnica Ulrike Lienbacher. Instalacija *Elita / Tijela* problematizira aspekt optimizacije rada u smislu da poslodavci potiču tjelovježbu u slobodnom vremenu radnika kako bi što učinkovitije, bez odlazaka na bovanja, obavljali svoja zaduženja. Tako umjetnica od dragocjenog austrijskog *Augarten* porculana izrađuje utege koje simboliziraju odmak od tijela nekoć oblikovanog teškim radom sa suvremenim tijelom oblikovanim u fitness studijima. U instalaciji naslovljenoj *Detectivi* ona, pak, upozorava na pojmove normiranja i kontrole koji sve češće postaju legitimne poluge za kršenja radničkih prava i dostojanstva rada. Posrijedi je niz od nekoliko okrećućih zrcala, postavljenih u izložbeni prostor, kakva se u industrijskim halama upotrebljavaju za nadzor radnika.

Drift: diagram xii, Anne Tallentire, 2002/2012.

**Osobito je potresan video rad
naslovljen „Turn on“ Adriana Pacija
koji je snimio najamne radnike koji se
u osvit dana okupljaju na stepeništu
nedovršene zgrade u albanskom
gradu Skadru u nadi da će
pronaći posao**

Berlinski umjetnik Harun Farocki poznat je po svom neumornom propitivanju pojma rada već od svojih ranih video instalacija poput video kolaža *Radnici napuštaju tvornicu* iz 1995. ili *Prijava za posao* iz 1996. U instalaciji naslovljenoj *Usporedba pomoću trećeg* iz 2007. Farocki pokazuje razliku između visoko automatiziranog rada u industrijskim društвima te tradicionalnih pristupa u proizvođenju cigli snimajući radnike u Evropi, Aziji i Africi. Radom kojeg svi uzimamo zdravo za gotovo bavi se irska umjetnica s londonskom adresom Anne Tallentire koja u videu prikazuje ljude što obavljaju poslove nužne za funkcioniranje grada poput iscrtavanja prometnih oznaka na cesti. Umjetnica je noć i danju snimala rad na loše plaćenim poslovima koristeći slow-motion efekte kako bi izjednačila poteze rukom nužne za obavljanje iscrtavanja pločnika i slikarske geste.

Duhovit pogled na osiromašenje radnika i automatizaciju rada dao je Daniel Knorr predstavivši jeftino izrađene robote koji prose postavljene na sam ulaz u stalni postav Tehničkog muzeja. Robot „majka“ drži u naručju „dijete“ robota te se obraćaju posjetiteljima moleći ih novce glasom koji im je posudio ni manje ni više već Boris Buden. Ukazujući na jedan od osnovnih zakona robotike Isaca Asimova, kako su roboti odgovorni za vlastitu egzistenciju, umjetnik ironizira sve češće korištenu ispriku društvenih elita kako su potrebiti siromašni vlastitom krivicom. Uz to, Knorr ovim duhovitim radom odaje počast briljantnom sloganu Situacionističke Internationale „Nemojte nikada raditi!“ budуći da roboti izgovore riječ „hvala“ tek nakon što su novčići ubačeni u tijelo majke robota. Nakon uspješnog predstavljanja u Beču, nesumnjivo je da će i domaća inačica izložbe, uz popratni program koji

Turn on, Adrian Paci, 2004.

uključuje lokalni doprinos promišljanja rada uz autore poput Milijane Babić ili Siniše Labrovića, otvoriti brojna pitanja o načinima na koji se suvremeni koncept rada mijenja, te sve više postaje privilegirana aktivnost, bez obzira na uvjete njegova izvođenja. Iako je postav izložbe Vama na usluzi potvrđen i fiksiran ugovorom između muzeja, šteta je što nisu prikazani i radovi domaćih umjetnika što tematiziraju rad poput niza fotografija rudara Igora Grubića objedinjenih ciklusom „Andeli prljavih lica“ ili zvučni rad Luize Margan koja je koristila zvuk šivačih strojeva kako bi dodatno upozorila na nestanak domaće tekstilne industrije.

Umjesto zaključka, niz djela izloženih u Tehničkom muzeju kao i performansi pisačih i šivačih strojeva bolno podsjećaju da suvremena umjetnička proizvodnja dijeli sudbinu suvremenog rada zbog nesigurnih uvjeta proizvodnje te umjetnički rad odnosno rad u kulturi sve češće postaje prekaran. Stoga nam preostaje da vlastitim mentalnim žaruljama osvijetlimo budućnost, upravo poput Pacijevih najamnih radnika, i razmišljamo o novim modelima otpora neoliberalnoj odnosno, u nas svakako prisutnijoj, rođačkoj ekonomiji.

**SANJA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ I MARIO KRIŠTOFIĆ (UR.):
SPASI ZNAK!, UO KULTURA UMJETNOSTI, ZAGREB, 2014.**

BAŠTINA ZNAK(OV)A

Igor Marković

Publikacija "Spasi znak!" rezultat je dvogodišnje akcije započete u svrhu očuvanja i zaštite natpisa, znakova i logotipova tvornica, poduzeća, skladišta ili dućana na području Zagreba kao doprinos očuvanju dizajnerske i industrijske baštine
Sanje Bachrach-Krištofić i Marija Krištofića

Baština je *in*. U trendu. I onima kojima treba i onima kojima ne, i onima koji znaju što je, a još više onima koji pojma nemaju to je gotovo poštupalica. Hrvatske institucije, posebno političari a specijalno oni koji bi to željeli postati vole baštinu. No, onu "pravu", onu "neupitnu", "naj- na svijetu". Jedna od *udarnih* aktivnosti Ministarstva kulture prethodnih je mjeseci bila predaja Nominacijskog dosjeda za upis stecaka na Listu svjetske baštine UNESCO-u. To što kultura nije nikada bila u Hrvatskoj na nižim granama... nema veze, (belo)svjetsko je to što se – valjda – jedino broji.

Istovremeno, s puno manje pompe i još manje medijskog interesa tekla je javna rasprava o Nacrtu Prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara... A s još manje pompe i uz potpuni medijski muk entuzijast i stručnjaci sa zagrebačkog i dubrovačkog Sveučilišta prošle su godine organizirali veliku međunarodnu konferenciju (Dubrovnik) i međunarodni simpozij (Zagreb) vezane uz pitanja baštine. I to ne onoga što se (gotovo) kolokvijalno podrazumijeva baštinom, već upravo onoga što je u žiži trenutnog globalnog interesa kako akademski zajednici tako i političara i drugih aktera u donošenju političkih odluka. Jer, relativno je jednostavno prepoznati, priznati, pa i zaštiti srednjovjekovni kaštel, pred-moderni arboretum, da o ostacima rimske utvrde niti ne govorimo. No, kada stvar "približimo" današnjicima, kada počnemo govoriti o XX stoljeću, kada razmislimo o tome što je (a što možda i nije) industrijska baština moderne, kako uopće sačuvati arhitekturnu baštinu u vremenu ubrzanih urbanog razvitka, može li se (i treba), na koji način i u kojoj formi sačuvati npr. socijalnu gradnju 60-ih kao cjelinu (kao što se aktivno propituje u Finskoj ili Velikoj Britaniji) stvari se usložnjavaju. Kada počne rasprava o "sitnom inventaru", predmetima za svakodnevnu upotrebu, predmetima opće kulture ili predmetima za javnu upotrebu situacija počinje izmicati kontroli, a kada se unese i pitanje kontekstualizacije (pitanje koje se i u muzeološko-izložbenoj praksi sve češće ozbiljno problematizira), izgubljenog i/ili zaboravljenog i/ili svjesno zatrtog značenja... našli smo se u, za naše prilike svakako, neprohodnoj pustopoljini. Naravno, tim i nebrojenim drugim pitanjima u svijetu se već nekoliko desetljeća vrlo

ozbiljno i vrlo studiozno pristupa, a objavljena literatura o baštini (kako teorijska tako i o praktičnim slučajevima) raste barem geometrijskom progresijom. U nas, nažalost, to je i dalje područje kojim se ozbiljno bavi tek šačica što znanstvenika, što umjetnika i to uglavnom – ne vlastitom željom već nužnošću i nedostatnim resursima – povremeno i privremeno.

Tim je vrijednija publikacija "Spasi znak!", rezultat dvogodišnje akcije započete u svrhu očuvanja i zaštite natpisa, znakova i logotipova tvornica, poduzeća, skladišta ili dućana na području Zagreba kao doprinos očuvanju dizajnerske i industrijske baštine Sanje Bachrach-Krištofić i Marija Krištofića. Kako sami vrlo jezgroito kažu u predgovoru: "*Nakon propasti tvornica i industrijskih postrojenja kao najznačajnijih činitelja razvoja i ekonomskog prosperiteta, često su znakovi jedino što ostaje na ruševinim zgradama ili zatvorenim trgovinama. Na zagrebačkom području postoji značajan broj ovakvih znakova. Oni predstavljaju svjedočanstva gradske industrijske prošlosti, nekadašnjeg ekonomskog razvoja, ali i simboličnih te estetskih vrijednosti vremena kojem pripadaju.*" Njihov je osnovni naglasak, dakle, na dvojakoj vrijednosti tih znakova: onoj dizajnersko-vizualnoj i društveno-historijskoj. Znaci vremena u praktičnoj formi za upotrebu u javnom prostoru. I teško je – ma koliko naše društvo voljelo monumentalnosti unikatnost – ne složiti se da se upravo ovakvom idejom, pristupom i projektom (ali i drugima, sličima) možda i na najbolji način (a svakako bolje od često uvriježenog pretvaranja u umrtyljene, izolirane, uzgredne muzejske izloške) može sačuvati prije svega nasljeđe, ali i dio iznimno ranjive baštine burnoga i (pre)brzoga dvadesetoga stoljeća.

Iako se o pojedinim iznesenim tezama može raspravljati (primjerice, (pre)čestom pripisivanju propadanja klasične industrije prije svega ideološkim i političkim faktorima 90-ih), publikacija i njezina prezentacija u sklopu ovogodišnjeg Zagrebačkog Salona, obogaćena nadahnutim tekstom Rosane Ratkovčić, među vrijednjim su doprinosima ove – i ne samo ove! – godine još uвijek prerijetkim nastojanjima na boljem razumijevanju, ustrajnjem bilježenju i – možda – donošenju adekvatnijih politika na očuvanju baštine, njezinu izučavanju, a nadasve značenju.

FESTIVAL ŽELJEZARA, TALIONICA KULTURE

UMJETNOST / AKTIVIZAM / GLAZBA, 6. - 8.6.2014., SISAK

SISAK – GRAD SLUČAJ

Antonija Letinić

Cjelokupni festivalski program obuhvatno je mišljen na više razina od proizvodnje (aktivizam), preko refleksije i imaginacije (umjetnost) do zabave (glazba) pokušavajući oživjeti upravo ono što je sama institucija Željezare značila gradu

Kako to već često biva u ovdašnjem medijskom prostoru, u namjeri da se privuče pozornost na neko mjesto, slučaj ili situaciju, temi se pridaje neki senzacionalistički pridjev ili pridjevak. Tako osim metropole, Hrvatska obiluje gradovima-slučajevima, a jedan od njih je i Sisak. Pažnju u široj javnosti zadobiva tek iskapanjem nestalih i neriješenih slučajeva za vrijeme oružanih sukoba u zadnjem desetljeću prošlog stoljeća. Takav je i slučaj Ljubice Solar, djevojke ubijene pod nikad razriješenim okolnostima koje su pak javno dobro znane, no sudski nikad procesuirane, a krivce za ovaj, i još mnoge slične slučajeve koje je pokopao ovaj grad i domaće pravosuđe, od produljenog boravka u kazneno-popravnim institucijama spasila je zastara. Upornošću Ljubičine majke Vjere ovaj je slučaj ipak privukao dovoljno pažnje da njezino ime ne odnese zaborav. Umjetnost je pak iznašla svoje načine kako dokumentirati imena pojedinih civilnih žrtava za čije smrti RH nikad nije ishodila pravednu sudsku kaznu i time simbolički otvorila poglavljje suočavanja s vlastitom prošlošću.

U tom je registru proljetos Oliver Frlić posvetio svoj izvedbeni autorski projekt Aleksandri Zec, a slučaj Ljubice Solar komemorirao je u svojoj trilogiji posvećenoj Sisku Goran Dević filmom *Nemam ti što reć’ lijepo*. U toj makabrističkoj kronologiji propadanja potentnog grada Dević se od hičkokovske estetike podivljalih životinja koje građanima unose nemir u filmu *Uvozne vrane* seli u registar čovjek-je-čovjekuvuk filmom o Ljubici Solar da bi konačno zadnjim radom otvorio pitanje stvarnog nekrologa tog industrijskog središta filmom *Dvije peći za udarnika Josipa Trojka* posvećen čuvenoj Siemens-Martinovoj peći u sisačkoj Željezari – nekad glavnom pogonskom gorivu grada i okoline, danas pokojniku kojem se vraćaju tek umjetnici i njihova pratnja.

Jedan od njih je i umjetnik Marijan Crtalić koji se ovom tvornicom zabavlja već duže vremena u svojim radovima, a dugogodišnju opsесiju poželio je prenijeti i na druge umjetnike što mu je uspjelo osmišljavanjem Festivala Željezara realiziranog od 6. do 8. lipnja ove godine. Program su osim umjetničkog dijela, činili aktivistički i glazbeni segment. Tako je, prema riječima voditelja glazbenog dijela programa Nenada Borovića, ovaj segment festivala osmišljen u „direktnoj vezi i

sprezi s umjetničkim i aktivističkim dijelovima“, okupio izvođače čiji „glazbeni izričaj prezentira kritiku globalno izokrenutog sustava sociokulturnih vrijednosti“. Na festivalu su, među ostalima, nastupila i neka dobro poznata glazbena imena poput *Bambi Molestersa, Repetitora, Seven That Spellsa, Antenata, Damir Avdića, Peach Pita, My Buddy Moosea i Punčki*.

Problemom propadanja tvornice kao i uzročno-posljedično povezanom detrioracijom urbane jezgre i gravitirajuće joj okolice, te pretvaranje grada u – grad-slüčaj pozabavio se aktivistički dio programa organiziran u suradnji s brojnim organizacijama civilno-društvene scene kao što su Pravo na grad, Kontraakcija, Savez udruga Klubtura, Mlade antifašistkinje Zagreba (MAZ), Brid – baza za radničku inicijativu i demokratizaciju, Documenta – centar za suočavanje s prošlošću te Zelena akcija, dakako uz sudjelovanje lokalnih organizacija s područja Siska – Koordinacija udruga mladih Siska (KUMS), skwhat i Sisačkom eko akcijom. Na bivšem Lenjиновом, danas Trgu hrvatske državnosti, raspravljaljо se o radu, samoorganiziranju, samoupravljanju, solidarnosti, prostornom planiranju, nezavisnoj kulturi, medijima te kulturnoj proizvodnji...

Svojim sveobuhvatnim uplivom u formiranje urbanog tkiva i života, ali i nekadašnjom politikom višeslojnog promišljanja razvoja grada, Željezara je bila glavni nositelj ovih procesa aktivno generirajući posao brojnim ljudima – u najaktivnijem razdoblju za njih 14.000 samo u tvorničkom pogonu. Dakako, osim izravno zapošljenih u tvornici, valja imati na umu sve one poslove koje za sobom povlači takva infrastruktura izravno i neizravno, pa samim time i što znači za život grada. Tako se, prema riječima bivše zaposlenice u Željezarinom laboratoriju, s jedne strane smanjivanjem aktivnosti i uništavanjem Željezare, s druge ratnim nemirima, od 90-ih naovamo broj stanovnika u gradu smanjio za dvadesetak tisuća.

Osim egzistencijalne baze mnogih građana Siska i okoline, ali i ne samo ove regije već i radnicima širom bivšeg prostora Jugoslavije, jer valja se sjetiti da je mobilnost na tom prostoru bila kudikamo veća negoli je danas, Željezara je bila i važan faktor u kulturno-umjetničkoj produkciji grada. Stoga i ne treba čuditi da današnju scenu čine brojni umjetnici potekli iz Siska, a upravo je jedan od ciljeva festiva-

la bio svraćanje pozornosti na kulturno i umjetničko nasljeđe. U upravnoj zgradi na dva kata postavljena je izložba radova na kojoj su sudjelovali brojni suvremeni umjetnici domaće scene uglavnom poznati po angažiranim opusima. Više ili manje izravno temama otvorenim na festivalu bavili su se radovi okupljenih umjetnika poput Andreje Kulunčić, Barbare Blasin, Božene Končić Badurine, Mladena Stilnovića, Siniše Labrovića, Slavena Tolja, Igora Grubića, Marijana Crtalića, Nemanje Cvijanovića, Borisa Cvjetanovića, Kate Mijatović, Marka Ercegovića, Željka Badurine, Borisa Greinera, Vlaste Žanić, Zorana Pavelića, Marka Tadića, Sandra Đukića, Božidara Katića, Darka Bavoljaka, Atonija Grgića.

**Umjetnici se sa svojim radovima
nisu smjestili u pust prostor bez
umjetničkog pamćenja, već upravo
suprotno – priključili su se bogatom
umjetničkom opusu koji je nastajao
iz i u ovom kompleksu**

Umjetnici se sa svojim radovima dakako nisu smjestili u pust prostor bez umjetničkog pamćenja, već dapače – upravo suprotno – priključili su se bogatom umjetničkom opusu koji je nastajao iz i u ovom kompleksu, a iza kojeg stoje po-djednako istaknuta imena umjetničkog svijeta poput Vere Fischer, Ratka Petrića, Vojina Bakića, tako i amaterskih pokušaja samih radnika Željezare. Jer, osim proizvodnog pogona, Željezarina je aktivnost podrazumijevala brojne "izvannastavne" programe za radnike i njihove obitelji, ali i profesionalce kojima je bila namijenjena likovna kolonija.

Umjetnički, ali i cijelokupni festivalski program, obuhvatno mišljen na više razina – od proizvodnje (aktivizam), preko refleksije i imaginacije (umjetnost) do zabave (glazba), na svojevrstan način pokušava svojim sredstvima oživjeti upravo ono što je sama institucija željezare značila gradu, razine na kojima ga je oživljavala i stratuse u kojima ga je pomicala. Na nekad potentni prostor radničkog naselja Caprag i industrijske zone Željezare, danas tek podsjećaju razglednice s ljetovanja koje su radnici slali svojim kolegama, a koje su se našle izložene među drugim radovima umjetnika podsjećajući tako na plansko promišljanje života u sve više zaboravu prepuštenom sustavu 8+8+8 kojem smo nedavno izglasanim Zakonom o radu rekli zauvijek zbogom, zaboravljajući kako je do te jednostavne matematike došlo s puno krvi i teškom mukom. No, krvlju je u ovom kraju zaliveno puno više od samo olako napuštenog presvetog trojstva triju osmica. U ovom im gradu, tek paradigm šire slike hrvatskog društva i perifernih nuspojava globalnih trendova više nema tko da piše.

Prostorni gabariti ovog teksta ne dozvoljavaju ulazak u sustavnu evaluaciju pojedinih segmenata ovog festivala. No, takva vrsta valorizacije pojedinog segmenta programa, pojedinačnih doprinosa na neki je način i nebitna. Jer ono što festival čini gradu postaje puno važnije od onoga što su izolirani kotačići njegova sustava. Na trenutak Sisak je prestao biti grad-slučaj, i postao grad koji se ima u što zagledati u zamišljanju svoje nove budućnosti. U tom je smislu festival ostvario svoju inicijalnu namjeru. Pitanje pak ostaje koliko je animirao i uključio lokalnu zajednicu. No, to se ionako ne postiže u dva dana kondenziranim programom neke manifestacije, već je za takav učinak potrebna neka druga vrsta sustavnijeg, cjelogodišnjeg rada na terenu kojem onda prezentacija postaje svojevrsni *outlet*. No, prema najavama voditelja ovo je tek prvo izdanje festivala koji ima ambiciju nastaviti sa svojim aktivnostima na godišnjoj razini, pa će tako biti prilike i za ovu vrstu rada i aktivan angažman zajednice. Po uzoru na kulturni program Željezare – uključivanje i profesionalaca i hobista.

* FOTOGRAFIJE: Marko Ercegović, 2014. / FESTIVAL ŽELJEZARA

ИЗ СТАРИХ БРОЈЕВА СРПСКЕ РИЈЕЧИ – ПРОСВЈЕТЕ

СВЕТА ЛУЦИЈА

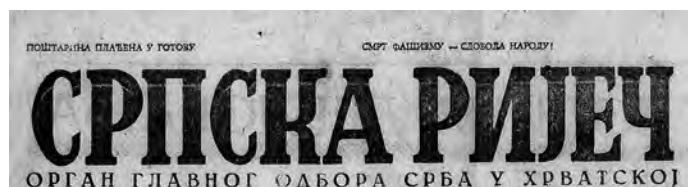
пише: Јожа Хорват

Дубоко у мени, као младост моја, закопан је у мени твој лик – Света Луцијо. У витрини давних успомена, на дну мога младовања, поред мртвих жеља драгог мијетињства, лежи твоја слика побожна и тиха. Некоћ, дубоко у ноћ, шапутао сам ти чедне ријечи мојих молитава и обраћао се теби да ми испуниш моје скромне жеље. А онда, не сјећам се више ни сам како, заборавио сам на те.

Не љути се на ме и опрости ми то. Догодило се то онако једноставно и без гријеха, неопазице, како се то већ заборављају игре из дјетињства, виле и патуљци и оне приче о Ружици Цесарградској, о кошту свете Геновеве и о јунаку Педаљ мужу – Лакат бради. И живио сам тако, не мислећи на те, а данас, зимска је вечер, спушта се мрак, а у мени непримјетно јавља се опет моја стара туга. Надалеко око мене су згаришта личких села, а ја, ето, сједим овде сам крај огњишта и мислим упорно на једно и исто: божићни су дани, а нигде радости. Желио био с неким подијелити своје мисли, а нема никога.

Поред мене леже и снивају уморни другови. Јави се барем ти, пријатељице муга младовања, драга света Луцијо!

Сјећам се, кад сам још био мален увијек сам у ове дане мислио на те. На твој дан, тринестог децембра, увечер, као и остала браћа сакрио бих се негде у кутак и писао ти писмо. И не само једно, тринест њих написао бих редом, и у сваком од њих изразио бих ти једну од својих жеља. Сјећаш ли се, у првом сам те молио да ми мајка буде здрава, затим да ме у празнике још дочека жива моја слијепа бака. Онда сам те молио, да не буде свађе у нашој кући, да бог чува моје пријатеље, да ме браћа не туку и да сретно завршим школу. И тако редом исписивао бих тринест жеља, а онда размишљајући где да их ставим, камо да их сакриjem, да ми их браћа не нађу, да их не читају и да се не ругају мојим жељама. Свако вече потажно сам палио по једно писмо, не пазећи никад које ћу дохватити. На Бадње вече спалио бих претпосљедње и тада бих, с оним узбуђењем које ти најбоље познајеш, растворио и прочитао преостало. И не само ја, сва моја

Пренесено са страница ратних издања Српске ријечи

браћа радили су исто тако. Никад нисмо један другоме откривали ону посљедњу жељу, која нам је у писму остала сачувана, али на Бадњак, послије вечере, клекли бисмо заједно пред ону твоју слику што је висјела над креветом наше мајке и дugo смо се молили теби да нам је услышиш.

Како да ти кажем, и сама знаш, од тих жеља ријетко би се штогод остварило. Бака ми је умрла а да је ни видио нисам, па и све друго кренуло је некуд на зло. Но и поред тога још дugo смо писали теби писма и још дugo смо вјеровали у твоју моћ. Ми смо били на земљи – дјеца, а ти на небу – светица.

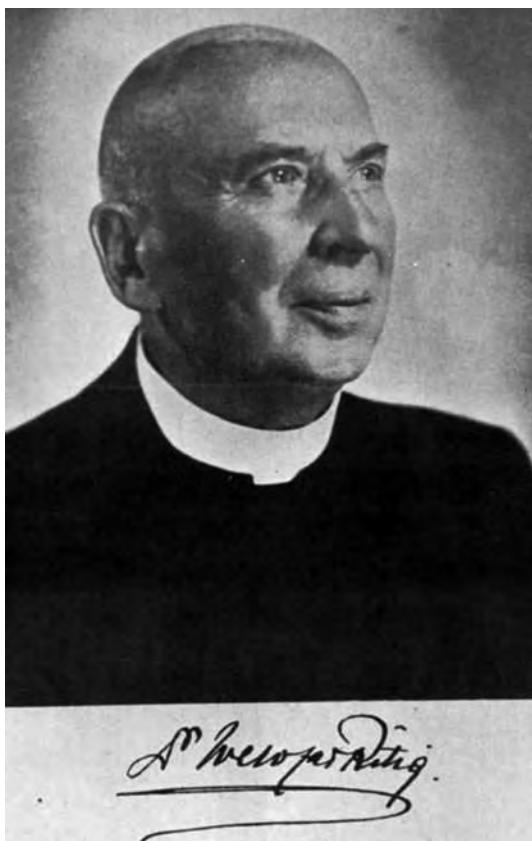
Чуј ме, Луцијо, имам сина, ни видио га нисам, још је маљушан да ти изрази жеље. Но ове вечери и ја се некуд осјећам као дијете и, можда као никад, сјећам се тебе. Готово бих био спреман да ти опет пишем писмо, да ти изразим жеље и молим да ми их испуниш. А имам, имам једну жељу, – ох, какву жељу – Луцијо!

Вјерујем да ме ниси заборавила. Сјећаш ли се, кад сам био дјечак круг мојих жеља био је мален. Молио сам те за оца, мајку и пријатеље. Па и пријатеља имао сам мало, а непријатеља можда ни једнога. Данас, и једнима и другима ни броја не знам. Морао бих написати веома много писама, можда хиљаду пута тринест, да свима пожелим нешто, да никоме не останем дужан.

„Непријатељима желим да их нестане, да цркну, да им кости гњију, да им лопух расте кроз очне дупље, а кроз уста перуника густа!“

Пријатељима својим, друговима у војсци, желим много тога. Желим да им шуме буду склоне, шикаре густе али за њих проходне; да им ноћи буду савезнице, магле жељковане; да их не бију кише и мразеви и да за гладна уста нађу увијек залога; желим да буду храбри али и лукави, да обиђу засједу и минска поља, да нађу заклон од сваког метка, да иду напријед живи и здрави и да им пуна слобода награди патње.

Још бих желио да нађем мајку и оца живе и здраве. Желио бих затим да наши другови у Загребу и другаје, гдје још господари

u Hrvatsko Primorje i skrio se kod brata sveučilišnog profesora u Novom, koji je uskoro nakon toga bio umirovljen. Bila je sva sreća što je već 3. srpnja talijanska okupaciona vojska preuzeila u tom području i građansku policijsku vlast i tako sam ostao izvan dosega ustaškog divljanja.

Posebno je bitno naglasiti zadnji dio (*ustaškog divljanja*). Rittig je, kao intelektualac i kao čovjek, naravno, savršeno dobro vidio i prepoznao karakter režima, i u tome smislu djelovao – nasuprot današnjim blagonaklonijim pogledima (za *Hrvatsku reviju* – i njima slične – ako ga se uopće i spominje, on je tek "notorni Jugoslaven i partizanski simpatizer.") koji to pokušavaju zamaglići: "Znajući da NDH nema budućnosti (sic!), smatrao je da treba biti prisutan u novoj državi kakva god ona bila, pa makar i službeno ateistička." (Živko Kustić u intervjuu *Jutranjem* 2008.)

Od bijega do akademije

Od kolovoza, gotovo inkognito, živi u svojem ljetnikovcu u Selcu, i tu istražuje hrvatsku crkvnu i jezičnu povijest, uspostavljajući kontakte s lokalnim antifašistima što je rezultiralo njegovim putem u Otočac 10. rujna 1943., dva dana poslije kapitulacije Italije. Tamo se sastao s dr Ivanom Ribarom, predsjednikom AVNOJ-a, Andrijom Hebrangom i drugim vođama NOP-a. Iako je Rittig, kao i već spomenuti Nazor imao poseban status (budimo iskreni, propaganda nije izmišljena s *Facebookom*), on je slobodno ne samo održavao govore podrške oslobodilačkoj borbi, već i – u duhu svoje vjere – mise, pa tako i onu svečanu 1944. u Topuskom, u povodu oslobođenja Beograda (sic!), na kojoj su prisustvovali i Ivan Gošnjak, tada komandant Glavnog štaba NOV Hrvatske i predstavnici savezničkih vojnih misija.

Pisao je proglaše i pozivao katoličke svećenike da se pridruže oslobodilačkom pokretu jer: "hrvatskom svećenstvu mjesto je uz narod i njegovu oslobodilačku borbu". Već na drugom zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom 12. listopada 1943. Rittig za govornicom gorljivo potiče na vjeru u pobjedu mlade, hrabre partizanske vojske.

Nakon rata, vraća se znanstvenom radu i pokreće obnovu Staroslavenske akademije (krčke) iz 1902. kao izuzetno važnog središta za istraživanje i proučavanje hrvatskog civilizacijskog nasljeđa. Akademija je obnovljena i na njegov prijedlog, kao imenovanog pročelnika, preseljena iz Krka u Zagreb, a 1952., također na njegov prijedlog osamostaljena je kao Staroslavenski institut kojim je upravljaо sve do smrti 21. srpnja 1961. nakon čega institut dobiva pridjevak Staroslavenski institut Svetozar Rittig. Očekivano, njegovo ime iz naziva Staroslavenskog instituta izbrisano je 20. siječnja 1997., navodno zbog preustroja Instituta za filologiju i folkloristiku, iako upravo na njegovim programskim idejama postoji i djeluje i danas.

Rittig definitivno nije bio jednostavna niti jednoznačna osoba – meandriraо je od krajnje desnice (HSP) do liberalne ljevice. Mnogi će reći – možda i točno – da je bio pragmatičar, realpolitičar (od Strossmayerova jugoslavenstva, do kasnijeg kraljevskog i komunističkog, uključujući kratkotrajno i isključivo deklaratивno podržavanje Pavelićevog HSP-ovskog, terorističkog hrvatstva), bila je do kraja njegova života južnoslavensko i sveslavenstvo (slavenska uzajamnost) kao protuteža europskom germanizmu i romanizmu. Svakako ne boljevizam. A uistinu je teško čitajući njegove dnevниke i prateći njegov životopis posumnjati da je bio antifašist. Kako je to moguće?

J'accuse!

Pa, upravo na slučaju Rittiga, vidi se zorno gdje simplicistička tumačenja antifašizma na našem prostoru čine kardinalnu pogrešku. Jer monsignor Rittig je oličenje onoga što antifašizam u svojoj srži jest. Ne (nužno) pokret, ne (nužno) oružana ili politička jedinica već intelektualni i civilizacijski doseg. Nasljeđe. Nužnost i obaveza. Boris Buden je u jednom od svojih tekstova – sasvim ispravno – locirao *J'accuse!* Emila Zole kao "rodno mjesto suvremenog evropskog intelektualca". Ono što većini hrvatskog visokoobrazovanog klera (ali ne samo njima), a posebno to vrijedi za "Petrova sljednika" Pia XII – ispod čijeg vatikanskog prozora su, bukvalno, hvatali Židove i otpremali ih u Auschwitz – ni tada ni danas nije bilo jasno: javno istupanje, pa i po cijenu vlastite žrtve protiv svakog pogromskeg, nehumanog režima ili djelovanja je dužnost i obaveza prije svega intelektualaca. Ali ne samo intelektualaca, svakog građanina koji to uistinu jest. Neovisno na političku opredjeljenost, neovisno na područje djelovanja, neovisno na rizik. Neoprostivo je i nedopustivo ne reagirati, ignorirati, praviti se da je to nešto drugo ili – tako poznato – "to se nas ne tiče". Monsinjor je to učinio. Da, možda je mogao i trebao ranije i/ili drugačije; da, možda je mogao i trebao reagirati i na događanja nakon oslobođenja. Ali, učinio je nešto. Nije mogao prešutjeti, nije mogao reći "nisam znao" niti "to nije moj problem". I, tada, u tom olovnom vremenu, nije bio jedini. Ili su uistinu sve one zagrebačke obitelji koje su udomile djecu s Kozare bile "boljevičke", na primjer?

Antifašizma je u Hrvatskoj svakako bilo. U Istri, Primorju, Zagrebu, Dalmaciji, na Baniji... Najviše boljevičkog, da, ali i brojnih drugih. I 1941. I 1945. I puno ranije. I dosta kasnije. I jedini problem s antifašizmom danas je pitanje gdje je i kako, dođavola, šaptom nestao?

NAŠA PREZIMENA (5)

TALIJANSKA I TURSKA PREZIMENA U BUKOVICI

Živko Bjelanović

Talijanska prezimena u antroponomiji
Bukovice odraz su viševjekovnog kontakta stanovništva sjevernodalmatinskog zaleđa i njegova jezičnog idioma s talijanskim jezikom, dok su turska prezimena posljedica života pod turskom vlašću i neposrednog dodira s orijentalnom kulturom

Uvodna napomena

Stranog su porijekla ona prezimena kojima su svi signali u postavi znaka oblikovani jezičnim elementima stranoga jezika. U ovom će članku samo o takvima biti riječi i samo o onim prezimenima u Bukovici koja su talijanskog i turskog porijekla. Izvan ovako shvaćenog korpusa naći će se prezimena tvorena od ličnog imena vrlo široke upotrebe bez obzira na to jesu li nastala izvođenjem našim sufiksom (tip *Nikolić*) ili prijelazom iz jedne vrste u drugu vrstu antroponima bez promjene oblika (tip *Adam*).

Izvan ovako shvaćenog korpusa naći će se i prezimena tvorena našim sufiksom od opće imenice stranog porijekla (tip *Adžić*: *adžij/a+ić*). Ova razlika između ličnog imena i opće imenice u oblikovanju prezimenskog znaka posljedica je činjenice da je vrlo velik broj ličnih imena, a to znači i ličnih imena u Bukovici, od kojih su tvorena prezimena, internacionalan po arealu upotrebe i da su razlike među tim imenima u različitim jezicima posljedica razlika među tim jezicima na nekoj od njihovih jezičnih razina.

Talijanska prezimena

Talijanska prezimena u antroponomiji Bukovice odraz su viševjekovnog kontakta stanovništva sjevernodalmatinskog zaleđa i njegova jezičnog idioma s talijanskim jezikom, posebno s njegovim venecijanskim dijalektom. Ogleda se to u velikom broju talijanizama (venecijanizama) koji se i danas čuju u svakodnevnoj komunikaciji govornika, npr. imenice *balota*, *beštima*, *bevanda*, *berekin*, *cukar*, *ćakula*, *dešpet*, *duzina*, *fažol*, *kantun*, *kapula*, *kar*, *lumbrela*, *manistra*, *marenda*, *parat*, *pijat*, *ponistra*, *portun*, *pržim*, *reloj*, *soldat*, *šaket*, *šetemana*, *škatula*, *štraca*, *šudar*, *vamili-*

ja, *žurnata* itd., glagoli *durati*, *miritati*, *piturati*, *prešiti*, *špijati*, *tukati*, *vrigati* itd., pridjevi *kapac*, *kunten*, *šporak*, *štuv*, *vrižak*, *žvelt* itd.

Prezime *Gambiroža*

Prezime je složeno od dva člana, od talijanske imenice *gamba* značenja "noga" i talijanskog pridjeva *grosso* značenja "velik". Svojim je porijeklom prezime, očito, nadimak. Po tvorbenom načinu identičan je s nadimkom *Krivenog*. Kad bismo po modelu ovoga nadimka u Bukovici prevodili nekadašnje značenje prezimena *Gambiroža*, zapravo značenje nadimka od kojega je nastalo prezime bez promjene oblika, preveli bismo ga kao *Dugonog*.

Okrnjen drugi član u strukturi prezimena i drugačiji izgovor suglasniku u njegovoj postavi mogli bi biti objašnjeni s jedne strane razlikom u izgovoru glasova između venecijanskog dijalekta i talijanskog jezičnog standarda i s druge strane prilagodbom stranih jezičnih elemenata osovinama sjevernodalmatinskog novoštokavskog idioma. Moglo bi biti valjano i objašnjenje da je istovremeno s gašenjem značenjskih signala dolazilo do promjena u formalnoj strukturi znaka od vremena kad je nadimak nekog dalekog pretka postao prezime za njegove potomke u Bukovici.

Prezime *Gambiroža*, koje je nastalo od nadmika, mogli bismo prevesti kao *Dugonogi*

Prezime *Macakanja*

I ovo je prezime dvočlane strukture. U prvom dijelu kompozita nalazi se talijanski glagol *ammazzare* (čitaj *amacare*) značenja "ubiti", a u drugom dijelu talijanska imenica *cagna* (čitaj *kanja*) značenja "kuja". Već po značenjskim signalima ovih dijelova dvočlanog znaka lako je zaključiti da je ovaj antroponom prvotno bio nadimak. Kasnije je, bez promjene oblika, nadimak preuzeo ulogu antroponima za drugu vrstu identifikacije potomaka nekadašnjeg nosioca nadimka *Macakanja* u Kuli Atlagić.

НИКОЛА ВУЈЧИЋ: У ВОДИ, ПЈЕСНИЧКА ЗБИРКА “ТАЈАНСТВЕНИ СТРЕЛАЦ”
ЕДИЦИЈА „ПЕГАЗ“ КЊИЖЕВНЕ ОМЛАДИНЕ СРБИЈЕ, БЕОГРАД, 1980. ГОДИНЕ

ОД ВИЗУАЛНЕ СЛИКЕ ДО ЈЕЗИЧНОГ ЗНАКА

Борис Врга

**Утапљањем у води, елементу који
представља исходишни зачетак свијета
и темељ живота, али исто тако и извор
смрти, смрт дјевојке постала је кључан
иконички знак и витални драматски
иктус ове пјесме**

Све чешће у теоријско - поетској пракси сусрећемо се с појавама херменеутичких текстова. Херменеутички поступак у својој су штини интерпретативни, а означава креативну способност експликације изрицајне и семантичке супстанцијалности појединог пјесничког текста с циљем разоткривања његових „скривених“ значења и друкчијег вредновања његове слојевите и неријетко загонетне вербалне структуре.

Без обзира на интригантност резултата остварених примјеном овог поступка, мишљења о његовој сврховитости и утилитарности подијелена су. По једном мотришту, херменеутички поступак садржава у себи беспотребно интелектуализирање једног поетског искуства и става те непотребно задирање у аутономно и самодостатно стилско и поетолошко биће пјесме. По другоме пак, херменеутички поступак обогаћује комуникациони процес и омогућује нам комплексније рецепционирање и примјеренији трансфер прикривених и наизглед споредних значења неког пјесничког текста. Другим ријечима казано: херменеутичка естетска интерпретација пружа нам могућност не само да осjetимо, видимо и чујемо више, већ и перципирамо и денотирамо оне садржаје на које је пјесник евентуално мислио, али их није експлицитно артикулирао.

И о једном и о другом становишту – настојећи да не нарушим ону осјетљиву равнотежу успостављену између априорне датости поетског текста и олаког „одчитавања“ његових кодираних и потенцијалних значења – повео сам рачуна прилазећи

интерпретацији пјесме *У води* Николе Вујчића, објављене у првој му пјесничкој књизи *Тајанствени стрелац*, штампанај у едицији „Пегаз“ Књижевне омладине Србије у Београду, 1980. године. Но, ево како иста гласи:

*само сам у води леп и сигуран сам
да сам то ја*

*све ствари су у води лепе
иако не знаю*

*видео сам једном дјевојку
како се утапа
мислим да је и њена смрт била лепа
као и она*

*она је сад дубоко у води
и мом сећању
да је нико не може пронаћи*

*кад сам над водом
она пружа руку
и призива ме гласно*

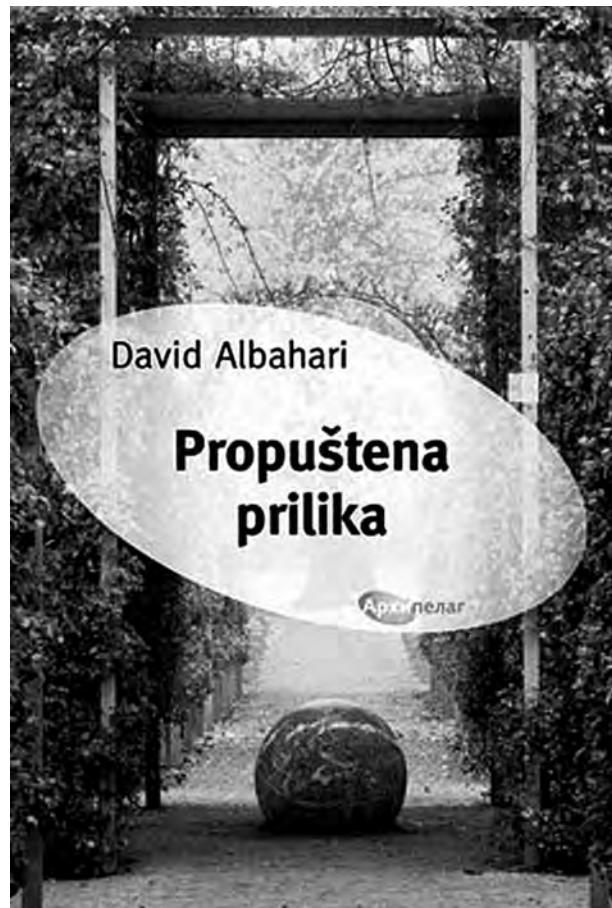
Већ први стих из пјесме (*Само сам у води леп и сигуран сам/ да сам то ја*) лирска је парабола и својеврсна (ауто)пројекција поетског субјекта. У првом плану је визуални ефект – гледање као чин перципирања себе и спознавања свијета. Наведеним стиховима конотира се међусобна повезаност и уравнотеженост субјекта с природом при чему доминантну улогу има продуктивно стапање индивидуалне и објективне стварности. Објективна стварност представљена је медијем воде који се овде реализира у функцији огледала. Кондензиран осјећај онтолошке сигурности и потврда властите егзистенцијалности у воденом медију, који

ДАВИД АЛБАХАРИ: ПРОПУШТЕНА ПРИЛИКА, АРХИПЕЛАГ, БЕОГРАД, 2013.

НИЈЕ ПРОБЛЕМ У ПРИЧИ НЕГО У ЖИВОТУ

Сања Шакић

Увођење старости и давање
дигнитета тој теми у књижевности
„тренд“ је новијег датума па ова
збирка приноси популаризацији
и откривању старења, зрелости и
сексуалности у средњим годинама
као књижевно узбуђљиве теме. У
причи Уверљив крај јунакиња се чуди
властитој старости која је дошла
изненадно и пита се „зар је грех
бити стар?“

„Писање значи затворити уста и објаснити то ђутање.“

(Пропуштена прилика, 160)

Пропуштена прилика, тринеста збирка приповијетки једног од најцењенијих и најнаграђиванијих сувремених српских аутора, настала је, према ауторовом признању, посљедњих неколико година. Ријеч је о стилски, али не и квалитативно, уједначену збирци у којој Албахари (опет) проговара о великим темама свакодневице, љубави и смисла живота настојећи да у обичним предметима и догађајима истражи необичности и тајновитости које им дају већи смисао него што га на први поглед имају. Најзначајније теме које се експлицитно или имплицитно јављају у већини прича су теме самоће и отуђености, те сужавање могућности избора и прилика са старењем.

Наличје Албахаријевог истраживања сумирено је посљедњом причом у збирци знаковитог назова *Смисао живота* у којој јунак закључи да је једина заједничка одредница, она „најближа идеја о смислу постојања“, „горак окус који временом, све брже, прераста у киселкасти смрад.“

Збирка је начињена од двадесет девет прича које су подијељене у четири неједнака дијела: *Какав је ово свет?*, *Са деветог спрата*, *Пет*

прича о времену, *Смисао живота*. У првом дијелу доминирају приче с љубавном тематиком, у трећем приче о времену, док преостала два дијела нису толико кохерентна. Гледано у целини, сви дијелови се тематски додирују и преклапају те их понајбоље уједињује наслов збирке с којим свака прича кореспондира.

Наслов можемо интерпретирати на више начина. Полазећи од приповијетке по којој је збирка добила име, пропуштена прилика означава ужас (не)свесног избора и случајности који је обиљежио јунаков живот. На прослави годишњице матуре, јунак сусреће своју средњошколску љубав, сад прерано оistarјелу Вишњу, и сумира властити живот у односу на њихову причу закључивши површно како је сретан што данас није вјенчан с тако старом и оронулом женом. Међутим, у исти мах, њезино оistarјело лице га подсјети на све могуће несретне животне ситуације које су се у њезино лице могле уписати, укључујући и њезину везу с њим, па „између смеха и јецаја“ улази у нови „немилосрдан дан“. Пропуштена прилика, према томе, означава ово колебање и самоиспитивање у тренутку кад човјек сумира властити живот свјестан немогућности да се прилика понови. Из тог разлога, већи дио прича у овој збирци не дају коначне одговоре на ово питање него се исцрпљују у дефинирању правог питања живота јер, како закључује један лик, „није проблем у причи него у животу“.

закључен Епилогом у којем нас приповједач извјештава о свом животу након тог путовања. Будући да у епилогу приповједач тврди како му је повратак био оно „најодвратније у овој години“, могли бисмо све догађаје у Лас Вегасу протумачити као прекретницу у јунаковом животу. Иако нам роман сугерира како је збиља ријеч о прекретници и кључном догађају у животу протагонисте, разлози које нам нуди су банални и болно неувјерљиви.

Роман јасно сигнализира како је ријеч о некој врсти аутобиографске прозе, али овјеравање проживљеног „омета“ претјеривање приповједача и заљубљеност у властити лик која је најчешће претјерана и иритантна. Насловница романа обликована је по узору на часописе за мушкарце (фотографија полуоголе жене у првом плану и бомбастични наслови) те је опремљена напоменом „Инспирисано истинитим догађајима“ што би требало све догађаје романа учинити увјерљивим. Осим тога, таква насловница сугерира и на који начин аутор третира властити статус популарног писца чији ће се роман продавати као часопис, ако не и боље. Тада је прије свега искрен, забаван и непретенциозан, али и ироничан јер протагонисти је у сваком тренутку јасно због чега ради у часопису попут „Биг боја“ („брдо пара на рачуну“ и животни стил који си као писац не би могао осигурати).

Такођер, он се и према властитом писању односи с подсмијехом и посве је свјестан статуса робе који данас има књига: „Трајеш само онолико колико те памте, а ако те нема да их стално на себе подсећаш,

заборавиће те одмах. Како у таквим временима написати књигу која ће трајати дуже од једне генерације? Никако. Није ни било предвиђено да књиге толико трају.“ Бесмртност писца и „високу књижевност“ он врло радо мијења за „велики број појебаних читатељки“ и банковни рачун.

Овјеравање проживљеног „омета“ претјеривање приповједача и заљубљеност у властити лик која је најчешће претјерана и иритантна

Будући да је организиран око путовања, роман једним дијелом кореспондира и с формом путописа, посебице у дијеловима који се баве материјалним увјетованостима путовања и описа виђеног градског пејзажа. Док марљиво биљежи људе и мјеста мобителом, он нам се показује прије свега као турист и купац који у Вегасу купује све што овај продаје. Потенцијално занимљива тема сужена је само на кулису Краљевићевих доживљаја па поприлично изненађује залихост и број детаља који су посвећени опису пута и доживљају другог мјesta: лет авionom, храна, трговине, хотели, *casina*, тоалети описани су с толико непотребних детаља да чине заморном и онако слабашну причу о „кључном“ путовању у животу Марка Краљевића.

На почетку романа, један од чувара у америчкој амбасади каже Марку: „Направи тамо неко срање и после о томе напиши неку књигу!“ Међутим, за вријеме тог путовања протагонист не ради ништа толико друкчије, осим што је саду у Лас Вегасу, па се заправо углавном понављају с варијацијама радње попут дрогирања и секса. Оно што држи на окупу то понављање и обликује га у какву-такву фабулу је протагонистова жеља за промјеном посла и однос с бившом дјевојком Јаном који, иако назначен на неколико мјеста као проблематичан и значајан за јунакову прошлост, дјелује блиједо и неувјерљиво. У Епилогу сазнајемо у којој мјери су се његове жеље оствариле те јесу ли и оне само понављање стања у којем га пратимо тијеком цијelog романа. Стварање напетости и неизвесности онемогућен је приповједачевим „кулерским“ ставом и неприkrивеним дивљењем и обожавањем које према њему показују готово сви ликови у роману. Како се у тако постављеној причи уопће могло догоđити неко забавно „срање“ о којем ће протагонист по повратку написати роман?

Из свега наведеног, очигледно је да Уреднику, иако прати провјерен рецепт, недостају занимљиви фабуларни догађаји и ликови којима би оправдао забаву коју обећава његова насловница. Совим недостатцима, тешко можемо говорити о забавном и непретенциозном штиву каквим се канио представити. Уредник је као *glossy* магазин: шарен и узбудљив извана – празан и површан изнутра.

РИКАРД НИКОЛИЋ, ЛОМНОМ СТАЗОМ

РОМАН, КЊИГА IV, ИЗДАЈЕ И УРЕЂУЈЕ ДР. БРАНКО ВОДНИК,
НАДБИСКУПСКА ТИСКАРА, ЗАГРЕБ 1917.

ЧИТАО САМ МЈЕСТО ВАС

Урош Корлат

Тема сеоског учитеља у хрватској књижевности завређује систематску обраду и дубље проучавање. Онај који би се прихватио таквог потицајног задатка, не би смио у библиографији о њој да изостави мање познати роман Рикарда Николића "Ломном стазом"

Судбина сеоског учитеља инспирисала је писце хрватске Модерне, особито оне који су и сами доживљавали карактеристичну перспективност егзистенције школованог младог човека у забаченој сеоској средини у времену с краја 19. столећа па до првог свјетског рата 1914. Такав нпр. био и Јанко Лесковар, чији ликови сеоских учитеља Ђуре Мартића и Франа Љубића крију у себи интимну људску и животну биједу, грижу савјести, безнадежност и очајање на заиста застрашујући начин. Овим слабићима придружије се и Ђуро Андријашевић, антихерој романа "Бијег" Милутине Цихлара-Нехајева. Његов живот учитеља у учмалој провинцијској средини малога Сења завршава на једино могући начин: Андријашевићевим самоубиством утапањем у мору.

Споменуте типове несретних учитеља, могло би са убројити још и друге, повезује не само слична судбина, него и очигледно сродство душа. Теоретски, сви су они амбициозни, пуни планова, они сви маштају о каријери пјесника и књижевника и бајковитим љубавима и сретним браковима, да би у истом даху били неодлучни, несналажљиви и оптерећени конструкцијом морбидне просјетљивости и патолошког здравственог стања: туберкулозни лептосомни типови, неспособни за љубав, жену, породицу и живот уопће.

Они нису продукт маште, већ аутентични изданци једног времена, које је успркос кулиси високе цивилизираног друштва

и лицемјерне безбрижности, страхова и клонулост пред егзистенцијом.

Њихов свјесни, прижељкивани или очекивани крај могао је да буде само насиљна физичка смрт или лудило.

Тема сеоског учитеља у хрватској књижевности завређује систематску обраду и дубље проучавање. Онај који би се прихватио таквог потицајног задатка, не би смио у библиографији о њој да изостави мање познати роман Рикарда Николића "Ломном стазом" о којем податке наводим у поднаслову овог написа.

Његов садржај је веома једноставан: млади учитељ Мирко у којем је представљен сам аутор романа приспије у мало мјесто Кистање у сјеверној Далмацији и настани се у кући богатог газде Јове Рељића.

Између газдине нећаке Ксеније и Мирка на први поглед јави се неодољива снага привлачности, Мирко се истински заљубљује у Ксенију и она и у њега, али с мјером и на начин карактеристичан за шеснаестогодишњу ученицу и дјевојку без зрелости и без искуства. Та околност, друштвене прилике, читава атмосфера малог мјеста и средини прилагодбени животни ритам и стил унапријед онемогућавају сваки план озбиљније реализације Миркове љубави. Послије низа перипетија он увиди сву узлудност своје учитељске егзистенције и љубави и он одлази у већи град на мору (Шибеник?) где се запосли као професор гимназије. Послије неколико година

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ОЗНА – ЗНА СЕ

КОСТА НИКОЛИЋ: МАЧ РЕВОЛУЦИЈЕ: ОЗНА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1944–1946. СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД, 2013.

Питање које се у хрватској јавности упорно понавља, поводом једног (карловачког) случаја, а које гласи: да ли је котарски начелник ОЗНЕ крив за убиства која су се на његовом терену догађала у љето 1945. године, јесте добар примјер сувишног посла, или чак, логичке грешке.

За све што су ти, углавном врло млади људи, рецимо на дужности начелника ОЗНЕ, али не само они, тада радили имали су; јасне и недвосмислене писане и усмене наредбе, имали су иза себе вишегодишње ратно искуство у односу према војно-политичким непријатељима и противницима, знали су добро и стварали цјеник тог времена који је код ставке „људски живот“ исказивао минималне цифре, имали су војну и нарочито идеолошку самоувјереност побједника, којима су поражени били остављени на милост и чешће, немилост, имали су визију своје неограничене власти, имали су јединствен у дотадашњој хисторији консензус око питања кривице и криваца за рат и злочине. А наши људи, свих вјера и национа, као прави скоројевићи, воле бити побједници, воле плијен дијелити, и такву своју улогу схватају врло озбиљно, као неку врсту коначног рјешења. (Једва контролирано побједничко дивљање, уосталом, трпимо овде и задњих 20 година. О томе још нешто касније, јер нам је то управо овај карловачки случај додатно инспиративан.)

Питање би можда могло гласити овако: може ли начелник локалне ОЗНЕ по данашњим критеријума, бити невин? И кад укључимо све елементе нужне за опис и оцјену људи и догађаја у прошлости, одговор би морао гласити: апсолутно невин сигурно не, али таквих је тада једва и било.

Чим кренемо корак даље, видимо да је побједнички бијес био строго контролисан политичким рацијом. Осим тога, ови ће се људи врло брзо први поставити на позиције најприје републичких, потом и националних међа. И каквог онда данас има смисла судити једног од њих, случајно дуговјечног, за један изабрани догађај. То је само још једна неправда. И ко да суди и у име чега? У ситуацији у којој се систему који је произвео ОЗНУ, не може пресудити само на основу те једне чињенице. Дакле, начелник је свакако крив, али то је далеко од оног што нам данас треба.

Вратимо се на почетак. Реалну слику настанка и рада Одјељења за заштиту народа даје српски историчар Коста Николић у књизи „Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944–1946“. У релативно кратком тексту, што је дијелом условљено оскудношћу примарног архивског материјала о овој револуционарној институцији инспирисаној руском „чрезвичајком“, аутор успијева приказати њену репресивно-обавјештајну улогу, суштински важну у те дније преломне године, и за савременике и за потомство.

ОЗНА је била та која је обављала кључне послове времена, а који су произлазили из суштине саморазумијевања тадашњег комунистичког покрета. Требало је, имајући на уму прије свега прецизно постављене политичке циљеве, побједнички довршити рат и очистити терен, што је темељитије могуће. То је значило сломити кичму поражених који су се сами окупили на југославенско-аустријској граници у покушају бијега, сувово се обрачунати са онима који су остали у земљи као герилци, и са којима се политички није дало ништа направити. Николић цитира једну од ријетких сачуваних оперативних Ранковићевих наредби: „Скоро свуда је појава да се четници, усташе и остали бандити заробљавају уместо ликвидирања истих на лицу места... У последње време запажа се врло благ поступак према откривеним, утврђеним остацима наоружаних банди. Овакве треба у тежим случајевима, по кратком поступку осуђивати на смрт, иначе на временску казну и конфискацију...“

Ратне околности су се користиле и на економском фронту, централном у комунистичкој револуцији. Код честе казне конфискације имовине народних непријатеља преплатале су се околности; сарадње са окупатором трговаца, индустријалаца и банкова, коју су ови неовисно о свему осталом тешко могли избjeći, затим претпостављено политичко непријатељство у ближој будућности, и на крају, потреба да се створи фонд имовине и вриједности који ће бити на чистом располагању новој власти. И тај је дио посла, уз мале и превазиђене тешкоће у сарадњи са правосуђем, одрађивао ОЗНА. Остало је забиљежено да је, Јаков Блажевић, државни тужилац НРХ, био један од оних који су жељели остварити какав-такав надзор над овом службом, али му је објашњено (Милош Минић) да је то некомунистичко гледање на ствари.

У Хрватској постојао је један сасвим специфичан задатак; стављање под пуну контролу, свим облицима репресије, групације српских изbjeglica из НДХ, а сад повратника у НРХ. Они су се враћали, огорчени на околности и окружење из којег су морали отићи, под утјеџајем окружења у којем су провели рат. Била је то група која је спасила главу и изгубила свој свијет. Против њих су били не само усташки колонисти који су сјели на њихова имања, него и припадници српског партизанског врха у Хрватској, нарочито у првом периоду који су их не без разлога примали као незвану политичку конкуренцију. И у том је, широј јавности непознатом рату било доста изгубљених живота. Елементи су били тако сложени да је Владимира Бакарића могао бити миран у том погледу.

Да се на крају вратимо још једном на карловачки случај и његовог главног јунака. Ако аутора ове биљешке сјећање служи: било је то негде 1993. године, а можда и мало раније. У малом српском селу, недалеко линије разграничења на Мрежници, била је опет гужва, живјело се опасно. Распоређена хrvatska војска, ко зна због чега све љута и нахушканя, правила је зулум, пуцало се, пријетило, коначни обрачун са људима који су остали на „кривој“ страни висио је у зраку. Да умири људе у Дубраве је дошао стари ОЗН-аш, који је у претходном рату партизановао по том крају и добро познавао људе.

Сједили смо у Перишиној кући, и добро се сјећам как је он, након што је саслушао наше јадиковке, предложио да се нама „локалним Србима“ подијели пјешадијско наоружање! Ми смо се мало као окаменили и загледали, али у том кратком тренутку, то је било мишљено и речено искрено. Он, који је као министар унутрашњих послова наоружавао једну страну имао је неку врсту ППК-ОЗН-ашког поштења у односу на људе које је у том тренутку доживљавао као жртве. Добро, не треба то узети баш као чврсту валуту, и на срећу та је идеја умрла за тим кухињским столом.

Било је то вријеме кад је речени ех-министар фигурирао као једна од централних личности тзв. хадезове љевице, у коју је спадао и каснији предсједник републике, па један паметан хrvatski полицајац, и ми смо били терен њиховог међусобног надметања са фракцијом властите странке, коју су они беспоштедно крстили, усташком. Али је свакако било јасно и то, ко нас, шаку Срба са сењске цесте, прометне жиле куцовице ратне Хрватске, жели живе и присутне, а ко не. И у каснијим контактима видјело се да је стари ОЗН-аш остао стари вук у политичкој кожи, неко ко је знао да хrvatsko-srpska политичка сарадња, макар и фрагментарна, ипак има своју вриједност, ко је знао користити шаролике дијелove властите биографије у различитим ситуацијама, и ко је био и остао трајно сумњичав према интелигентима свих врста и оријентација.

Сад је он судски ослобођен, јер да се не могу поуздано доказати елементи његове кривице. Једни се томе радују, други су огорчени, јер им политичке потребе нису задовољене. Све то скупа нема развијенију везу са истином. Одјељење за заштиту народа је историјска чињеница о којој данас треба говорити и писати пуну истину, као и о свему осталом из тог времена. А карловачки случај само потврђује да овдје прошлост никад не пролази. Тек бива заборављена.

Књига Косте Николића је поуздано дјело о времену и теми коју обрађује.

MOLITVA ZA NAROD

Staljin Grubač

Staljin Grubač je nastavnik Osnovne škole Antun Mihanović-Petropoljski u Drnišu. Rođen je 5. marta 1941. u Barama, a djetinjstvo je proveo u Petrovom polju (Otavice, Kadina Glavica) kod Drniša. Prvu zbirku pjesama (u zajednici s I. Vidovićem i O. Marić) *Lirske varijacije*, objavio mu je Ogranak Matice hrvatske, Šibenik, 1963. Zatim objavljuje zbirke poezije: *Posljednja noć mora*, "August Cesarec", Zagreb, 1968.; *Arhipelag*, Centar za kulturu Drniš, (Biblioteka Lira, knjiga 1.) 1973.; *Odisej*, Čakavski sabor, Split (Biblioteka suvremenih pisaca, knj. 67) 1979.; Ulisse Cd altre poesie (preveo Giacomo Scotti), Napulj 1982.; *Vjetarsvijeta*, Književni krug, Split (Biblioteka suvremenih pisaca), 1991. Ovdje objavljujemo pjesme iz neobjavljene zbirke.

BADNJA VEČER 24. 12. 1992. GODINE

Ja hoću da vam budem brat
pa prijetili mi
tražili krv i život rugali se historijom moga naroda
pjevali "Na Kordunu grob do groba"
na jadniji način
Ja hoću da vam budem brat
u ovoj i svim noćima
u svim danima ako preživim
i dok budem živ
Ja hoću da vam budem brat
dok slušam božićne pjesme
uz moćni noćni vjetar Biokova
Plaćem gdje sam
i gdje su moji
Ja sam vaš brat
ispijam svoju čašu
pa ubijte uz pjesmu
tako vam pjesma kazuje
Ja sam vaš brat
u sve vrime godišta

MOLITVA ZA NAROD

Gospodine Isuse Hriste u času Tvoje smrti
oslobodi mi duh da Ti se molim
osnaži pero da zapisi
izmaglicu pred nogama Tvojim

Spasi od rata, rušenja, pljačke, preseljenja
Spasi našu mladost i mladost susjeda
Spasi nas vlastite i tuđe mržnje

Spriječi zlo od Zloga
lukavstva od Lukavoga
laži od Lažnoga

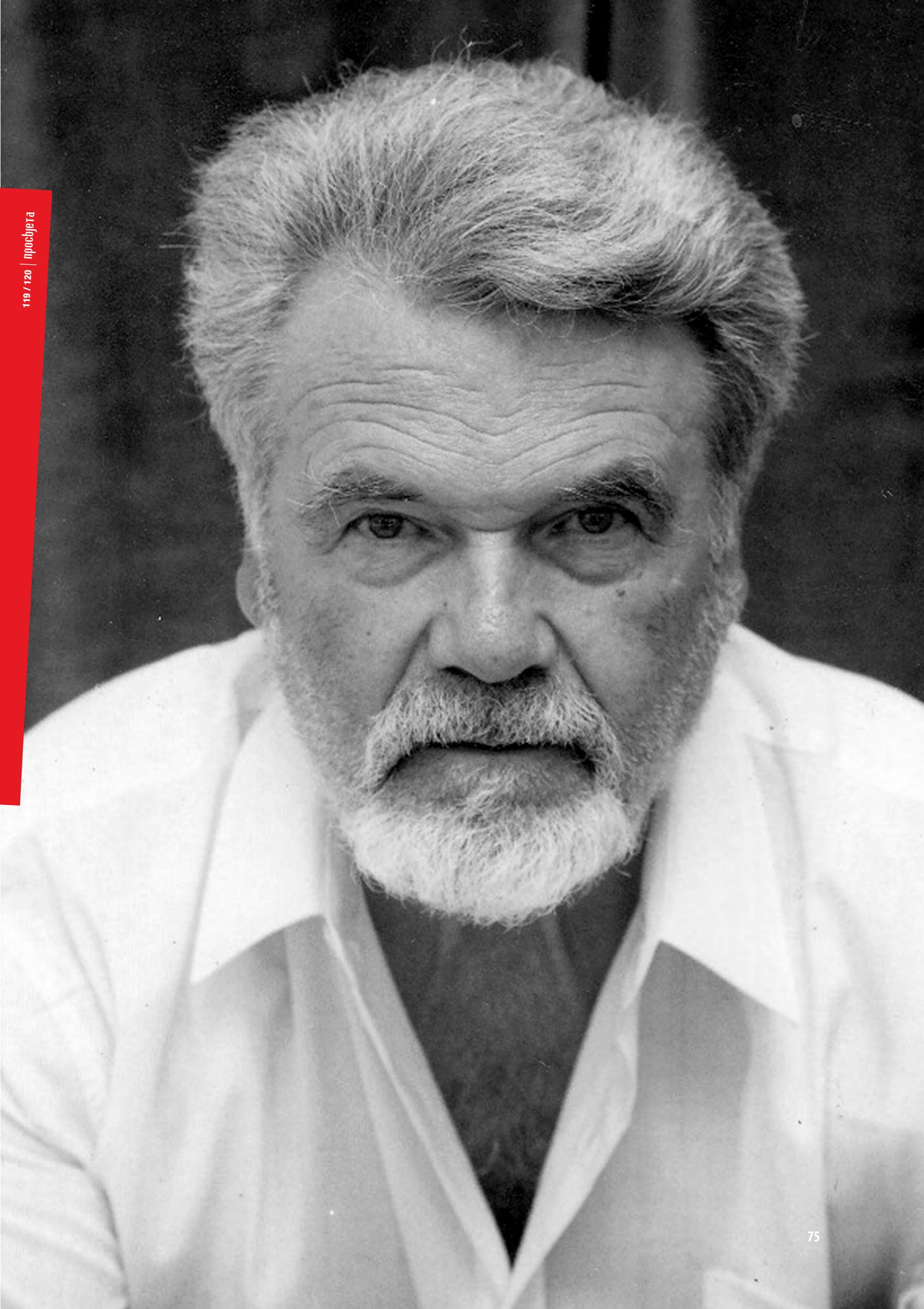
Sputi dažd milosti
orosi zemlju suzama mučenika
suzama naše i Tvoje patnje

Zagušljive pare zlikovaca, zlotvora i zlorijekih
povuci u bezdane...
da možemo slobodno govoriti, disati
i pjevati u Tvoju slavu

Onemogući Hriste da nam oduzimlju rad
da nas broje, ponižavaju i izruguju
pljuju pred nama i iza nas
Onemogući da nas pitaju
Ko si?
Kako se zoveš?
Ko ti je otac i majka?
Koje si narodnosti i vjere?
Onemogući da ko poželi naše kuće
njive voćnjake vinograde pašnjake
onemogući da se uznemiruju naša djeca i ulišta
naši izvori naši pitomi putovi i naša stada

Želimo da u jutrima čistim
i umornim večerima
čuješ zvon naših starih zvona
naše izgovorene, prošaptane i mišljene molitve
da vidiš dim sa naših ognjišta
i svjetla naših kuća

Neka Te slave naše duše
Neka Te slave naša bića
Neka Te slave naši preci i potomci
Jačaj nas vjerom ljubavlju i nadom

SJEĆANJE

Žuta su strništa i livade
žut mjesec razliven po polju
brda su plave kulise
skupljene u hrpama
ovce tiho pasu
Rosa vlaži svjetlost i glasove
tajanstva se javljaju u dahu vjetra
i pričama
Vlažne su crne oči
što ujutro odlaze na more
pa na bulevare
a ja ih pamtim trećinu stoljeća

26. 12. 1994.

BALADA O ŽETELICI

*Desetine pjesama propale su u Drnišu
za vrijeme rata. Ovo je napisano prema sjećanju
na davno napisanu i nestalu pjesmu.*

Najljepša žetelica zaspala
drugarice je dozivljaju po polju
poredale se kao zvijezde na nebu
Najljepša žetelica zaspala
izvor joj kosu raspliće
umorne ruke se sklopile
oči plave otvorene
s nebom se i izvorom takmiče
Srpskoj nestao iz ruke
izvi se zlatan u nebu

NOKTURNO

Plastični su zubi
plavi na mom stolu
pišem plavo
uvjeren da sam pio pravo vino
Skoro će zora Šime moj i maturanti
Knjige su naše prijateljske
I svi nam govore da smo jedinstveni
a vrijeme nas briše
spužvicom na pločicama
koje smo uz torbe nosili na leđima
plakali kad se razbiju
u prašini i peludu prošlog stoljeća

29. 09. 2001.

BALADA O SVIRALI

Josipu Gabriću za poklonjenu sviralu

Sviralom sam sunce zaustavio
sviralom sam ptice dozivao
budio miris ognjišta
okus kruha crnog

Plakao sam
vode raspletene su je nosile
malen da je dohvativ
a majka nespretna
Svirala moja
»Osi kore od drveta,
ko mišina od jareta«

Bilo je vrijeme šumnih potoka
u kamenu i medu travama
vrijeme mlinova i brašna
mirisom peluda i prapočetaka
potoci su nas zanosili
protjecali pjenušavi i šumni

Danas, Josipe, čujem
“Osi kore od drveta,
ko mišina od jareta”
vrbe su nabrekle sokovima
potoci pište ispod starog lišća
mlinice srušene melju naše vrijeme

GRUBAČI

Porijeklom i narodnošću smo rudari
 Godine skrivali
 da brže pod zemlju dospijemo
 Kopamo i pijemo
 plaćemo i pjevamo
 istovremeno
 Nose nas licem okrenutim suncu
 i pokapaju pored rudnika

MARIJA ŠLEZINGER

*Šlezinger dr Marija 1895 - 1943.
 za vrijeme 4. neprijateljske ofenzive ovdje je sahranjena
 partizanska lječnica Marija Šlezinger. Mrtva partizanka
 grobom je maskirala i štitila ranjene drugove.
 (Sa spomen-ploče na Petrovoj gori)*

Ne mogu te dozvati
 iz sjena i noći Petrove gore
 visoka stabla mir ti čuvaju
 štite od sunca i oluje
 Stabla te oplakuju, Marijo,
 stabla te slave i uz nose
 trepere stabla umilno
 u snu vječnom kraj tebe
 drugovi grobovi bez imena
 da se neljudi ne svete ljudima
 životom od smrti si ih branila
 grobom im život čuvala
 Rastu stabla, Marijo,
 visoko u plavilu visokom
 u korijenju njihovom
 treperi srce besmrtno

GAVRILO PRINCIP

Ovdje se ne plače
 ko plače budućnost odbacuje
 Naplavljeno vrijeme sudi
 imenu u rodu prema sjaju sna

Miljacka se iza mene ulijeva
 pukla je potka svijeta
 kako Krajino iz noći izači
 kada ćemo se buditi
 u čistoj zori
 sa mjesecom i suncem zajedno

Naše će sjene hodati po Beču
 lutati po dvoru plašiti gospodu
 Plača nema
 ko plače san odbacuje

ТРИТОНИ, КЕРОВИ И ДРУГА ЖИВА БИЋА

Милош Кордић

УЛОМЦИ ИЗ РУКОПИСА РОМАНА ДАЖДЕВЊАК

Захваљујући Мити Свортану, првом спикеру новопокренуте Разгласне станице, захваљујући сећањима старијих варошана, захваљујући преписаним целим текстовима и истргнутим одломцима из оригиналних рукописа, и мањем броју негде склоњених а касније, захваљујући Митином њуху, пронађених илustrација, захваљујући свему томе што је од цењеног биолога Велимира Беле Свортана, рођеног Рајсковаршанина, Митиног деде по оцу, сачувано, укратко ћемо се дотаћи животног пута и дела тог ученог човека.

Никад биолог Свортан није било шта од своје грађе (у ствари се не зна за то), коју је вредно скупљао, сређивао и чувао, штампао у каквој књизи. Или да се јављао у листовима и часописима што су крајем 19. и почетком 20. века излазили у Будимпешти, Бечу, Прагу... Та богата грађа чувана је, после његове смрти, у њиховој старој кући, на западној, по цео дан сунцем грејаној страни Горњишта. Но, време доноси, односи, гради, разграбљује. Дивље време и неразум људског немара. Па је тако... Али ће касније о томе бити више речи. Па да се ми сада не упуштамо...

Једног недељног јутра, 1951. године, а беше се отворио снажан пљусак, ношен монсунским североисточним ветром, поводом којих професор Грујић рече професору Рајнеру, а они се случајно сретоше у центру града, како би било лепше да су сад на Тајланду, где монсуни носе, разносе, а пљусци... На шта Рајнер рече како би било правилније да се каже у Тајланду. И да се каже пљускови. Ако је на Ријеци, на Гренланду, не мора да буде и на Тајланду, казао је Рајнер. Затим је почeo да подучава Грујића о томе како на Гренланду, кад је већ и о њему реч, држе керове који вуку санке. Не може сваки кер, колега Грујићу, да вуче санке. Неки керови чувају овце и децу, а неки су јазавичари. Они се увлаче у јаме у којима живе наши јазавци. И ту их даве. А јазавци, уколико нисте знали, искључиво ноћу излазе из својих јама. За ноћ могу да униште њиве и њиве кукуруза. Ако их пре тога, мислим на кукурузе, не спржи суша. Кола Петра Кочића имамо аустроугарског јазавца... кад оно Давид јазу... Ма прођите ме се с тим својим јазавцима и с тим подземним ноћним кукурузима! побуни се Грујић. А Рајнер настави: Неки керови могу да буду и птичари, па могу да буду и наши пулинини... А пљускови иду као и гускови... Кад се Грујић поново побунио, Рајнер је зађутао. Грујић му рече како би било лепо да се 1955. године обележи педесет година од смрти доктора Велимира Свортана. Деде зеленооког Мите Свортана. А Мита ће први ући у спикерску историју Рајске Вароши, Шта вам је то, колега Грујићу, мислим та, спикерска историја? збуњено је упитао Рајнер. Сметнувши с ума педесет годишњицу од смрти доктора Свортана.

Из оближњег звучника Разгласне станице извлачили су се мокри недељни тонови нечијих ставака, тужни дунавски акорди...

Рајнер беше у журби: послала га супруга Маја да, како зна и уме, нађе екстракт крушковца. Увече им у госте долази... он није чуо ко. А беше недеља, све затворено. И реч по реч са Грујићем, а боље би му било да није ни питао за спикерску историју Рајске Вароши, багме се и задржа. Грујић је почeo о томе како је историја радио-станичарства грана опште историје, а општа историја је, што је и пачићима у 3 мајевој *Лачкој школи* добро познато, само такозвана историја, све је то победнички фалсификат. Овде се Рајнер прекрсти, осмотрити да га није ко видео, па ће Грујићу у лице: А да ли ви, колега Грујићу, знате кад је Радио Београд, па Радио Нови Сад... кад су они почели са својим спикерима?! Каква сад спикерска историја Рајске Вароши?! Па наша вам је Разгласна станица тек недавно почела са радом, чуди се Рајнер, који није понео кишобран. Ретко га кад и носи. Грујић му не нуди да се склони под његов... И какве ту везе може да има боја очију спикера Свортана? А Грујић је нагласио – зеленооког. Те се Рајнер окрену, заборавивши куд је кренуо. И мокар као миш одмагли у правцу своје улице. Сетивши се успут педесете годишњице од смрти доктора Свортана, коју су они, расправљајући о гренландским керовима и историји радио-станичарства, потпуно сметнули с ума.

Велимир Бела Свортан студирао је биолошке науке у Грацу. Докторирао је у Лайпцигу, са тезом *Mathias-Jacob Schleiden, Beitrag zur Phytogenes*. У том свом раду, на 333 странице густо писаног текста, на немачком језику, наравно, он детаљно

осветљава овај познати рад ботаничара Шлајдена. И доказује оно што је, на трагу тог рада, и сам открио, испитујући биљне ћелије са једром на ћелијској опни. Као професор биологије радио је у гимназијама и високим школама у Темишвару, Грацу и Сегедину. Тог племенитог, ученог човека, полиглоту, заувек је у историју родног места убележила једна од првих биљних мапа Фрушке горе. Годинама је он, уз дуж и попреко, крстарио вољеном гором. Кад се оженио, пријружила му се супруга Јелена. Верали су се на чотове, крстарили пропланцима, шумским ливадама, спуштали се у глогињама, трњинама, павити и дивљом купином зарасле удолине, обилазили каменоломе, пећине, језера, провлачили се уз потоке који нису пресушили, обилазили њихове изворе. Много пута ноћивали су у од усташа у рату спаљеним и срушеним а тек донекле ретко обновљеним манастирским конакима, у пастирским колибама, у настамбама по виноградима. Понекад су знали да преноће и код стarih Римљана. Ту чињеницу ишчепрао је негде професор Грујић. И она је од тада у биографији доктора Сворцана. Ноћивали су, дакле, као драги им гости, у њиховим добро чуваним утврдама. И били храњени купусом из Футога, куваним с јаретином, или јагњетином, како када, у огромним земљаним судовима – увек на хладноћеђеном маслиновом уљу, које су допремали из Тоскане. Мање количине, и то је Грујић открио, довозили су им из Црне Горе, стари дубровачки путем преко Рашке, маслинари књаза Николе. Римски кувари припремали су и њима двома пице. То су научили од Етрураца, који су ту вештину понели са собом, у Тоскану, са ових простора. Доктор Сворцан је записивао и цртала све на шта је наилазио од биљног света. Записивао је легенде о биљу, народне приче о његовој лековитости и безбрдо других података. Бележио је и занимљивости из животињског света. Описивао је ретке животиње, њихово понашање. За нихих снегова пратио им је трагове. Описивао је инсекте, лептире, птице, њихова гнезда, верао се по дрвећу и бројао јаја у гнездима. И, код животиња, уписао је и тритоне.

Професор Грујић, наишавши, те исте, 1951. године, на ту реч у препису, сачињеном такође те године, на који га је, тај препис, упозорио професор Рајнер, порадовавши се да је на трагу даждевњацима (био је уверен да је препис из оригиналне свеске Беле Сворцана), потражиће ту реч у Лексикону страних речи и израза Милана Вујаклије и наћи објашњење: *тритон - трозвук, прекомерна кврта која се састоји од три цела тона; Тритон – мит. син Посејдона и Амфитрите, дож мора који дувањем у школку и диже и стишава морске таласе, претстављан с ликом човечјим и рибљим репом; тритони – мит. више низих морских богова код стarih Грка, који су били слуге Посејдонове; тритони – зоол. водењаци. Након што је прочитao објашњење, Грујић закључи како се неко подло поиграва с њим.* Навлачећи га на танак лед теоретских замајавања око тритона и других ендемских врста. Што није његова већ Рајнерова струка. Али, кад се крене трагом нечега – па ти види где ћеш се зауставити.

Колега Грујићу, не будите смешни, говорио му је те, 1951. године, у Грујићевој канцеларији, недуго после његовог именовања на дужност управника Библиотеке, директор Рајнер, неко жели да вас убаци у слуге Посејdonove или у нечије ововремене слуге. Не будите смешни, али опрезни будите. Овде се ради о ендемској, реликтној врсти водоземаца који живе у Букумирском језеру, у Црној Гори. Њихов назив на латинском гласи... узе Рајнер Грујићеву оловку, овај му рече да му не претура по столу и клепну га по руци, на шта му Рајнер узврати, и на маргини листа Борба написа: *Triturus Alpestris Montenegrinus*. Верујем да ви ономе свом знate латински назив.

Не прође ни пуних седам дана, а Грујића узнемирише Рајнерове речи о слугама. Као и да ономе свом зна латински назив. Е баш му тај Рајнер чита мисли. Као што их је народу, гледајући у пасуљ, читала покојна баба Стануша, чувена горњиштанска врачара из Мркиног сокака... Даћу ја њему и слуге и ономе свом...

Поготово што су га на те слуге подсетиле и речи секретара Комитета, приликом њиховог недавног повељивог разговора. Секретар је, нема томе три-четири месеца, почeo да га повремено позива; сигурно има још толико поверења у њега. Уколико није упитању нешто друго. Иако, то знамо, професор није више члан... А тек је недавно ступио на дужност управника. И требало би да је свестан да кад једном почнеш да се швалиши с њима па затрудниш, нема да се безболно решиш тог њиховог идејног копилета. Поготово што су га, велимо, на те слуге подсетиле и секретареве речи о томе како постоји нешто што из сенке управља Рајском Вароши. Нека невидљива рука покреће одређене појаве, догађаје: Партија није, Општина није, Синдикат није... И сумња је пала на невиног Ламарка, који је живео... Грујић се из Рајнерове приче о Ламарку сећа године смрти – 1829. А тај Ламарк, који ни лук јео, ни њим мирисао, није био прави Ламарк, него витез од Ламарка. Толико се и Грујић разуме у биологију. Затим му је секретар казао како му Рајнер делује као увоштена директорска ленчуга - скроз је непоуздан, Иако сам ја, Грујићу, сумњао баш на Рајнера, ипак мислим да он не може да буде тај Ламарк – он не заслужује да га тако зову. А Грујић му је рекао да Рајнера у високим научним круговима баш тако зову. Он је њихов Ламарк. Чији њихов? питао је секретар. Ваш, мој... откуд знам чији је, казао је Грујић. И да знаш да Рајнер, као биолог, не да се ни секретар, зна да убације своја змијска јаја у туба гнезда, па меша икру, пуноглавце... па шта испадне – испало је. Нема сумње да Барабов покушава да увуче, кад год му се укаже прилика, црва раздора у односе између Рајнера и Грујића. Да они почну један против другог... Како би се докопао бар једног. А онда нека Удба... Како би тај један, после брзе обраде на врелој

исследничкој ватрици, био упућен на Голи оток. Јер послати опанчара, паора или фризера на Голи... не значи ништа. Све је то ситна боранија. Али имати директора гимназије, управника библиотеке на Голом... то је огроман плус за одговорне структуре сваке општине. А Удба Рајске Вароши, уверен је секретар, углавном спава. Док подмукле иностране обавештајне службе, њихови агенти и пете колоне, као текутоји по кокошкама, вршеју по овој вароши, Сви сте ви, ви вијни управници, лекари, директори, биолози, писци, сликари, професори... сви сте ви, да ти отворено кажем, чист издајнички куплера! жестоко ће секретар. Али га је Грујић, на смешивши се на те речи, скроз избезумио, казавши да је Ламарк имао плаве очи какве има и Рајнер, кога не без разлога зову Ламарк. А не да је зеленоок, као Мита Свортан. Мада се Барабов може заклети да Рајнер нема плаве очи. И откуд Грујић зна какве је очи имао онај њихов Ламарк? И још га је Грујић готово онесвестио тврђњом како је Ламарк скраћеница Латентних марксиста, чији је пуни назив: Латентни марксисти свих земаља – уједините се... тако некако. И имају свој Комитет који делује у Рајској Вароши од 1883. Те године преминуо им је и Карл Маркс. Они се спремају да 1953. обележе 70 година постојања и тајног рада. На прослави би требало да говори тај њихов Ламарк. Да ли они мисле на биолога Ламарка, који је мртав 122 године, или на биолога Рајнера, не знам. Ко нама гарантује, друже Живо, да и Рајнер није мртав? А ово што гледамо, а не видимо, јер видети и гледати није исто, да то што ради по Гимназији, тај Рајнер, можда је то та твоја невидљива рука, можда су то те твоје невидљиве слуге?! Барабов се пљасну дланом по челу и завапи: Они обележавају ами не знамо ни да они постоје. Док банда ради инкогнито, дотле наша безбедност спава. А народу је све уништено – рат, суша... Уништио и тај ваш Бог. У кога се ви без имало самокритике и критике здравог разума слепо заклињете, молите му се, све му верујете. Да није њега, ушерио бих ја вас! Народ нема шта да једе, а ви се керите: *Терај кера...* скоро да запева Барабов. На шта се Грујић слатко наслеђује и без поздрава изађе. И сети се, код врата, да се Барабов није сетио да га пита откуд он зна за Латентне марксисте.

Кад је који дан касније Грујић причао Рајнеру како их Барабов сумњичи да су и њих двојица слуге непријатеља, да су они прави правцијати квислингови Рајске Вароши, Рајнер је пао у несвест. Не беше му до тога да каже Грујићу да се не каже *квислингови*. Па се Грујић, подигавши га и привевши свести, преабацио на нешто друго: почeo је да му објашњава како се Фрушка гора искључиво веже за песника Бранка Радичевића. Са којим се узносе Сремски Карловци. Као да је он само њихов. Као да Бранко није Бранко свих нас, свих Сремаца, свих Срба. А онда је Рајнер казао како осећа мирис грожђа, а лисце жуто доле веће пада... Почеко је да декламује. Јер он све Бранково зна напамет. И све песме наше дичне песникиње Милице Стојадиновић Српкиње зна напамет. И тврди да се он ње сећа. Сећа се те наше Буковчанке, којој је једном приликом ветар однео шешир низ пољане испод Буковца. Био би га однео и до првих петроварадинских кућа да Рајнер није трчао, трчао, стигао га и донео госпођици Милици, која га је на књижевном сусрету у Врднику јавно похвалила; не шешир, него Рајнера. Тако је Рајнер причао Грујићу. На шта је Грујић мудро ћутао и брисао нос, малчице се нахладио. Затим је Рајнер кихнуо, па опет, па седамнаест пута. Лажов, рекао је Грујић у себи. Он трчао за Миличиним шеширом! Кад му ја откинем те жижљиве мишје ноге! Нека онда трчи!

Знао је доктор Свортан, да се ми вратимо њему, рећи супруги Јелени, у причије то и сачувано, да онај ко није крстарио Фрушком гором – тај не зна шта је лепота природе у човеку и човека у природи. И да је Фрушка гора најлепши географско-историјски организам који је он икад игде видео. А прошао је света и света. Фрушка гора је цвет што лечи и срце и душу, мирисна мајчина душица.

Бела Свортан завршио је животни и радни пут 1905. године. У најбољим годинама. А могао је још много тога, посебно као ботаничар, забележиле су једне новине у Грацу и једне у Темишвару, које су биле добро упућене у рад професора Свортана. Док је у Новом Саду, тим поводом, одржан тајни комеморативни скуп, у организацији рајсковаршког Реда чувара златног даждевњака.

Због све те очеве грађе о Фрушкој гори, коју је верно чувао, његов син Гавра, Митин отац, агроном, одведен је у јуну 1941. у Осијек. Одатле су га отпремили, породица је то после рата сазнала, у злогласни хрватски логор у Јасеновцу. Тада је нестало и неизмерно вредна грађа Свортанова. Али је, уза све оно што у уводу рекосмо коме и чему би требало да захвалимо, захваљујући и мари Димитрија М. Грујића и Братислава Бате Ленчева, управника предратне рајсковаршке Српске народне библиотеке и читалишта, део те грађе почетком рата преписан и однет у Фрушку гору. Тако је бар још нешто сачувано, касније и уписано у *Скриптурум чувара златног даждевњака*, скраћено: СЧЗД. Одакле преносимо део који се односи на биљни свет Фрушке горе:

... чисте букове шуме;
чисте храстове шуме (највише је храста китњака);
чисте липове шуме;
мешовите шуме: *багрем, дреза, дуква, врба, глог, граб, дивља јабука, дивља крушка, дивља трешња, дрен, зова, јаблан,*

јавор, јасен, јоха, клека, леска, липа, топола, трњина, храст, цер (који је уграђен и у темеље Венеције);
 бршљан, јelenски језик, кукуРЕК, обична папрат, слатка папрат, шумска млечика;
 висибада, дивљи зумбул, жута дреберина, јагорчевина, љубичица, плућњак;
 ђурђиц, камилица, лазаркиња, ливадска кадуља, мајчина душица, маслачак, матичњак, нана, новчић, подбел, рањеник, репух, хајдучка трава, шафран;
 дела детелина, звездан, ивањско цвеће, ковиље, смиље, стидак;
 водена перуника, жукве, локвањ, љутић;
 богородична трава, божје сузице, врдена, коњски босилјак, ритска горушица;
 орлови нокти, павит, руј;
 печурке јестиве: дисерка, дуковача, велика ђубретарка, вргањ, ђурђевача, жути крух, зимска велурка, јаблановача, крипавац, лисичарка, модрикача, мрка трубача, паприна млечница, пољска рудњача, прави вргањ, пухара, сунчаница, шумска рудњача;
 печурке отровне, смртоносне: дљувара, жута пупавка, зелена пупавка, лудара, мухара, пантеровка...

Биљни покривач настао је у терцијару – трећем добу развитка Земље – и сачувао се до данас. Половина (близу 700) свих врста биљака Фрушке горе је лековита...

Након што је професор Грујић показао попис професору Рајнеру, овај је на то: Зар ви мислите да је мени, као биологу, овај попис, овако систематизован, јасан? Добро, то сад није ни... него, да ли је вама познат податак да биљно богатство Фушке горе данас броји око 1500 врста, од тога их је око 170 реликтних врста и ретких биљака? Познат ми је податак за биље, рекао је Грујић и додао: Слажем се с вама да вам је овај попис нејасан. Вама је и иначе много штошта нејасно, па што не би био и овај, овакав попис, колега Рајнер. На шта је Рајнер махнуо руком, увукao се у своју белу, кречну боju и зађутao.

Једног дана, те исте, 1951. године, једном од прашњавих рајсковоарошких уличица креће се директор Рајнер. Успут се створи у групи сремских паора из околних села, који су причали о соли, масти, петролеју... А онда му пред очи бану госпођа Клара Перник. И она ће њему: Мили наш синко директоре, немојте да се чудите његовој причи у вези с монсунским ветровима, тајландским кишама... Чијој причи? упита директор, Његовој. У овој вароши, а ви сте хендикепирани јер нисте рођени овде, све што се негде у њој паметно изговори, као што сте ми ви веома поучно причали о гренландским керовима који вуку санке, јер све то што се лепо каже, одмах излази напоље, памти се и строго пов. чува. И тако се све и зна. О чему сте и ви учили. Као што сам и ја, у сомборској Препарандији, то, о феноменима душе: видовитост, спиритизам, телепатија, хипноза... Све је то од бог те питај кад дубоко укорењено у народ овог светог места. Јер сва су фрушкогорска места света места. Као и читава Фрушка гора што је сва света. Није вам он ништа о томе... А ја сам хтела да вам скренем пажњу на закерање професора Грујића. Тог белог голуба наше вароши. Стога, немојте... Све ово опали директора Рајнера као гром из ведра неба. А би и повређен речима госпође Кларе како је хендикепиран јер није рођен овде. И није му јасна ни њена песничка слика: *тог делог голуба Рајске Вароши*. Након што је у очима и на лицу директора Рајнера препознала тоталну забуњеност, госпођа Клара, као да јој беше циљ да га баш докрачи, настави: Само да знате да су у Комитету питали за те ваше гренландске керове: како их набављате? како их пребацујете преко границе? чиме их храните? коме их продајете? ко су вам саучесници? И да знате да вас је извукао председник Давидов, објаснивши да се то односи на време кад сте боравили на Гренланду и изучавали поларне лишајеве за лечење испуцале коже по ногама. Тада сте ви држали те керове, како је председнику објаснио Грујић. Што је председник и истакао у својој дискусији. Ја био... држао псе... Њутите! оштро ће госпођа Клара. Грујићу сте за одлазак у Комитет увалили тритоне, а он вама гренландске керове, А шта ћемо ми, добро да сте ме подсетили, са узгојем тих тритона, госпођо Клара? То су тритони доктора Сврцана. Они Грујића муче. Ја трвдим да су сва жива бића одувек била и остала лепа жива бића. Као и ти црногорски тритони. Као и неке тек откривене врсте хетероптера, то јест неједнакокрилаца Фрушке горе. Као и човечје рибице Фрушке горе, које се разликују од словеначких. Словеначке живе у Постојинској јами. А Словенци су се сјебали... Јооој, ја се извињавам на изразу, госпођо Клара, излетело ми... непрестано трабујајући како оне живе само код њих. Они не знају да њих има и у Далмацији, и у Херцеговини, а има их који су тврдили да су их видeli и у Црној Гори. Док су фрушкогорске човечје рибице друкчије, нису постојинске, скроз су човечје. Њих је описао доктор Сврцан. Само, што је тај део његове грађе нестao, рече директор, вративши госпођи Клари мило за драго. Затим се поздрави, и као мачак, бачен са Ајфелове куле, одскочи и оде.

Оста госпођа Клара у чуду невиђеном. Па ће у себи: Какви сад неједнакокрилци и човечје рибице у Фрушкој гори? И откад Грујић узгаја тритоне доктора Сврцана? Значи, Сврцанови су још тада држали тритоне! Боже, свашта!

PANOPIKUM

Goran Borković

DŽAMONJA NA EXPO 2015.

Na Svjetskoj izložbi EXPO 2015., koja će se iduće godine održati u Miljanu, na trgovima ovoga grada bit će izloženo tridesetak skulptura slavnoga jugoslavenskog i hrvatskog kipara Dušana Džamonje koji je preminuo prije pet godina. Na najvećoj svjetskoj likovnoj manifestaciji sudjelovat će umjetnici iz 144 države, a organizatori očekuju da će je posjetiti oko 25 milijuna ljudi. Tridesetak skulptura hrvatskog kipara i akademika Dušana Džamone bit će izloženo na najljepšim trgovima, ulicama i u vrtovima Milana od početka svibnja do kraja listopada.

Kako izvještavaju hrvatski mediji, jedan od najzaslužnijih za Džamonjinu izlaganje je producent Čedomir Komljenović koji je osigurao i financijsku podršku poznatog brenda Cartiera koji će jednom mjesечно priređivati tribine na kojima će se govoriti o kolosalnom Džamonjinom opusu. Za njegovu karijeru osobito je bio značajan nastup na 30. Venecijanskom bijenalu 1960. godine kada je skrenuo na sebe pažnju međunarodne kritike tako da će gostovanje na EXPO-u biti svojevrstan "povratak" na mjesto od kuda je krenuo prema svjetskoj slavi.

I BORA ĆOSIĆ NA FESTIVALU SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI

U Zagrebu će se od 4. do 12. rujna po drugi put održati Festival svjetske književnosti na kojem će sudjelovati niz zanimljivih autora, kako svjetskih, tako i domaćih, najavio je pokretač i čelnik izdavačke kuće »Frakturna« Seid Serdarević. Festival će se održavati u dvorani »Müller« kina »Europa« u Zagrebu, knjižnici

»Bogdan Ogrizović i Studiju »Josip Račić« Moderne galerije. Na festivalskim tribinama, razgovorima i okruglim stolovima gostovat će, kao i prošle jeseni, brojni strani i domaći autori, između ostalih Javier Cercas, Aleš Debeljak, Patrick deWitt, María Dueñas, Semezdin Mehmedinović, Francesca Melandri, Mathias Enard, Sami Michael, Lawrence Norfolk, Aleksandar Prokopiev, Kjell Westö, Miljenko Jergović, Slavenka Drakulić, Ivica Đikić, Svetislav Basara, Bora Ćosić, Renato Baretić, Igor Štiks, Ante Tomić i brojni drugi spisatelji i spisateljice.

U središnjem programu »Razotkrivanju«, urednici i novinari razgovarat će – jedan na jedan – s piscima, potom će na okruglim stolovima gosti festivala razgovarati o aktualnim temama poput politike i književnosti te građanskog rata i književnosti, a uvode se i dva nova programa. U programu »Pisac i njegov čitatelj« predstavit će se pisci i urednici ili prevoditelji te njihovi prvi čitatelji, dok će u programu »Književna matinacija« učenici triju zagrebačkih gimnazija izabrati književnike i razgovarati s njima.

MANDIĆEV "OKLOP OD PAPIRA"

Novinar i publicist Igor Mandić objavio je treći svezak autobiografije »Oklop od papira« koji se po mnogočemu razlikuje od prva dva (Sebi pod kožu, 2006., i U zadnji čas, 2009.), s obzirom da je u trećem dijelu Mandić objavio tekstove i intervjuje koje je davao pedeset godina. Umjesto uobičajene najave ili kritičkog prikaza, evo krećeg ulomka iz knjige:

“G. 1987.

Ponavljam, nisam se preselio u Beograd!

Ne, nisam se preselio u Beograd! Posljednjih godina moram to neprekidno ponavljati, više ili manje strpljivo, onim mnogobrojnim pitačima koji me na zagrebačkim ulicama presreću i vuku za rukav, više ili manje dobronamjerno...

Otvorenie izložbe *Slika/ogledalo*, 70 GODINA SKD PROSVJETE / foto: Jovica Drobnjak, 2014.

Uložni izdavač "Projekt" 1972-1973
NAUCNA BIBLIOTEKA "POLITIČKA, KULTURNA I EKONOMSKA ISTORIJA SRPSKOG NARODA"

U ovu biblioteku ulaze naučni, sintetički i sl. radovi iz političke, kulturne i ekonomskih istorija srpskog naroda u Hrvatskoj, srpskog naroda u cijelini, Srba i Hrvata u Hrvatskoj, i ostalih jugoistočnih naroda.

- 1-Dr. Vasilije Krestić i dr. Rajko Veselinović: Politička i kulturna istorija srpskog naroda u Hrvatskoj / istorijski pregled /
- 2-Dr. Radovan Samardžić: Srbi u Hrvatskoj od doseljenja do početka XX vijeka (naučni zbornik - izbor iz radova Ivića, Vrbica, Vrujića, Vaničeka, Lopatića i dr. sa savremenim naučnim popretnim aparatom)
- 3- ----- : Srbi pod Turškom / prije doseljenja u Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju /
- 4-Dr. Bogdan Stojasavljević: Prodiranje kapitalizma u našem selu u Hrvatskoj do 1918.
- 5- Prof. Veljko Kuprešanin: Srpska književnost u Hrvatskoj od Seobe do 1941.
- 6- ----- : ~~Marin~~ Seljaci-graničari u vrijeme Vojne kraljine / komparativno-položaj hrvatskih seljaka /
- 7- ----- : Politička istorija Srba i Hrvata od ilirskog preporoda do kraja XIX vijeka
- 8- ----- + Politička istorija Srba i Hrvata u XX vijeku do stvaranja zajedničke države 1918. godine
- 9- Dr. Ivan Karanović i: ~~Ante~~ Socijalno-slobodilačka i socijalistička misao medju Hrvatima u Hrvatskoj od prvih početaka do 1949. godine
10- ~~Ante~~ Srpske novine i srpske štampe u Hrvatskoj / od prvih novina, časopisa, almanahs i dr. do danas; tendencije i nosioci / s izborom iz naučnih i književnih radova
- 11- ----- : Bunе ~~srpskih~~ hrvatskih seljaka protiv feudalaca i tudjina
- 11----- : Naseljavanje Srba u Hrvatsku, Sjevernu Simaciju i Slavoniju

IZDAVAČKO PODUZETJE "PROSVJETA"
ZAGREB
 Serialničeva broj

Prijedlog izdavačkog plana 1972.

O
I. BIBLIOTEKA "NOVO VRIJEME"

I kolos:

- 1- Dr. Radovan Samardžić: Srbi u Hrvatskoj početka XX vijeka / zbornik - izbor iz Grbića, Vaničeka, Lopatića i dr. sa naučnim aparatom /
- 2- ----- : Bune srpskih i Hrvatskih protiv feudalaca i tute Slave Gavrilović: istorija seljača u Slavoniji 1699-1849 /
- 3- Stevo Tomic i dr.: Protiv totalitarnog individualizma. S veličanstvenim govorom 53 optuženih srpskih politika, branitelaca, a u vodici steve Jokic: Politički spisi Sve ištorijske emigracije i druge predgovore /
- 4- Mile Jokic: Fogleda na stanjer / "Diktatura kralja Aleksandra" iz emigracije i druge predgovore /
- 5- Dr. Vasilije Krestić i dr. Rajko Veselinović: srpskog naroda u Hrvatskoj /
- 6- ----- : Srpski manjinski pravni narod u borbi za prava / sintetizirani pregled / Venareno izdanje - perspektive /

www.skdprosvjeta.com

